

ირაკლი მახარაძე

გურული ფირალები

გაქორ სულაქარის
გამომცემლობა

ედვენება დედას, გურულების რძალს

ირაკლი მახარაძე
გურული ფირალები

პირველი გამოცემა, თბილისი 2008
© ირაკლი მახარაძე, 2008
ყველა უფლება დაცულია

რედაქტორი: თეა ქიტოშვილი
ყდის დიზაინი: ულიანა გონობოლინა

ყდის პირველ გვერდზე: ფირალები ილიკო იმერლიშვილი და
ერასტი ჯორბენაძე; ყდის მეოთხე გვერდზე გურული მოლაშქრეები.

შპს „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“
დავით აღმაშენებლის 150, 380012, თბილისი
ელ-ფოსტა: info@sulakauri.ge

ISBN 978-9941-403-95-8

Irakli Makharadze
GURIAN OUTLAWS

© Irakli Makharadze, 2008
All rights reserved

First published in 2008 by
Bakur Sulakauri Publishing, Tbilisi, Georgia

www.sulakauri.ge

სარჩევი

აეტიორისაგან.....	5
წინათქმა	7
გურია, გურულები და	
საფირალო მოძრაობის მიზეზები	10
პირველი ფირალები	37
გიორგი ჭყონია, კ. გოგუაძე, პროკოპი ჭყონია.....	40
გოგია ლომჯარია, დათულია სურგულაძე.....	47
დათა მიქელაიშვილი, მიხეილ ლლონტი.....	59
ნიკოლოზ მეხუზლა	69
სისონა დარჩია	74
მეორე ტალღის ფირალები.....	90
ირაკლი კალანდარიშვილი	120
მელქისედეკ გუნთაიშვილი	123
დათიკო შევარდნაძე.....	130
კიკია (იასონ) მამულაიშვილი.....	141
სიმონა დოლიძე.....	147
ერასტი ჯორბენაძე	151
ბიბლიოგრაფია	159

ავტორისაგან

გურიასთან და გურულებთან დაკავშირებულ თემაზე კვლევადიების შედეგად მივედი დასკვნამდე, რომ ჩვენი ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე გურულები ხშირად პირველი ვიოლინოს პარტიას ასრულებდნენ: ისინი ან ჯანყდებოდნენ, ან რევოლუციონერობდნენ, ან მთავრობაში ისხდნენ, ან ამერიკაში ჯირითობდნენ, ან კიდევ ტყეში იყვნენ გავარდნილები. წინამდებარე წიგნი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მოღვაწე გურული ფირალების თავგადასავალს ეძღვნება.

წიგნის შექმნაში განეული დახმარებისთვის დიდი მადლობა მინდა მოვახსენო ვიქტორ გობრონიძეს, ილია თავბერიძეს, ლანჩხუთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დირექტორს ნონა იმნაძეს, ეგნატე ნინოშვილის სახლ-მუზეუმის არქივის გამგეს ზოია ტულუშს, ოზურგეთის ისტორიული მუზეუმის, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის, საქართველოს ეროვნული არქივის, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოს, ქ. თბილისის მთავარი ბიბლიოთეკის მე-19 ფილიალის თანამშრომლებს...

წინათქმა

გურია აბუნტებულა,
ალარ მოსნონს ძველი წესი...
ხალხური ლექსი

გურული და, უთოფო?!
„ლელოს შემობრუნება“
დოკუმენტური ფილმი

ძმაბიჭებში დაჩაგრული
მე ვარ სიმონა დოლიძე,
ექვსი წელი შემისრულდა,
არ მიძინია ლოგინზე.
უბედურად დადგა ჩემთვის
ათას ცხრაას თერთმეტ წელი,
გამიწყდა იმედის ძაფი,
ან სიცოცხლეს აღარ ველი!

ეს სიმღერა ბავშვობიდან მახსოვს. მამაჩემი, შალვა მახა-
რაძე, ამ სიმღერას ხშირად მღეროდა. მას ერთი ამბის მოყოლაც
უყვარდა: თურმე კომუნისტების დროს ერთი ფირალი მაღალ
თანამდებობაზე დანიშნეს, ცოტა ხანში კი მოხსნა გადაუნ-
ყვიტეს, მაგრამ არაფერი გამოუვიდათ. ხალხი ერთმანეთში
ლაპარაკობდა: „მთი კაძახი ტყეში რომ იყო ფირალად გავარდ-
ნილი, იქიდან ვერ გამუაგდეს და ახლა კაბინეტიდან გამუაგ-
დებ?!“ მაშინ პირველად გავიგე სიტყვა „ფირალი“. 10-12 წლისა
რობინ ჰუდის პიროვნებით ვიყავი გატაცებული, მასზე შექმ-
ნილ ყველანაირ ლიტერატურას ვკითხულობდი, „კოსმოსსა“ და
„გაზაფხულში“ „რობინ ჰუდის თავგადასავალი“ ეროლ ფლინის
მონაწილეობით რამდენჯერმე მქონდა ნანახი. უფროსებისაგან
კი გაგონილი მქონდა, რომ გურული ფირალები, რობინ ჰუდისა
და არსენა ოძელაშვილის მსგავსად, კეთილშობილი ყაჩაღები

იყვნენ, რომლებიც „მდიდარს ართმევდნენ, ღარიბს აძლევდნენ“. წლების შემდეგ მათდამი ინტერესი ოდნავ გამინელდა, რადგან ჩემთვის უფრო საინტერესო ამბავი – გურული მოჯირითეების თავგადასავალი – აღმოვაჩინე, რომელზედაც დღემდე ვმუშაობ. შემდეგ ისევ დავუბრუნდი ფირალებს, ამისკენ ვესთერნისადმი სიყვარულმა მიბიძგა და 1998 წელს გურულ ფირალებზე ფილმი გადავიღე, რომელიც დაფუძნებულია ანტონ ხინთიბიძის ამავე სახელწოდების ნაშრომზე.

ხინთიბიძის „გურული ფირალები“, გასაგები მიზეზების გამო (ის 1938 წელს გამოიცა), გაჟღენთილია ბოლშევიკური იდეოლოგიით, რიგ შემთხვევებში მიჩუმათებულია ან საერთოდ იგნორირებულია ზოგიერთი ფირალის ბიოგრაფიის არცთუ სახარბიელო დეტალი, რაც ნაკლებად ჰეროიკულად წარმოაჩენდა მას. მიუხედავად ამისა, „გურული ფირალები“ ტყეში გავარდნილი კაცებისადმი მიძღვნილი კარგი სახელმძღვანელოა, განსაკუთრებით საინტერესო და სახალისოა თანამედროვეთა მიერ გურული კილოკავით ნაამბობი მოგონებანი.

„ივერია“ ყაჩაღობის ფენომენის შესახებ წერდა: „...არ არის არც ერთი განათლებული ერი, რომ თავის განვითარებაში ყაჩაღობის ხანა არ გაეცლოს. ყაჩაღობა ბარომეტრია, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს ორის ერთი-მეორის მოწინააღმდეგე ძალთა შორის ბრძოლის სიმწვავეს...“ ხალხში დაგროვილი ბოლმის და პროტესტის გამომხატველმა, ფირალობის სახელით ცნობილმა მოძრაობამ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ბოლოს გურიაში ვულკანივით ამოხეთქა. ფირალების ასპარეზზე გამოჩენა უმეტესწილად სოციალურ-პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო მოხდა: რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსია და მისი შედეგები, სახალხო აჯანყებები, საგლეხო რეფორმა, რუსეთ-თურქეთის ომი, რამაც ბევრ ადამიანს ნებისთი თუ უნებლიეთ ხელში თოფი აალებინა. გლეხები უარს ამბობდნენ ყოველნაირ გადასახადზე, ძალით ისაკუთრებდნენ ტყეს და საძოვრებს, ნეავდნენ მემამულეთა სახლ-კარსა და ქონებას, ხოცავდნენ თავად-აზნაურებს, სამღვდელოების წარმომადგენლებსა და მეფის მოხელეებს.

80-იანი წლების დასაწყისიდან ტყეში ფირალად მოსახლეობის გავარდნამ მასობრივი და არნახული ხასიათი მიიღო. ერთი შეხედვით, ფირალები სოციალურად შევიწროებული გლეხობის ფენიდან იყვნენ წარმოშობილნი, მაგრამ სინამდვილეში, მათი უმეტესობა გაღატაკებული აზნაური იყო. ეს „თოფიანი კაცები“ იარაღითა და ძაღადობით წყვეტდნენ საკუთარ პრობლემებს და თვითონაც ძაღადობრივი სიკვდილით ასრულებდნენ სიცოცხლეს.

ჩვენს საისტორიო წყაროებში გურული ფირალები პირობითად დაყოფილია ორ ტალღად: პირველი ფირალების (XIX საუკუნის მიწურული) პროტესტს სოციალურ-ეკონომიკური საფუძველი ჰქონდა, მეორე ტალღის ფირალები (XX საუკუნის დასაწყისი) კი ხელისუფლებაში მოსვლისთვის იბრძოდნენ.

დროთა განმავლობაში ფირალები ლამის მითიურ პიროვნებებად იქცნენ, მათზე შექმნილი ლექსები და სიმღერები კი ფოლკლორის, ლეგენდებისა და ჩვენი ისტორიის განუყოფელი ნაწილი გახდა, მიუხედავად იმისა, მოგვწონს ეს თუ არა.

გურია, გურულები და საფირალო მოძრაობის მიზეზები

გურია ძველთაგან ერქვა საქართველოს რეგიონს, რომლის საზღვრები იყო დასავლეთით – შავი ზღვა, ჩრდილოეთით – მდინარე რიონი, აღმოსავლეთით – აჭარა-გურიის ქედი და სამხრეთით – მდინარე ჭოროხი. XV-XVII საუკუნეებში გურიის სამთავროში ზოგჯერ აჭარა, ჭანეთის ჩრდილოეთი ნაწილი (გონიოს მხარე) და მაჭახელაც შედიოდა. გურია საისტორიო წყაროებში მოიხსენიება XVII საუკუნეში. მემათიანის ცნობით, მურვან ყრუს შემოსევისას (735-738 წლები) უკანდახეულმა არაბებმა გაიარეს „გზა გურიისა“. გურიის სამთავროს გურიელები განაგებდნენ, რომელთა რეზიდენცია ოზურგეთში იყო.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სხვა მხარეებთან შედარებით, გურიაზე მწირი ცნობებია შემონახული. ქართული დემოგრაფიული ძეგლების ზოგადი შეფასებისას და ხალხის აღწერის დავთრების მნიშვნელობის კვლევისას ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ზოგიერთი კუთხისგან განსხვავებით, გურიის არც ერთი აღწერის დავთარი არ მოიპოვება.

გურიის ეტიმოლოგია დღემდე დაუდგენელია, მას მრავალი ახსნა-განმარტება აქვს. მე აქ ყველა განმარტებას არ მოვიყვან, მხოლოდ თედო სახოკიას დავესეხები. მისი აზრით: „... რაკი „გური“ მეგრულად გულს ნიშნავს, აქედან უნდა იყოს „გურია“ – გულფიცხი და გულადი ქვეყნის გაგებით“.¹ პირადად ჩემთვის ეს განმარტება ყველაზე უფრო მისაღებია, თუმცა მას მეცნიერული საფუძველი არა აქვს. გურულების გულფიცხოებაზე წერს ერთი ჟურნალისტი XX საუკუნის დასაწყისში ჟურნალ „მოგზაურში“: „გურული მეტად განსხვავებული ბუნების ადამიანს შეადგენს საქართველოში, როგორც სჩანს ანერილობიდან. ამას უკეთე-

¹ თ. სახოკია, მოგზაურობანი, 1985 წ., გვ. 22-23

სათ დავასურათებ ქართლ-იმერლებთან შედარებით. ტეტიას რომ აგინოთ, იმისათვის სამაგიეროს არას გეტყვის; აქეთ რომ წამოხვიდეთ და სურამელს აგინოთ, სამაგიეროთ შეიძლება მიზეზი გკითხოს შეგინებისათვის; იმერეთში ხოროგაულელები კი ამისთვის სამაგიეროს შემოგაგინებსთ, ქუთათური იმერელი – კი ცემა-ტყეპით და იარაღის დაშიშვლებით გადაგიხდინ, ხოლო გურული – კი ამას წუთიერი სიკვდილით გადაუხდის მაგინებელს, იარაღით მაშინათვე გააციებს“.²

გურულის არანაკლებ საინტერესო დახასიათებას იძლევა ორი რევოლუციამდელი რუსული ენციკლოპედია:

По физическому типу Гурийцы считаются самым красивым народом среди грузинских племен, особенно красотою отличаются женщины. Гурийцы храбры, отличные стрелки и прекрасные ходоки. Они чрезвычайно приветливы, верны данному слову, но в то же время крайне вспыльчивы и раздражительны. Нередко у Гурийцев обида кончается кровавою развязкою. Гуриец набожен до фанатизма, строго исполняет посты, но он не задумывается в эти посты убить человека.³

Гуриец... носит красивый, своеобразный костюм, похожий на испанский народный костюм. Хотя гуриец живет у моря, но он охотно занимается земледелием и виноделием и не обнаруживает никакой склонности к мореплаванию и торговле.⁴

დასაბამიდან გურია ერთგვარი ფორპოსტი იყო თურქი დამპყრობლების წინააღმდეგ. მას შემდეგ, რაც ოსმალებმა XVI საუკუნეში ტრაპიზონი და სამხრეთი საქართველო (ახალციხის მხარე) დაიპყრეს, გურია ოსმალეთის მოსაზღვრე გახდა. ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ გურიას ჩამოეჭრა მისი სამხრეთი ნაწილი, დღევანდელი აჭარა, სადაც ოსმალებმა საბოლოოდ მოიკიდეს ფეხი და მაჰმადიანობა გაავრცელეს. 1829 წლის ადრიანოპოლის ტრაქტატით ოსმალეთ-გურიის საზღვრად დადგინდა მდინარე ჩოლოქი.⁵

1877-78 წლებში რუსეთ-თურქეთის ომის დროს მთელ საქარ-

² გურია, მხარის კვლევა-ძიების შედეგები, კრებული II, 1997 წ., გვ. 230-231

³ Большая Энциклопедия, Петербург т-ва Просвещение, ტომი VII, 1905 წ., გვ. 749

⁴ Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, Петербург, ტომი IX, 1893 წ., გვ. 912-913

⁵ გ. ხაჭაპურიძე, გურიის აჯანყება 1841 წელს, 1931 წ., გვ. 6

თველოში რუსის ჯარის დასახმარებლად დიდი მოძრაობა გაჩაღდა. ქართველმა ინტელეგენციამ ეს ომი თურქეთის მიერ მიტაცებული მიწა-წყლის შემოერთების საქმეს დაუკავშირა, რადგან იმედოვნებდა, რომ შედეგად მოჰყვებოდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გათავისუფლება და ამისთვის ფართო აგიტაცია-პროპაგანდა გააჩაღა. 1876 წელს ჩამოყალიბდა ოზურგეთის მაზრის მცხოვრებლებისაგან შეკრებილი მოხალისეთა მილიცია. საინტერესოა, რომ განვევისთვის დანიშნულ ადგილას, ნაცვლად ათასი კაცისა, გამოცხადდა სამი ათასი მოხალისე. ომის მონაწილე ი. მაყაშვილის გადმოცემით, ახალგაზრდები ცრემლმორეული ითხოვდნენ, რომ დაუყოვნებლივ ჩაერიცხათ ჯარში და ბრძოლის ველზე გაეგზავნათ.⁶ თუ რა თავგანწირვით იბრძოდნენ ისინი მტრის წინააღმდეგ, ამას გენერალი კოლუბიაკინი იტყობინებოდა: „ყველანი ხარკს უხდიან გურიის რაზმის დაუფინყარ გმირობას, ლაშქრისა, რომელიც ამ დღეებში, როგორც ჩვენი მსუბუქი ქვეითი ნაწილი და ადგილმდებარეობასთან უფრო გაცნობილი, მუდამ წინ იყო და თავის მხრებზე გადაიტანა ომის მთელი სიმძიმე“.⁷ ცნობილია 16 ლიხაურელი გლეხის გმირობა, რომლებიც ომის დაწყების პირველსავე დღეს მოხალისეებად ჩაირიცხნენ ჯარში და ხუთი თვის განმავლობაში მამაცურად იბრძოდნენ. 1877 წლის 23 ოქტომბერს ბათუმის მიმართულებით შეტევის გზაზე, უძნელესი საბრძოლო დავალების შესრულების დროს თექვსმეტივე ლიხაურელი გმირულად დაიღუპა. „მოგზაურში“ დაბეჭდილია რუსეთ-თურქეთის ომის მონაწილის სიტყვა, რომელიც მან კავკასიის მეფისნაცვლის საბჭოს წევრთან, სულთან კრიმ-გირეისთან შეხვედრისას წარმოთქვა: „უკანასკნელად თათრებთან ჩხუბში მეც ვღებულობდი მონაწილეობას, ქობულეთი, ციხისძირი, ჩაქვი, არდაგანი და ყარსი ჩვენი სისხლით ალებულია. ჩვენი ხალხის მილიცია ვიბრძოდით, რომ დაგვეფარა მამული და დავიფარეთ კიდევაც. ხალხი უკეთ დაიცავს თავის მამულს, ვიდრე სალდათი და ყაზახი რუსი, ამას ამტკიცებს ჩვენი თათრებთან

⁶ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი V, 1970 წ., გვ. 441

⁷ იქვე, გვ. 449

ომიც და ახლანდელი იაპონიის ჩხუბიც“. ბევრი გურული მილი-
ციაში არა მარტო პატრიოტული სულისკვეთების გამო ეწერე-
ბოდა, არამედ იმიტომაც, რომ ეს ბევრ უპირატესობას იძლეოდა.
მაგალითად: პრისტავი ხელით ვერ შეეხებოდა, გზის საერთო
ბეგარაზე ვერ გაიწვევდნენ, მეზობელი მონინებით სალამს
მისცემდა, შეიძლება მამასახლისადაც აერჩიათ.“ ომის დამ-
თავრების შემდეგ მოხალისეთა რაზმი, მთავრობის დაპირების
მიუხედავად, არ დაშალეს, რის გამოც მუშახელს მოკლებული
ოჯახები ლატაკდებოდნენ, თანაც ამ ოჯახებზე არავითარი შე-
ღავათები არ ვრცელდებოდა. ეს კი ომის მონაწილე გლეხო-
ბისა და გაღატაკებული თავად-აზნაურების უკმაყოფილებას
იწვევდა და ისინი ფირალთა „პარტიის“ პოტენციური წევრები
ხდებოდნენ.

1861 წლის 19 თებერვალს იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ
ხელი მოაწერა მანიფესტს ბატონყმობის გაუქმების შესახებ
და დაამტკიცა მასთან დაკავშირებული კანონები. ბატონყმო-
ბის გაუქმებას სხვანაირად, საგლეხო რეფორმასაც, უწოდე-
ბენ, რის საფუძველზედაც გლეხებმა თავისუფლება მიიღეს.
გლეხს ჰქონდა უფლება, სოფელი დაეტოვებინა და ხელი ვაჭრო-
ბისთვის მოეკიდა, გამოსულიყო სასამართლოში... მაგრამ მინა
მემამულის საკუთრებად იქნა აღიარებული. მემამულეები ვალ-
დებულნი იყვნენ, გლეხებისათვის მუდმივ სარგებლობაში გამო-
ეყოთ ე. წ. სანადელო მიწები, თუმცა სანამ გლეხი საბოლოოდ
არ გამოისყიდდა, უნდა ეხადა დანესებული გადასახადები. მე-
მამულის თანხმობის შემთხვევაში, გლეხს შეეძლო მიწის შეს-
ყიდვა, თუმცა ეს დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული.

საქართველოში ბატონყმობა სამი წლის შემდეგ გაუქმდა.
ქუთაისის გუბერნიაში (იმერეთში, რაჭასა და გურიაში) ბატონ-
ყმობის გაუქმება გამოცხადდა 1865 წლის 13 ოქტომბერს.
ტფილისის გუბერნიისაგან განსხვავებით, ქუთაისის გუბერ-
ნიაში მიწების განაწილების დროს მემამულეებმა გლეხებს ჩა-
მოაჭრეს არა მარტო მათ სარგებლობაში არსებული მიწები,
არამედ მემკვიდრეობით მიღებული და ახლად შეძენილი მიწე-
ბიც.

XIX საუკუნის დროინდელ ერთ დოკუმენტში მოცემულია დასავლეთ საქართველოს გლეხთა მიწით მომარაგების სურათი: „გლეხთა მოსახლეობის კომლთა უმრავლესობა ფლობს 3,5 დესეტიანა სანადელო მიწას, მაშინ როცა, მიწათმფლობელის მინიმალური ოდენობა, რომელსაც შეუძლია ღარიბი გლეხის გამოკვება ქუთაისის გუბერნიაში, 4 დესეტიანაა მეღვინეობის რაიონში და 5 დესეტიანა – მის დანარჩენ ნაწილში. თავის სამეურნეო დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის მიწის ასე მცირე ნაკვეთის მფლობელმა უნდა მიმართოს დამატებით საშოვარს და სავსებით მოკლებულია მეურნეობის გაუმჯობესებაზე, იარაღებსა და მიწის გაპოხიერებაზე ხარჯების განევის საშუალებას, რის გარეშე შეუძლებელია სოფლის მეურნეობის პროგრესი. ჩვეულებრივ, გლეხები მიმართავენ მემამულეთა მიწების იჯარით აღებას“.⁸

როგორც მომდევნო ხანის სინამდვილემ აჩვენა, მთავრობა ბატონყმობის გაუქმებით მხოლოდ მოვლენის ზედაპირულ მხარეს შეეხო და არა მის საფუძვლებს, მან უშუალო მწარმოებელს მხოლოდ პირადი თავისუფლება მისცა და არა ეკონომიკური დამოუკიდებლობა.

გაზეთ „შრომის“ კორესპონდენტის სიტყვით, გურიაში იმის გამო, რომ მიწის მთელი ფონდი, „მცირე ნაწილს გარდა“, მებატონეთა და ხაზინის საკუთრებას წარმოადგენდა, გლეხებს უმინოდ სული სძვრებოდათ. ბევრი მათგანის საკუთარი მამულის ოდენობა თურმე 900 კვადრატულ საჟენს (ან ერთ ქცევას) არ აღემატებოდა. „იშვიათია გლეხი, – წერდა კორესპონდენტი, – რომელსაც საკუთარი მიწა ჰყოფნიდეს წლის სამუშაოდ და ოჯახის სარჩოდ. გლეხობის უდიდესი უმეტესობა სხვის მიწაზე მუშაობს საზიაროდ, ე.ი. იმ პირობით, რომ მონეული ნამუშევრის ნახევარი მზა-მზარეულად თავისი ხელით მიწის პატრონს მიუტანოს...“ იქაური მცირემიწიანობა თურმე იქამდე იყო მისული, რომ გლეხი ხშირად იძულებული ხდებოდა, ღორი ბანრით დაეხეზო.

ერთი ასკანელი გლეხი ჩიოდა, „საღამოს რომ დავწევებით,

⁸ საქათველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი V, 1970 წ., გვ. 539

თავი სხვის მამულში მაქვს და ფეხები კიდევ მეორეშიო“. ჩვენი შრომის ნაყოფი თითქმის ხელპირად მემამულეს მიაქვს და ჩვენ აღარაფერი გვრჩებაო. როდესაც ჩვენს გასაჭირზე ავლაპარაკდით, მთავრობა, დახმარების ნაცვლად, მოგვესია და აგვანოკა“.⁹ თუმცა, ეს სიტყვები ნათქვამი იყო XX საუკუნის დასაწყისში, მაგრამ ის სავსებით შეესაბამებოდა გურული გლეხის ყოფას XIX საუკუნის ნებისმიერ მონაკვეთში.

საგლეხო რეფორმამ ისედაც გაჭირვებული გლეხი უფრო მძიმე მატერიალურ მდგომარეობაში ჩააგდო. მისი მდგომარეობა დროთა განმავლობაში უარესდებოდა. მართალია, მწარმოებელი კლასის მცირე ნაწილი ეკონომიკურად ძლიერდებოდა და სოფლის ბურჟუაზიის რიგებში გადადიოდა, მაგრამ აბსოლუტური უმრავლესობა უძლურდებოდა და უკიდურესი სიღატაკისკენ მიექანებოდა. ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ გლეხი სარჩოს მოსაპოვებლად ტოვებდა საკუთარ კარ-მიდამოს და საშოვარზე მიდიოდა. საქართველოში გურული გლეხი ერთ-ერთი პირველი იყო, ვინც გარე სამუშაოზე გავიდა, ეს კი, თავისთავად, დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული. გ. წერეთელი 1873 წელს წერდა: „...გადმოხვალთ ცეცხლის ეტლითგან და შეხედავ მეკურტნეებს... „ბატონო, მიბოძეთ თქვენი ბარგი, მოვიკიდებ ზურგზე და გასტინიცისკენ გავშპები“, – ეს გურულებია. ოი, დიდება შენთვის ღმერთო, გურული და მეკურტნე, ეს რა ამბავია, გურულს იარაღი ხელში და წინ მტერი, – აი, მისი საქმე... უნინ რომ გურულისთვის კურტანი მიგეცა, თოფს გესროდა...“ აღსანიშნავია, რომ გურიის სოფლებიდან მუშახელის გადინება წლების განმავლობაში არ წყდებოდა. სულთან კრიმ-გირეის ანგარიშებიდან ცნობილია, რომ მარტო 1904-05 წლებში გარე სამუშაოზე გასული იყო მოზრდილი მამაკაცების თითქმის ნახევარი. მამაკაცებთან ერთად, გარე სამუშაოზე გადიოდნენ ქალებიც.

გურულებმა, უპირველესად, გეოგრაფიულად უახლეს პუნქტს, ბათუმს მიაშურეს. ბაქო-ბათუმის რკინიგზის გაყვანის შემდეგ ბაქოს ნავთისა და ნავთობის სხვა პროდუქტების გატანა

⁹ ჟურნალი „მოგზაური“, 1905 წ., N9.

საზღვარგარეთ მხოლოდ ბათუმის ნავსადგურით ხდებოდა. თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბათუმის ნავსადგურს, იქიდანაც ჩანს, რომ მარტო 1888 წელს ბათუმიდან მსოფლიო ბაზარზე გატანილ იქნა ნავთის მთელი მსოფლიო მოხმარების 21,2 პროცენტი. „პორტო ფრანკოდ“ ანუ უცხოური საქონლის უბაჟოდ შეტანა-გამოტანის უფლების მქონე ნავსადგურად გამოცხადებულ ბათუმში გურულები ნავსადგურში, ნავთის ქარხანასა და სხვა საწარმოებში მუშაობდნენ. ამას გარდა, მათ ტუაფსეში, ნოვოროსიისკში, ოდესაში, ციმბირში და რუსეთის სხვა ადგილებში შეხვდებოდით. „...ბათომში ამ ბოლო დროს მეტად გამრავლებულა უსაქმოდ მოხეტიალე, უბინაო და უსახლკარო გოგოების რიცხვი. უბედურნი ხშირად დაეხეტებიან, შედიან ბუფეტებში, ანუ ერთი სასტუმროდან მეორეში მოგზაურობენ. მომეტებული ნაწილი ამათგანისა გურულებია.“¹⁰ „როცა დაინახავთ ამ საცოდავებს, ქუჩაში მოსიარულეთ, ადგილის მაძებართ, შიმშილისაგან ქანცგანყვეტილთ და ფერმიხდილთ, მაშინ იგრძნობთ, თუ რა სიღარიბესა და სიღატაკეს უნდა განიცდიდნენ მათი მშობელნი, რომ გულიდან იგლეჯენ ჯერ ისევ ნორჩ ლვიძლ შვილებს და გზავნიან ბათომში“. ¹¹ სხვათა შორის, რომ შეემცირებინათ და ხელი შეეშალათ გლეხების გადინებისთვის სოფლებიდან, ხელისუფლებამ შემოიღო საპასპორტო სისტემა: იმ გლეხებს, რომელთაც არ ჰქონდათ გადახდილი მთავრობის, მემამულის და სამღვდელოების ყველა გადასახადი, არ აძლევდნენ პასპორტებს, პასპორტის გარეშე კი შეუძლებელი იყო ქალაქში წასვლა და სამუშაოზე მოწყობა.

გურული გლეხოზა რომ უკიდურეს გაჭირვებაში იმყოფებოდა, კარგად გადმოგვცემს „ივერია“ სტატიის ავტორი, რომელიც შეიძლება განზოგადდეს გლეხების საერთო მდგომარეობაზე: „...რა გვარი ავადმყოფობა არ გინდა, რომ ჩვენს დაბაში არ სუფევდეს: ყივანა-ხველა, წითელა და სხვა... რაც შეეხება მოსავალს – კარგი პირი არც სიმიდის მოსავალს უჩანს... საშინელი ხელმოკლეობა არის და ამ ხელმოკლეობის დროს მოაღწია გლეხ-

¹⁰ გაზეთი „ქვალი“, 1898 წ., N 10

¹¹ გაზეთი „ივერია“, 1904 წ., N 176

თათვის ყოველგვარმა გადასახადმა: სახელმწიფო ბეგარამ, მწერლისა და მასწავლებლის ჯამაგირმა და ბევრმა კიდევ სხვა წერილმანმა გადასახადმა... სანყალი გლეხი... ძალაუნებურად იძულებული შეიქმნა, რომ სულ მცირე ფასად გაყიდოს სიმდი და სავალდებულო მოთხოვნილებანი დააკმაყოფილოს".¹² ასეთი გაუსაძლისი პირობები, უკიდურესი სიდუხჭირე, გადასახადების სიმძიმე და მუდმივი შიმშილობა ხშირად გლეხს უბიძგებდა საარსებო წყარო და სამართალი იარაღით ხელში ეძებნა, რაც შემდეგ მასობრივ არეულობასა და შეიარაღებულ გამოსვლებში გადადიოდა. „ივერია“ წერდა: „ყაჩაღობის მიზეზად გლეხკაცის მოშლილი მეურნეობა გახდა, გააუმჯობესეთ გლეხკაცის მეურნეობა და ცხოვრება, ფაქტებით დაუმტკიცეთ, რომ შრომის ნაყოფი მასვე ეკუთვნის და მაშინ იგი თავს დაანებებს ყაჩაღობას, იარაღს დაჰყრის და გუთანს მოკიდებს ხელს“.¹³ ამ აზრს ამტკიცებს უბრალო გურული გლეხის ნათქვამიც: „ფირალს ტყეში ყოფნა სახლში ყოფნას რავა ერჩია, მარა შუუჩდებოდენ და გააქცევდენ ფირალად“.¹⁴ ზოგიერთი ცნობილი ფირალის ტყეში გავარდნის ისტორიას მათი თანამედროვეების მონაყოლით კომიკური ელფერიც დაჰკრავდა. აი, როგორ აღწერს ნიკოლოზ მეხუზლას გაფირალების მიზეზს მისი ძმა სიკო.: „უნინ ყანაში დიდი ნადურობა იცოდენ, ერჯელ ნიკოლოზაი დაფაიჯეს ნადზე და უთხრეს: ნიკოლოზავ, ჩვენ დევინყებთ და შენ გუუხმევო. გუუხმო ნიკოლოზამ... მერე, რუმ ისვენებდენ, ნიკოლოზამ დახედა თოხს და თქვა: ამის ნამუშიერმა რა უნდა მიქნასო, საპონს არ მიყიდისო. იგი, რუმ ჩივიან თოხი გეიქნია და გადაგდოვო, არაა მართალი. თოხი არ გადუუგდია, მარტო აგი თქვა და მერე ყანაში არც ჩასულა.“ სხვა თანამედროვის თქმით კი: „ჩევიდა ყანაში, შეხედა მის თოხს, დაზომა, თოხი ერთი მტკაველი იყო, მერე ყანას შეხედა და თქვა: ამ ერთი ტკაველა თოხით ამხელა ყანა უნდა ვთოხნო და იგიც ჩემი არ იყოსო“.¹⁵ მეხუზლა

¹² გაზეთი „ივერია“, 1884 წ., N 129

¹³ გაზეთი „ივერია“, 1884 წ., N 5

¹⁴ ა. ხინთიბიძე, გურული ფირალები, 1938 წ. გვ., 13

¹⁵ იქვე, გვ. 40

ყანიდან გამოვიდა, თოფს ხელი დაავლო და ფირალად გავარდა. მას სახლში დაბრუნება აღარ ელირსა – ტყეში გამოასალმეს სიცოცხლეს.

გურიის სამთავროს გაუქმებისა და რუსეთთან შეერთების (1828 წ.) შემდეგ გურიაში ხშირი იყო უკმაყოფილო გლეხების მიერ ბატონების დახოცვა, მათი სახლ-კარის გადანვა, აჭარაში გადასვლა და მაჰმადიანობის მიღება. საქართველოს არც ერთ კუთხეში ბატონყმობის დროს იმდენი ბატონი არ მოუკლავთ, რამდენიც გურიაში. ერთი რომ მკვლელი იყო, რამდენიმე ათეული – მისი დამხმარე, ხელის შემწყობი და მფარველი.¹⁶ გლეხთა უკმაყოფილებამ და აღშფოთებამ 1841 წელს ზენიტს მი-აღწია, როცა იფეთქა აჯანყებამ, რომელსაც ორგანიზებული და მასობრივი ხასიათი ჰქონდა. „ჯანყი გურიაში“, სხვა ნიშნებთან ერთად, თვითმპყრობელობისა და რუსეთის სანინაალმდეგო ხასიათს ატარებდა და მოსახლეობის ყველა ფენის, მათ შორის, თავადაზნაურობის დიდი ნაწილის უშუალო მონაწილეობით მიმდინარეობდა. თუმცა აჯანყება სასტიკად ჩაახშეს და მას შემდეგ გლეხებზე წნეხი უფრო დამძიმდა, გლეხობა არ ურიგდებოდა საკუთარ ბედს და გურიის დიდი აჯანყების შემდეგ რამდენიმე დიდი შეიარაღებული გამოსვლა მოხდა 1862, 1881-82 წლებში. დამარცხების მიუხედავად, გურულების გულში პროტესტი მაინც დარჩა. თურმე ჯანყის ანუ „პუნტის“ ჩახშობის მრავალი წლის შემდეგაც მისი ერთ-ერთი მონაწილე გოგია ვადაჭკორია ყოველი ახალი წლის დილას თოფს ჩრდილოეთისაკენ მიაბრუნებდა და უკიჟინებდა: „სიკვდილი, რუსებს!“

აღბათ, ყველაზე აღმაშფოთებელი, რაც კი ხდებოდა გურიაში და, საერთოდ, იმდროინდელ საქართველოში, ეს იყო ყმების გაყიდვა ოსმალეთში. ეს საკმაოდ სარფიანი ბიზნესი გახლდათ, ამიტომ იშვიათი იყო ისეთი მსხვილი და წვრილი თავადი თუ აზნაური, რომ ამ საქმეს არ დასდგომოდა. ნოე ჟორდანია თავის მემუარებში „ჩემი წარსული“, ერთ საინტერესო ამბავს ყვება: „ოსმალის დამარცხების შემდეგ ჩოლოქზე ჩვენი ჯარები შევიდა აჭარა-ქობულეთში. გურული მილიციის ერთი რაზმი ანტონ ქარ-

¹⁶ ზ. ტულუში, მოგონებები ნინოშვილზე, გურული ლექსიკა, 2008 წ., გვ. 7

ცივილიზაციის მეთაურობით დაბანაკდა ქ. ართვინში. ანტონმა მიიღო დაპატიჟება სადილად თავისი რაზმით ერთ ბერძნის ოჯახში. სტუმრები გამოცხადდნენ, შეხვდა ახალგაზრდა ლამაზი დი-ასახლისი, რომელმაც დაახვედრა ჩვენებური სადილი. ქმარი შინ არ იყო. შუა ჭამაში რომ არიან, ანტონს ფერი ეცვალა. დაკვირვებით ათვალიერებს დიასახლისს, უცებ იცნო და იქვე, სტოლის ქვეშ ჩაიკეცა. მივარდენ, ააყენეს, გაიყვანეს მეორე ოთახში საყვედურებით – ბევრი დაუღევიანო. მაგრამ ქალი მიხვდა, რაშიდაც იყო საქმე. მიხვდა, რომ ქარცივაძემ ის იცნა, შევიდა მასთან ოთახში და ანუგეშებს – ნარსული მე უკვე დიდი ხანია დავივიწყე, ხომ ხედავ, ღმერთმა არ მომიძულა, მოვესწარი გურულების ნახვასაც... გამოჩნდა, რომ ეს ქალია გურიანთელი გლეხის შვილი, მოტაცებული და გაყიდული სწორეთ ანტონ ქარცივაძის მიერ“.

ზემოთ დასახელებულ გარემოებებს თან ერთვოდა გურიის სასოფლო, სამაზრო და საგუბერნიო ადმინისტრაციულ სისტემაში გამეფებული კორუფცია და მექრთამეობა, რუსი და ადგილობრივი მოხელეების ალვირახსნილი მოქმედება. გაზეთი „დროება“ წერდა: „რაც ჩვენი მამასახლისობა დაარსდა, ყველა ჩვენი სოფლის მოხელე პირები და კერძოდ, მამასახლისნი, ყურადღებას აქცევდნენ მხოლოდ თავიანთ სარგებლობას... წურბელებივით სწოვდნენ სისხლს საწყალ გლეხებისას და ქრთამით თუ სხვა საზიზღარი მოქმედებით ცდილობდნენ თავის ჯიბის გასუქებას“.

თუ რა ქაოსი იყო იმდროინდელ გურიის მმართველობაში, ამას მოწმობს მოხსენება, რომელიც გურიის თავად-აზნაურობის წარმომადგენლებმა 1882 წელს კავკასიის მთავარმართებელს დონდუკოვ-კორსაკოვს მიართვეს. აი, რას წერდა გაზეთი „დროება“: „ხალხი მინებებულია თავის ნებაზედ, ან უკეთა ვსთქვათ, მინებებული ანგარების მოყვარე პირების ხელში, რომელნიც ხალხის საზარალოდ და თავის საკუთარი სარგებლობისათვის მოქმედებენ. ამ გვარი პირების ხელში ხალხი საშინლად დაეცა ზნეობით და ისე გამრავლდნენ ქურდნი და ავაზაკნი, რომ თუ მართველობამ არ მიიღო

მათ წინააღმდეგ რაიმე ღონისძიება, ჩვენ აღარ შეგვიძლიან დგომა და ცხოვრება ამ მაზრაში... მაზრის პოლიციის უზრუნველობის და უყურადღებლობის გამო და აგრეთვე ამავე პოლიციის დაბალი ჩინების ავაზაკებთან თანაგრძნობის გამო, ბევრი უწესობა და მტაცებლობა ხდებოდა, ხოლო დამნაშავენი იმალებოდნენ და არ იყო პატრონი, რომ ისინი აღმოეჩინა..."

დონდუკოვ-კორსაკოვის გურიაში ყოფნისას, როგორც მაშინ იტყოდნენ, „კონფუზი“ მოხდა. პოლიციამ ყველა საზოგადოების მამასახლისი დაიბარა და გამოუცხადა: ჩვენ მოთხოვნებს ჩამოვაყალიბებთ, თქვენ კი საზოგადოების წარმომადგენლებს ხელი მოაწერინეთო. მოთხოვნები შემდეგი ხასიათისა იყო: ჩადენილი დანაშაულის სიმცირის მიუხედავად, საპყრობილიდან თავდებით ტუსაღები არ გამოუშვან, პოლიციის მიერ დასახელებული 20 თავადი, აზნაური და გლეხი გადაასახლონ, მომავალში პოლიცია ვისაც კი ხელს დაადებს – ისიც. პოლიციას უფლებამოსილება გაეზარდოს, შემოღებული იქნას როზგა... ხელის მოწერაზე ყველა საზოგადოებამ, ერთის გარდა, უარი განაცხადა. სამაგიეროდ, თვითონვე შეადგინეს არზა, რომელშიც პოლიციის მიმართ საჩივრებიც იყო გამოთქმული. ეს რომ პოლიციის პრისტავმა დუმბაძემ გაიგო, მაშინვე შეადგინა თითქოსდა მამასახლისების მიერ დაწერილი ახალი თხოვნა, სადაც ეწერა, რომ საზოგადოების მიერ შედგენილი არზა სულ ტყუილია და „ხალხი თვით ავაზაკები არიანო და ამგვარები“. დუმბაძის მიერ შედგენილი ეს მოთხოვნა მიიტანეს დეაბზუს კანცელარიაში, სადაც მთავარმართებლის საპატივსაცემოდ პურმარილი იყო გაშლილი. მამასახლისებს ხელი მოაწერინეს და პრისტავმა უბრძანა, მოთხოვნა მთავარმართებელს მიართვითო. მაგრამ ხალხმა შეიტყო ამ ხრიკის შესახებ, ატყდა ერთი ამბავი, განევგამონევა, მამასახლისებს წაართვეს მოთხოვნა და ნაკუნებად აქციეს.¹⁷

ფირალობის განვითარების ერთ-ერთი მიზეზი სასამართლო სისტემასა და პოლიციას შორის დაპირისპირებაც გახლდათ.

¹⁷ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 145

იმდროინდელი პრესა შეშფოთებით წერდა, რომ მთელი გურია გაიყო ორ ბანაკად, რომელთა შორის გააფთრებული მტრობაა. „...სუდიელებმა (სასამართლომ) გაცილებით გადააჭარბეს პოლიციელებს. თუ პოლიციამ იცნო ავაზაკი და დაიჭირა, ქვეყნის დამაქცევალის იყოს, როგორც სამსჯავროში გადავა საქმე, მაშინვე გამოუშვებენ. როცა მაზრის უფროსთან მიდიან სათხოვრად, ამა და ამ ავაზაკისგან დაგვიფარეო, ის უარს ამბობს: „– არაფერი არ შემიძლია, მე რომ დავიჭირო, მსაჯული მაინც გამოუშვებსო და ტყუილად რათ გადავიმტერო მთელი ქვეყანაო“. ¹⁸ მსგავსი შემთხვევები პრესაში მრავლად არის აღწერილი. დაიჭერდნენ ქურდებსა და ყაჩაღებს, მეორე-მესამე დღეს კი ისინი ისევ არხეინად გარეთ დასეირნობდნენ. ერთხელ მთელმა სოფელმა მოითხოვა ორი ფირალის გასახლება, მათ კი თავს ბათუმში გაქცევით უშველეს და „დრუჟინაში“ ჩაენერნენ. ცოტა ხანში ერთი მათგანი, შეიარაღებული, ისევ დაბრუნდა სოფელში, რამდენიმე დღის შემდეგ კი ორი მოსახლე გაიძარცვა. ეჭვი მასზე აიღეს და დაჭერა მოუწოდოდა, მაგრამ ფირალი ისევ „დრუჟინაში“ დაბრუნდა. ¹⁹

გურიაში ერთმანეთს არა მარტო სასამართლო და პოლიცია დაუპირისპირდა, არამედ ყაჩაღები და მათი მფარველებიც. გაზეთი „დროება“ წერდა: „როგორც გვამცნობებენ, გურიაში რამდენიმე მეზუდეებია ავაზაკებისაო, რამდენიმე მოთავე კაცები ჰყავთ და ეს მოთავე კაცები უბრალო გავარდნილი გლეხები როდი არიან, კეთილშობილად ითვლებიანო“. თურმე ერთხელ ერთი კაცის (გაზეთში მოყვანილია მისი ინიციალები – თ. მ. ნაკ., რის მიხედვით, თავადი ნაკაშიძე უნდა ყოფილიყო – ი.მ.) სახლს ცეცხლი გაუჩინეს, რადგან მას ფირალების მფარველობა ჰბრალდებოდა. პატრონმა მაშინვე ყვირილი ატეხა და „ერთ მინუტში ასამდი მოგროვდა კაცი“, სახლის გადარჩენა შეიძლებოდა, რადგან გვერდით პატარა ლელე ჩამოუდიოდა. მიუხედავად ამისა, სახლი და ქონება მთლიანად დაინვა, რადგან ლელები ერთი წვეთი წყალი არ აღმოჩნდა. თურმე ცეცხლის

¹⁸ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 137

¹⁹ გაზეთი „დროება“, 1881 წ., N 251

მოკიდებამდე მოწინააღმდეგე მხარემ ღელეს თხრილი გაუთხარა და წყალი სხვა მხარეზე გადაუშვა. გაზეთები იმასაც წერდნენ, რომ ხშირად ადმინისტრაციის წარმომადგენლებს პირდაპირი კავშირი ჰქონდათ ფირალებთან, მფარველობდნენ მათ და მათთვის არასასურველ მაღალი რანგის მოხელეებსაც კი აკვლევინებდნენ.

მიუხედავად ცენზურისა, 80-90-იან წლებში გურული ფირალები უკლებლივ ყველა ოფიციალური ორგანოს, პრესისა და საზოგადოების ყურადღების ცენტრში იყვნენ. „დროება“, ეხებოდა რა გურიაში გახშირებული ყაჩაღობის თემას, კერძოდ კი, შემთხვევას, როცა გურიის შუაგულში (ადგილი მითითებული არ არის), დილის ათ საათზე თექვსმეტმა ცხენოსანმა ყაჩაღმა²⁰ დილიჯანსი გაძარცვა და ერთი მგზავრი კი სასიკვდილოდ დაჭრა, წერდა: „...სიზმრად მახსოვს, რომ ამგვარი საქმე ჩაუდენიათ ავაზაკებს ისპანიაში, თუ მგონი ჩრდილოეთ ამერიკაში“.

იმდროინდელ პრესაში თითქმის ყოველდღიურად ნაანწყებოდით წერილებს ტყეში გავარდნილი ფირალების შესახებ, განსაკუთრებით ეს თვალშისაცემია 1881 წლიდან. ქართულ-რუსული პრესის ერთი თვალის გადავლევაც ნათელს ხდის, რომ არსებობდა ფირალობასთან დაკავშირებული ორი საპირისპირო აზრი: ერთი ფირალობას საზოგადოების თანდაყოლილ სენად მიიჩნედა და ფიქრობდა, რომ საჭირო მისი ამოძირკვა, მეორე კი გვიჩვენებდა, რომ ფირალობის ფენომენი არ არის მარტივი და მოუწოდებდა საზოგადოებას, უფრო ღრმად ჩასწვდომოდა ამ პრობლემას, მის გამომწვევ მიზეზებს და მის გამოსწორებაზე ეზრუნა.

ეს თემა იმდენად აქტუალური იყო, რომ იქმნებოდა მხატვრული ნაწარმოებები: ეგნატე ნინოშვილის „სიმონა“, ლალიონის „ფირალი დავლაძე“, უფრო მოგვიანებით – ე. ურუშაძის „ფირალები“. ეგნატე ნინოშვილი ზედმიწევნით კარგად იცნობდა გურიის იმდროინდელ სოციალურ-პოლიტიკურ მდგომარეობას,

²⁰ საინტერესოა, რომ მხოლოდ თითო-ორი ადგილასაა მითითებული, რომ ფირალები ცხენებით იყვნენ. საფიქრებელია, რომ ისინი, მთიანი რელიეფის გამო, უმეტესად ფეხით დადიოდნენ

საზოგადების განწყობას და მათ დამოკიდებულებას ფირალ-
ბისადმი. ამ თემისადმი მიძღვნილი მისი წერილები „ივერიაში“
იბეჭდებოდა.

„– ეშველა, მოჰკლეს! – მოდის გურიიდან თანისთან ამბავი.

ვინ მოკლეს? აი, ღლონტი, მეხუზლაი, დათუნაიშვილი, გოგი-
ტიძე, დარჩია და, რა ვიცი, რავდენი კიდევ სხვაი.

მერე ვინ არიან ეს ღლონტი, მეხუზლაი, დარჩია? თათრები,
„ბურსუმანები“, თუ ჩვენზე მოძმენი?

...გასული წლებისას რომ არ გამოვუდგეთ, მარტო შარშან
და წრეულს აგერ ათზე მეტი „ფირალი“ მოჰკლეს გურიაში.
მერე, იცით, ვინ არიან ეს ფირალები? ცოლშვილიანი კაცები,
რომლებიც გუშინ მშვიდი მიწის მუშა იყვნენ, სახელმწიფო
ბეგარას იხდიდნენ და თავის მოძმეებთან ცხოვრების მძიმე
უღელს ეწეოდნენ. აი ასეთი ადამიანი რაღაც უხილავი, უბე-
დური გარემოების მიზეზით დღეს ტოვებს ცოლ-შვილს, იღებს
ხელში თოფს და ნადირივით გარბის ტყეში, – ფირალდება!“ ფი-
რალებს, როგორც გარეულ ნადირსა და ცოფიან ძაღლებს, ისე
დასდევდნენ. მათი მადევრები უმეტესწილად სხვა კუთხიდან
მივლინებულები ან ჩინ-მედლებს დამოკიდებული ჩინოვნიკები
იყვნენ, რომლებიც არანაირ ანგარიშს არ უწევდნენ ადგილობ-
რივ პირობებს; არ იცნობდნენ ხალხს, მათ წეს-ჩვეულებებს და
არც უნდოდათ, რომ გასცნობოდნენ. მათთვის მთელი გურია
ფირალებით დასახლებული ქვეყანა იყო, რომლის ნამალიც მხო-
ლოდ ტყვიაა. ზოგიერთი ფირალი სულ ტყუილუბრალოდ, ცი-
ლისნამების გამო გამოასალმეს სიცოცხლეს. ასე მოხდა მიხეილ
გოგიტიძის შემთხვევაში. თურმე ბათუმში ვიღაც ლებედევი
გაუძარცვავთ. დაიჭირეს ორი ყაჩაღი, რომელთაც დაასახელეს
მესამე მონაწილე – ვინმე მიხაკო. ამ სახელს ყური მოჰკრეს
გურიაში და დაასკვნეს, ნამდვილად გოგიტიძე იქნებოდაო.
დაუნყეს დევნა, შეიმწყვდიეს ერთი ღარიბი გლეხის სახლში და
მოკლეს. შემდეგ გაირკვა, რომ ის მესამე მიხაკო ვიღაც განჯელი
სომეხი ყოფილა.

სიტყვა ფირალი არაბულად (Fīrar) გაქცეულს ნიშნავს. XVII
საუკუნეში ამ სახელწოდების ქვეშ გაერთიანდნენ თურქეთის

არმიის დეზერტირები. საფიქრებელია, რომ ეს ტერმინი აჭარი-დან არის შემოსული და დამკვიდრებული გურულში. აღმოსავ-ლეთ საქართველოში ამ ტერმინს არ იცნობენ. გურიაში ფირალი არ ნიშნავდა ყაჩაღს, მძარცველს ან მკვლელს. ხალხის აზროვნე-ბაში ფირალები უფრო შუა საუკუნეების რაინდული რომანების გმირებს ჰგავდნენ თავიანთი მოქმედებით, ქცევით და „დასაყა-ჩაღებელი ობიექტის“ შერჩევით. მათი მსხვერპლი, უმთავრესად, მდიდარი ხალხი, მემამულეები და ვაჭრები იყვნენ. ალექო სანა-დირაძე პირდაპირ მოუწოდებდა: „ჩვენი აზრით, ეს გურული სა-ხელწოდება საერთოდ უნდა დამკვიდრდეს ლიტერატურაში ე. წ. „არსენას ტიპის ყაჩაღის“ აღსანიშნავად, თავისუფლებისათვის მებრძოლ დევნილთა სახელად, თორემ „ყაჩაღი“ არასწორი ტერ-მინია – იგი უფრო მძარცველს ნიშნავს“.²¹ ამავე აზრისაა პეტრე უმიკაშვილი: „...ყაჩაღს ეძახიან მძარცველს კაცსა, მტაცებელს, კაცის მკვლელს, ერთის სიტყვით, ავაზაკს...“²² თუმცა, აღსანიშ-ნავია, რომ თურქული წარმომავლობის სიტყვა ყაჩაღი (კაჩაკ), ფირალის მსგავსად, ასევე გაქცეულს, გავარდნილს ნიშნავს.

იმ დროს ბევრი, მათ შორის, განათლებული ქართველიც, მიიჩნევდა, რომ ფირალობა იყო გურული გლეხის დამახასიათე-ბელი და თანდაყოლილი თვისება. რუსი მოხელეები კი საკუთარ პატაკებში სიტყვა „გურულს“ ყაჩაღს, „вечный разбойник“-ს უთანაბ-რებდნენ. თედო სახოკია წერდა: „...გურიას ერთ ხანს მეტად ცუდი რეპუტაცია ჰქონდა. ზოგნი, ვინც არ იცნობდნენ აქაურო-ბას, ამბობდნენ: ბუნებაა ისეთი, ყაჩაღობა აქაურების დაბადებ-ითვე თანდაყოლილი თვისებააო. გურული თუ არ სძარცვავს, თუ ვისმე ყელში არ უჭერს და არ აღრჩობს, ისე გული ვერ მოუს-ვენებსო. ყოველივე ამ ვითომ თანდაყოლილ თვისებით უნდა აეხსნათ, კერძო ფაქტი უეჭველად უნდა განეზოგადებინათ: ერთს რომ რამე სინუნკე ჩაედინა, უეჭველად ბუკითა და ნალა-რით დუნიასთვის უნდა შეეტყობინებინათ: შეხეთ გურულებს, ქვეყანას ძილს უფრთხოვენ, მათზე ახი იქნება, სულ ავყრიდეთ აქედანო. კმაროდა, გურულს მარცხად, სრულებით უნებლიედ,

²¹ ა. სანადირაძე, ცხრაასხუთელი პარტიზანები, 1957 წ., გვ. 5

²² ა. ხინთიბიძე, ფოლკლორული მასალები არსენა ოძელაშვილზე, 1968 წ., გვ. 8

რაიმე კანონის სანინაღმდეგო დამართნოდა, მაშინვე ფეხზე დადგებოდნენ ყველანი: არიქა, შეთოკეთ, განკეპლეთ, ჩააგდეთ ბნელეთში, მზის სანთელს დაანატრეთ, ეგზეკუცია ჩაუყენეთ ოჯახშიო. არც კი დააცლიდნენ ბოდიში მოეხადნა დამნაშავეს. ისე გააბოროტებდნენ ლანძღვით, ისე თვალის დახამხამებაში შეჰლახავდნენ მის თავმოყვარეობას, მის წმიდათა-წმიდას, რომ კაცი იძულებული ხდებოდა, ფირალად გავარდნილიყო, ე. ი. ისეთ კაცად იქცეოდა, რომლისთვისაც არ არსებობდა, როგორც ფრანგები ამბობენ, ნი ფოი, ნი ლოი (არც რჯული, არც კანონი), გურული ფირალი უკანასკნელი სისტემის თოფს იყიდდა, პატრონებით დაიტვირთებოდა და გავარდებოდა. საგანი გავარდნისა ორი ჰქონდა: ერთი – შური ეძია შეურაცხმყოფელთა, და მეორეც – თავი დაეფარა მღევნელთაგან...“²³

1892 წელს ეგნატე ნინოშვილი პეტრე უმიკაშვილს შემდეგს სწერდა: „...რაც შეეხება ყაჩაღობას ჩვენს სამშობლოში და კერძოთ გურიაში, მე თანახმა ვარ, რომ აქ, გარემოებას გარდა, შთამომავლობასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი (საქართველოს) ისტორიული ცხოვრება ისეთი იყო, რომ ყოველად შეუძლებელია იმისაგან ტრადიციულად გადმოცემული ცუდი ზნე-ჩვეულება ასე ადვილად აღმოიფხვრას ჩვენში. ჩვენს ხალხში ტრადიციულად გადმოცემული ცუდი ზნე-ჩვეულება და ინსტიქტი რომ გაიწმინდოს, ამისთვის კიდევ რამდენიმე საუკუნეა საჭირო. მაგრამ ამასთან ესეც უნდა მოგახსენოთ, რომ დღევანდელი გურიის ხალხის საყოველთაო ყაჩაღობის მიზეზი იმდენად შთამომავლობითი ცუდი ინსტიქტი არ არის, რამდენათაც სოციალური და ადმინისტრაციული წესწყობილება. დასამტკიცებლად ამისა ისიც კმარა, რომ სამოციან და სამოცდაათიან წლებში, როცა შედარებით ეხლანდელთან გვარიანი კარგი მაზრის უფროსები იყო და როცა ხალხს სწამდა, შრომით და გარჯილობით ხეირიანად მოვანყობთ ჩვენს ცხოვრებასო, გურიაში ყაჩაღი არ მოიპოვებოდა. მაგრამ გავიდა წლები, გაცრუვდა იმედები. იმ დროინდელი რბილი ადმინისტრაცია შეიცვალა სასტიკს, ხალხის შეურაცხმყოფს ადმინისტრაციაზედ. მაზრის უფროსებმა წაღმა

²³ თ. სახოკია, დასახ. ნაშრ., გვ. 18

და უკუღმა, ბრალზე და არა ბრალზე დაუნყო ხალხს მათრახით ცემა და გურულმაც, ამპარტავანმა გურულმაც, ველარ მოითმინა, – „ამ სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობს“-ო, სთქვა და აიღო თოფი ხელში. ვინც ახლო იცნობს დღევანდელ გურიის ყოფაცხოვრებას... ის გურიის ხალხს კი არა, დღევანდელ წესწყობილებას დასდებს ბრალს გურიაში ფირალობის გამო.“

საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (ი. გოგებაშვილის ფონდი 602) დაცულია პოეტისა და საზოგადო მოღვაწის, ოზურგეთის მაზრის თავადაზნაურთა წინამძღოლის, სიმონ გუგუნავას 1892 წლის 4 მარტით დათარიღებული წერილი „ივერიის“ რედაქციისადმი. ეს წერილი პასუხია 1892 წლის 5 იანვრის გაზეთ *Кавказ*-ში დაბეჭდილი სტატიისა (ავტორი უცნობია), რომელიც ფირალობის თემას ეხება. სტატიას ძლიერ აუღელვებია გუგუნავა, რაც წერილის ტონიდან და შინაარსიდანაც ირკვევა. ის ანონიმ ავტორს მიმართავს: „...მე ვფიქრობ, რომ თქვენ გურული არ უნდა ბრძანდებოდეთ და უმართლოდ მითვისებული უნდა გქონდეთ გურულობის წოდება“. გუგუნავას ამ საინტერესო წერილს მე კიდევ დავუბრუნდები, ახლა გთავაზობთ ერთ ამონარიდს: „...იმ კითხვის შესახებ, ვითომც გურულები შრომის უჩვეულობით და სიზარმაცით გადიოდნენ ფირალად, ეს მოსაზრება ყოვლად შემცდარი და უსაფუძვლოა, რადგან საზოგადოდ გურულები მეტის მეტი გამჭრიახნი და მახვილგონიერნი არიან...“ შემდეგ ის ყურადღებას ამახვილებს იმ დეტალზე, რომ 1879 წლამდე „...ერთი ავაზაკი არ ყოფილა გურიიდან გავარდნილი“ და ამას მაზრის იმდროინდელი უფროსების დამსახურებას მიაწერს. სიმონ გუგუნავა წერს: „...გურულები საზოგადოთ მეტის მეტის კეთილშობილური თავმოყვარეობით ამპარტავნობენ და თვითოეული მზად არის იოტის ოდენა შეურაცხყოფისათვის თავის თავი მსხვერპლად შესწიროს. აქ სისასტიკე და სიმკაცრე ვერავითარ კეთილ ნაყოფს ვერ მოუტანს მაზრას თვინიერ ვნებისა და უბედურების მეტს, ამისთვის აუცილებელი საჭირო არის, რაოდენ შესაძლო იქნება და მოუხერხდება, ადგილობრივი მმართველობა ზოგჯერ მაინც მოქმედებდეს შეთანხმებულად ხალხის ზნეობრივის პირობებისა

და ესრედ მოხერხებულისა და პოლიტიკურის მმართველობით საქმე გაკეთდება გურიაში...”

მიამიტობა იქნება იმაზე ფიქრი, რომ ეს პრობლემა მხოლოდ გურიას და მის მოსახლეობას ანუხებდა, ყაჩაღობა მთელ საქართველოში იყო გავრცელებული. 1878 წელს „დროებაში“ ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი წერილი სათაურით „ავაზაკობის შესამცირებლად“ პირველ გვერდზე მოათავსა. წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ ყაჩაღობა არა მარტო პროვინციების, არამედ თვით დედაქალაქის უზარმაზარი პრობლემა ყოფილა: „...ჩვენში ხდება ხშირად ავაზაკობა. ქურდობენ ღამით, საღამოთი, დღისით, შუადღეზედ, იცარცვებიან მიყრუებულ ქუჩებში, ბაზრებში, მაედნებზე, გალავნის პროსპექტზე. ერთის სიტყვით, ყველგან და ყოველთვის...”

იმდროინდელი პრესის მიხედვით, გურიის მოსახლეობის ერთი ნაწილი ფირალობისაგან შეწუხებული იყო და უფრო მეტად კი იმ მოქმედებებისგან, რასაც მთავრობა მის აღსაკვეთად მიმართავდა. მთავრობაში საჩივარი საჩივარზე მიდიოდა, სადაც ნათქვამი იყო, რომ ფირალების გამო ცხოვრება გაჭირდა, ხალხს გარეთ აღარ გაესვლებოდა, შებინდებისას ყველა სახლში იკეტებოდა და შეიარაღებული იცავდა საკუთარ კარ-მიდამოს. დღე არ გაივლიდა, რომ გურიაში ვინმე არ მოეკლათ, არ დაეჭრათ ან არ გაეძარცვათ. უნდა აღინიშნოს, რომ ფირალურ მოძრაობას ხშირად თავს აფარებდნენ ყველანაირი ჯურის ქურდები, ავაზაკები და მკვლევები. თუ ნაღდი ფირალები თავისიანებს მაინც არ ერჩოდნენ, მათთან მიტმასნებული ადამიანები ყველაფერს კადრულობდნენ. საზოგადოებაში ფირალების ძალიან ნეგატიური სურათი იქმნებოდა. 1880 წლის შემოდგომაზე, მას შემდეგ, რაც პოლიციამ ვერაფერი გააწყო, ყაჩაღებთან საბრძოლველად ადმინისტრაციამ გამოავაზნა „მესამე ქვეითის გურიის დრუჟინის სოტნა“, რომელიც ცოტა ხანს ოზურგეთში გაჩერდა, შემდეგ კი ჯარისკაცები იმ სოფლებში ჩააყენა, სადაც ფირალები იყვნენ. ამის საშუალებით რამდენიმე ტყეში გავარდნილიც შემოურიგებიათ და ოთხი თვის განმავლობაში მაზრაში სიმშვიდეს დაუსადგურებია. მაგრამ სულ ცოტა ხანში ეს სიმშვიდე ისევ დაირღვა.

1882 წელს დაძაბული ვითარების გამო გუბერნატორმა სარევიზიოდ მოიარა გურიის სოფლები, რათა იქ არსებული მდგომარეობა საკუთარი თვალთა ენახა, შემდეგ კი საზოგადოება გააფრთხილა: ვინც ავაზაკებს დაიფარავს და არ გასცემს, სასტიკად დაისჯებაო. როგორც ჩანს, ამ გაფრთხილებამ შედეგი გამოიღო, რადგან იმავე დღეებში ოზურგეთის მახლობელ ტყეში რამდენიმე ფირალს მიაგნეს და ორი მათგანი სიცოცხლესაც გამოასალმეს. იმავე ოზურგეთის მახლობელი სოფლებიდან გუბერნატორს დაჭერილი შვიდი ფირალი წარუდგინეს, მაგრამ რეკორდი სოფელ მაკვანეთის მცხოვრებლებმა მოხსნეს: მათ 35 (!) ფირალი გადასცეს გუბერნატორს.

მთავრობის წარმომადგენლები სისტემატურად ცდილობდნენ შთაეგონებინათ ხალხი, არ დაემაღათ ფირალები, გაემჟღავნებინათ მათი ადგილ-სამყოფელი ან თვითონვე გადაეცათ ადმინისტრაციისთვის. პროპაგანდისტის როლში ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი გენერალ-მაიორი სმეკალოვიც გამოდიოდა. ის ხალხს მოუწოდებდა: „ვითხოვ მაღალსა და დაბალს ნოდებისაგანაც, დამეხმარნონ, რომ მშვიდობიანობა დავამყარო ძველად ნაქებ გურიაშიო. მე მოვსულვარ მართალი პირებისა და სიმართლით მომუშავე ხალხის დასაფარავად. ყველა მაცნობეთ, ვინც არ გასვენებთ. მაცნობეთ იმათი ვინაობა, რომელნიც უსაქმოდ დაეხეტებიან, რომ ახლავე ჩავერიცხო დრუჟინაშიო“.²⁴

მიუხედავად ჩატარებული ღონისძიებებისა, ფირალების რიცხვი კი არ კლებულობდა, პირიქით, იზრდებოდა. „ფირალები სოკოებივით მრავლდებიანო“; „ახლა ჩვენში ორი სენია – ყვავილი და ფირალობა,“ – წერდნენ გაზეთები. 1882 წელს მთავარმართებელმა დონდუკოვ-კორსაკოვმა „ოზურგეთის მაზრაში ავტორიტეტშერყეული კანონისა და ხელისუფლების აღსადგენად“ და „მშვიდობიანობის დაწესებისათვის მკაცრი სამხედრო კანონების შემოტანის“ ნებართვა გასცა (იმდროინდელ პრესაში აღნიშნული იყო, რომ ეს განკარგულება იყო დროებითი, „სანამ სხვა მისი განკარგულება არ შესცვლის გურიის მდგომარეობას“). ეს განკარგულება გამოიცა მას

²⁴ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N190

შემდეგ, რაც მთავარმართებელმა საკუთარი თვალთი იხილა, თუ რა ხდებოდა გურიაში. განკარგულების მიხედვით, გურია (ოზურგეთის უეზდი) ჩამოეცალა ქუთაისის გუბერნიის მთავრობას „ადმინისტრაციულის და პოლიციურის მხრით“ და გადავიდა ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის განკარგულებაში. ამ დადგენილებით ბათუმის სამხედრო გუბერნატორს განუსაზღვრელი ძალაუფლება ეძლეოდა სამხედრო მდგომარეობით გამოწვეული კანონების ძალით, შეხედულებისამებრ შეეძლო ზოგიერთი საქმე გამოენვია სამოქალაქო სასამართლოებიდან და განსახილველად გადაეცა სამხედრო სასამართლოსთვის. ასევე მას ეძლეოდა უფლება, რათა ზოგიერთ არასაიმედო ელემენტს აუკრძალოს ცხოვრება „უეზდში“ ან, საერთოდ, კავკასიაში, ოღონდ მთავარმართებლის ნებართვის საფუძველზე. აგრეთვე უნდა გამკაცრებულიყო პოლიციური ზედამხედველობა არა მარტო გურიაში, არამედ ქობულეთშიც, რადგან როგორც ცნობილია, ბევრი გურული ფირალი თავშესაფარს აჭარაში პოულობდა.

ნესრიგის აღსადგენად ოზურგეთის მაზრაში გაიგზავნა სამხედრო გუბერნატორის განკარგულებაში მყოფი ხოპერის კაზაკთა პოლკის ორი ასეული, ხოლო ქობულეთში – ერთი ბატალიონი. „დროება“ მიესალმებოდა ამ ნაბიჯს: „...თუ შემდეგში ნამდვილად შეუერთეს გურია ბათომის გუბერნიას, ამაში მავნებელი არაფერი იქნება რა. ეხლანდელი ოზურგეთის და ბათომის უეზდი (ანუ როგორც უწოდებენ – ოკრუგი) ძველი გურია არის. იმისი შეერთება, მეტადრე, როცა რკინის გზა გათავდება ამ ოთხ თვეში, ბათომზე უფრო დაახლოვებს, ვიდრე ქუთაისთან. ეს შეერთება ხალხისთვისაც კარგი იქნება და მმართველობისთვისაც“.

ამრიგად, ფირალობის განვითარებამ გურიაში გამოიწვია, ერთი მხრივ, სოფლებში ჯარის ჩაყენება, ეგზეკუციის გამოყენება, მეორე მხრივ, ახალი განსაკუთრებული ზომების გამოყენება. ერთიც და მეორეც მძიმე ტვირთად დააწვა გლეხობას, უფრო შეავიწროვა და ეკონომიკურად დასცა. ეგნატე ნინოშვილი წერდა: „...ყაჩაღების შესაპყრობად გურიის სოფლებში

მობრძანდნენ ბატონი უფროსები. უფროსებს მოჰყვენ ყაზახ-
რუსები, ჩადგნენ აქა-იქ სოფლებში და გამოუცხადეს მამასახ-
ლისებს – ხარჯი სოფლებმა უნდა გვაძლიონო. ამ ბრძანების
ძალით, მამასახლისები დადიან სოფლებში, თან უცხადებენ
ხალხს – ეკუციას (ვითომდა, ეგზეკუციას) ხარჯი უნდა აჭამოთო
და თან ჰხოცავენ ძროხებს, ღორებს, ქათმებს, ბატ-ინდოურებს
და მიაქვთ ყაზახ-რუსებისათვის (ზოგი თავისთვისაც)".²⁵ ერთი
ახალგაზრდა გურული რაღაც დანაშაულის ჩადენის გამო ოს-
მალეთში აფარებდა თავს. უეზდის უფროსს მოახსენეს, რომ
ლამეს ის მამის, მღვდლის სახლში ათევდა. უფროსმა წაიყვანა
ყაზახ-რუსები და ალყა შემოარტყა სახლს. ბრახუნისა და ლან-
ძღვა-გინების შემდეგ მღვდელმა კარი გააღო. ჯარისკაცები
შიგნით შეცვივდნენ, მაგრამ ვერავინ ვერ ნახეს. მაშინ გაბრა-
ზებული ჯარისკაცები მღვდლის მარანში შევიდნენ „...ახადეს
ღვინით სავსე ქვევრს თავი და იმდენი სვეს, მინამ სწორეთ სალ-
დათურად არ დათვრენ. ამ სმაში სალდათებს ერთმანეთში ჩხუბი
მოუვიდათ და ბარე ორი ცხვირ-პირ დამტვრეული დაბრუნდა ამ
უნაყოფო ლაშქრობიდან".²⁶

მთავრობის მიერ ჩატარებულმა განსაკუთრებულმა და, უნდა
ითქვას, სასტიკმა ზომებმა დროებით შეანელა ფირალობის აღ-
მავლობა გურიაში, მაგრამ მხოლოდ დროებით. 1888 წლიდან ფი-
რალობა ისევ ძლიერი ტემპით განვითარდა. გურია გადაიქცა ფი-
რალების სათარეშო ასპარეზად და მთავრობის მიერ ჩატარებულ
საექსპერიმენტო ადგილად – გურიის თითქმის ყველა მხარეში
ზედიზედ იგზავნებოდა ეგზეკუციები. „...ეგზეკუციამ ეს ვერ
უნდა შესძლოს, რადგან ჯერ მაგალითი არა ყოფილა, რომ ამ
ლონეს ასეთი სიკეთე მოეტანოს ხოლმე,“ – წერდნენ გაზეთები.
როგორც ჩანს, ხელისუფლებას და ფირალებს შორის ხშირად
რაღაც გარიგება არსებობდა ან კიდევ მათი ნამდვილად ეშინო-
დათ: „ამ ორი წლის წინად ახლადმოკლულ ავაზაკის სურგულაძის
დასაჭერად სოფელ ლიხაურში ერთს წელიწადზე მეტი იყო ერთი
სოტნა ყაზახები ეგზეკუციად ჩაყენებული, მაგრამ ვერა გაარიგეს

²⁵ ე. ნინოშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, 1954 წ., გვ 514-515

²⁶ გაზეთი „დროება“, 1876 წ., N 109

რა, ესენი რომ აქ იყვნენ და სოფელს სჭამდნენ, სურგულაძე სულ სხვა სოფელში იყო და ერთს თავადთან იმალებოდა გულდამშვიდებით. შემდეგ ოზურგეთშიც ჩამობრძანდაო და კაცმა ხელი ვერ მოჰკიდაო...” ამის თაობაზე „ივერია“ წერდა: „...ჩვენში ყველა დარწმუნებულია, რომ ვერც ერთ სოფელში ფირალი ვერ გაიჭაჭანებს, თუ მამასახლისთან განდობილი არ არის“.

1887 წლიდან დაანესეს ხევისთავეების ინსტიტუტი. ხევისთავებად ირჩევდნენ სოფლის საზოგადოების წარმომადგენელს, რომლის მოვალეობაში შედიოდა თვალყური ედევნებინა საზოგადოებრივი წესრიგისთვის, გამოეყვლინა ფირალები და მათი მფარველები და საქმის კურსში ადმინისტრაციული ორგანოები ჩაეყენებინა. მაგრამ ამ ინსტიტუტს საზოგადოება ეჭვის თვალით უყურებდა. „...პირველი ქურდები და გამტყავებლები ხალხისა თვითონ ეს ხევისთავეები გახდნენ თურმე; ამათ თავიანთ მფარველობის ქვეშ ჰყავდათ ქურდები და ყოველი დაკარგული ნივთისა და საქონლიდამ სარგებლობა ჰქონდათ. ამის გამოც ეს ხევისთაობა მალევე გადააგდეს“.²⁷ იმავე წლიდან კი, როგორც განსაკუთრებული ზომა, შემოღებულ იქნა სალდათად გაყვანა, რამაც ამ სფეროში ხელი შეუწყო მექრთამეობის განვითარებას. აბა, რომელ გლეხს უნდოდა ოთხი წლით რუსულ არმი-აში სამსახური, სადაც „ასწავლიდნენ კაცის კვლას, ოჯახების აკლებას და სხვ. ამგვარებს“,²⁸ ამიტომ ყველა ღონესა და ხერხს ხმარობდნენ, რომ სამხედრო სამსახურიდან თავი დაეძვრინათ. თუმცა, ხშირად, ქრთამის მიცემაც არ შეელოდათ და სანყლები ჯარში მაინც მიჰყავდათ.

შემდეგ დამატებით შემოიღეს „ზემსკაია სტრაჟა“ – „სათემო დარაჯობა“, რომელიც კავკასიაში 1862 წლიდან არსებობდა. ეს იყო პოლიციის განყოფილებებს მიმაგრებული სპეციალური ჯგუფები, რომელიც კომპლექტებოდა კავკასიელი და რუსი მოხალისეებისაგან. მათზე იყო დაკისრებული საგუშაგო და საბადრაგო ვალდებულებანი. როგორც „დროება“ აღნიშნავს: „...ყოველ საზოგადოებაში 15 რიგიანი, მართალი კაცი დაინიშნოს

²⁷ გაზეთი „დროება“, 1897 წ., N 229

²⁸ ჟურნალი „მოგზაური“, 1905 წ., N 11

ავაზაკებისა და ბოროტების სადევნელად...”

სტრაჟის შემოღებამ ფირალობა ვერ შეაჩერა, სამაგიეროდ, ხალხი უფრო შენუხდა, რადგან არსებულ გადასახადებს „სტრაჟის“ გადასახადიც დაემატა. ეგნატე ნინოშვილი წერდა:

„...ყაჩაღების რიცხვმა იმატა და რამდენსამე დასადაც არის გაყოფილი. ჩვენში რომ იკითხო ამათი ასეთის გახელების მიზეზი, გიპასუხებენ: „იგენი“ „სტრაჟების“ ჯინზე შვრებიან ამ საქმესო, ყაჩაღები კიდევ ამბობენო: აბა მოვიდენ მაგი ყაზირალები და დაგვაკლონ რამეო. მართლაც ვერაფერს დააკლებენ.

ამას წინად ხუთმა ყარაულმა ერთად მიასწარეს ერთ ყაჩაღ დათუნაიშვილს მისსავე სახლში. შეტევა ვერ გაუბედეს და წავიდნენ ყველანი მთავრობის შესატყობინებლად. იქ დარაჯობა ვერ გაუბედეს: არ გამოვიდეს, არ მოგვკლასო. როცა რამდენისამე ხანს შემდეგ სახლს ჯარი შემოახვიეს, აღმოჩნდა, რომ შიგ ალარ იყო; ყაჩაღს გამოეძინა და ნაბძანებულიყო ადრე ღამიან. აგიც კია სათქმელი, „სტრაჟები“ არც ისე მოცლილნი არიან, რომ, იმათის თქმისა არ იყოს, „ზდიონ ვინცხა გადარეულ კაძახებს ტყეში“. მთელი დღე თითქმის სულ ძილს უნდებიათ. „ნეტაი ძილი არ დაჰხოცდეს მაგ საცოდავებს, თუ არა, ქურდების დაჭერას ვინ უკვეთსო“, იტყვის გურული ხშირად საყარაულოში გულალმა წამოპარჩყულ ყარაულების გროვაზედ, ან „მაგენის დაჭერულ ქურდს ხელმეორედ დაჭერვა უნდაო“.²⁹

„ზემსკაია სტრაჟის“ შესახებ ნათქვამია ცნობილი ფირალის, სისონა დარჩიასადმი მიძღვნილ ლექსში:

„მცველფეს დაარქვეს სტრაჟია,
ღმერთმა დასწყევლოს რუსები
რა უთავბოლო ხარჯია“.

როდესაც ხელისუფლება ჯარის მონაწილეობით და სხვა ღონისძიებებით ვერ ახერხებდა წესრიგის დამყარებას, თვითონ გლეხებისაგან „საყარაულო“ ჯგუფებს ქმნიდა. ამასთან, ოზურგეთის მაზრაში ოთხი საგანგებო საქმეთა მოხელე და ბოქაული დაამატეს. მათ დაემატათ 32 ყაზახ-რუსი და ამდენივე ჯარისკაცი. ასევე ადგილობრივ ხელისუფლებას საჭიროებისამებრ

²⁹ ე. ნინოშვილი, ხმა გურიიდან, 1889 წ.

შეეძლო მოეთხოვა ცხენოსანი ჯარი, რომელსაც არასაიმედო სოფლებში ჩააყენებდნენ. მათი რჩენა, რა თქმა უნდა, ხალხის კისერზე გადაივლიდა, ისევე, როგორც მამასახლისი ჯამაგირი 500 მანეთის ოდენობით წელიწადში, და 300-300 მანეთი მამასახლისის დამხმარეებს... სოფლის გლეხობისაგან შედგენილი ყარაულების პრაქტიკა არსებობის მერვე წელს, 1890-ში, მთავარმართებელ გოლიცინის ბრძანებით გაუქმდა.

ყაჩაღების გასანეიტრალებლად ხელისუფლება ყველანაირ ზომას მიმართავდა, ერთ-ერთი იყო ე. წ. крыговая порuka, ანუ „ურთიერთ თავდებობა“. როგორც „ივერია“ წერდა: „...რა ზარალიც უნდა შეემთხვას იმ სოფლის მკვიდრს, მოპარვა იქნება, თუ გაძარცვა, დანვა, თუ სხვა, სრულიად მიეზღოს დაზარალებულს: სოფლის ყველა მკვიდრს ცალკედ და საერთოდ მთელს საზოგადოებას უნდა გადახდეს ზარალი. ...მთელი საზოგადოება იქნება ვალდებული გადაიხადოს ზარალი, უფრო თვალ-ყურს იქონიებს და გაუფრთხილდება სხვის ქონებასაცა და თავისასაცა; აღარც ავს კაცს დაჰფარავს და აღარც მამებზღრობის შიში და სირცხვილი ექმნება. იქ მამებზღრობა აღარ იქნება, რადგან საერთო ზარალში თითონაც უდევს წილი და შიშიც არ ექნება, რადგან დანაკარგს აუდგენენ“. ამით სარგებლობდა ბევრი მემამულე და თავადი, ისინი საკუთარ საქათმეებს, ნაღიებს და სხვა ნაგებობებს ცეცხლს უკიდებდნენ, მთავრობა კი განადგურებული ქონების საფასურს ერთი ათად ახდევინებდა. იყო შემთხვევა, როცა ერთმა თავადმა ჩოხა ხეზე ჩამოკიდა, თოფი ესროლა და განაცხადა, ფირალები დამესხნენ თავსო. რასაკვირველია, მსგავს შემთხვევებში ხელისუფლებისაგან გლეხების წინააღმდეგ რეაგირება ძალზედ მკაცრი იყო.

არც ერთ ამ ღონისძიებას რეალური შედეგი არ გამოუღია, ამას მოწმობს „ივერია“: „...ორი წლის განმავლობაში ეგრეთწოდებულის „სტრაჟის“ შესანახად კომლზე 15 კაპიკს იღებდნენ. გურიაში 15 000 კომლი ითვლება და მაშასადამე ეგ „სტრაჟა“, რომელსაც თითქმის არაფერი გაუკეთებია, 4 500 მანეთი დასჯდომია გურიას. ამას გარდა, ფოსტის გაძარცვისათვის გადაჰხდა 600 მანეთი, სხვადასხვა გაძარცულთა სასარგებლოდ – 1300

მანეთი. ოთხს საზოგადოებას – ლიხაურისას, აკეთისას, ჯუმათისას და ლანჩხუთისას – „ეგზეკუცია“ ჩაუყენეს. თვითეულ საზოგადოებას დაუჯდა არა ნაკლებ 3000 მანეთისა – ესეც 12000 მანეთი. ახლა ის მოცდენა და ზარალიც წარმოიდგინეთ და ივარაუდეთ, რომ თითქმის ყოველ ცისმარე დღეს „კანცელარიაზე“ ერეკებოდნენ ხალხს: „ყრილობაა, ფირალების დაჭერის შესახებ უნდა მოილაპარაკოთ“ და ადვილად შეგიძლიათ დაინახოთ ილაჯგანყვეტა ჩვენი ხალხისა... ხოლო ის კი საექვო არ არის, რომ ასეთ სიმკაცრეთა უსაზღვროება, რომელსამე ღარიბ-ღატაკ გოგიელას მოთმინებას საზღვარს დასდებს და ერთ მშვენიერ დღეს ისიც ფირალთა სიაში ჩაენერება“.³⁰

ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი, თუ მთავარი მიზეზი არა, ფირალობის ზეობისა ის იყო, რომ ფირალები ხალხის დიდი ნაწილის თანაგრძნობით და მხარდაჭერით სარგებლობდნენ. „სჩანს, ყაჩაღის მოქმედება გულსა ფხანს ხალხს, მისი პროტესტი საზოგადოების პროტესტს უახლოვდება, – წერდა „ივერია“, – ყაჩაღის მიდრეკილება საზოგადოების მიდრეკილებას ჰგავს... (საზოგადოება) მწუხარებას, კვნესას, გოდებას და ოხვრას ყაჩაღის პირით ამცნობს ქვეყანას... საზოგადოების ტანჯვაცა და ყაჩაღიც შედეგია თვით ცხოვრების მოუწყობლობისა, უკანონობისა... სასტიკის ღონისძიებით არ მოისპობა ყაჩაღობა. ყაჩაღობას მოსპობს მხოლოდ განათლება, ცხოვრების განკარგება, ადამიანურ ვითარების შექმნა“.

ერთი უბრალო გურული გლეხის სიტყვებით: „ფირალების შენახვა გურულს ეამაყებოდა, სინდისის საქმე იყო, სასახელო საქმე იყო“.³¹ „Кавказ“-ში დაბეჭდილი სტატიის ანონიმი ავტორი აცხადებდა, რომ ფირალების გაცემა და ღალატი გურულებს დიდ სირცხვილად მიაჩნიათო. ამის საპასუხოდ სიმონ გუგუნავას მოჰყავს ბევრი საინტერესო მაგალითი და დეტალი ამა თუ იმ ცნობილი ფირალის (ზოგიერთის შესახებ დანვრილებით საუბარი ქვემოთ გვექნება) დაჭერისა და მოკვლის შესახებ, აგრეთვე,

³⁰ გაზეთი „ივერია“, 1892 წ., N 40

³¹ ნ. ციტიშვილი, ფირალის ეპოსიდან, მაცნე – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო, 1967 წ. გვ. 153

გამოაშკარავებული აქვს ფირალების „ჩამშვები“ ადამიანების გვარებიც, რომლებსაც იმდროინდელი პრესა საგულდაგულოდ მაღავედა. გუგუნავა ოპონენტს მთავრობისადმი გურიის მოსახლეობის ლოიალურ განწყობაში არნმუნებს: „...გთხოვთ, მიბრძანოთ, ბატონო კორესპონდენტო! რა დროს რომელი ავაზაკი შეიპყრეს და მოკლეს გურიაშიდ გაუცემლად და უღალატებლად? ...ვინ გასცა სახელ განთქმული ფირალი სურგულაძე, რომელიც მოკლა კაპიტანმა ივანე დუმბაძემ? გურულმა გვარით ვანიძემ. ვინ უღალატა ავაზაკს გოგუაძეს, რომელიც მოკლა სენაკის მაზრის უფროსის თანაშემწემ ბატ. კალანდარიშვილმა? გურულმა გვარად კუკულავამ. ვინ გასცა განდევნილი ჭყონია, რომელიც მოკლა იმ დროს პოლიციის ბოქაულად მყოფმა ბატ. ჩიგოგიძემ? გურულმა გვარად ჭყონიამ, აზნაურმა. ვინ მოკლა ლალატი... განთქმული ავაზაკი მამულაიშვილი? გურულმა გვარად თალაკვაძემ. ვინ გასცა ქუთათელაძე ფირალი, როცა შეცდომით მის მაგიერ აზნაური ვლადიმერ ბერიძე მოკლა პოლიციის ბოქაულმა ვაშალომიძემ? გურულმა გვარით ხაჯიბეგოვმა. ვინ მიუყვანა ლალატი ჯვარცმის ეკლესიაზედ ჩასაფრულს სტრაჟებს ავაზაკი ილარიონ დათუნაიშვილი და მისი ამხანაგები დარჩიები, რომელნიც ველარ დაირჩინეს და გაექცათ მოდარაჯეთ? გურულმა აზნაურმა მგალობლიშვილმა. ვინ გასცა იგივენი ს. ჯუმათშიდ, როცა განსვენებულმა იესე გურიელმა და მაზრის უფროსმა ბ. იაგოროვმა დათუნაიშვილი შეიპყრეს და უმფროსი ძმა დარჩია მოკლეს? გურულმა დამსახურებულმა საწყალმა ნინიძემ, რომელმანაც თავის თავი შესწირა იმავე დროს ავაზაკის გამოსროლილს ტყვიას. ვინ უღალატა ორაგვეს გლეხის ბურძგლას სახლშიდ, როცა პოლიციის ბოქაულმა ბ. ჯაფარიძემ შემოჰკრა უიარალო ხალხით სახლი და გაექცათ სახლიდგან ავაზაკი დარჩია? გურულმა კუნჭულიამ. ვინ გასცა იგივე დარჩია, როცა მაზრის უფროსი თავადი დადიშკელიანი პოლიციის ბოქაულებით და ოცის სტრაჟებით დაუხვდა ლამით ჩასაფრული რკინის გზის ლიანდაგის სუფსის ბოგარზედ და გაუქრათ ავაზაკი ხელიდგან? გურულმა აზნაურმა ანთაძემ... ვინ გასცა... საბრალო გოგიტიძე, რომლის დანაშაულობაც

სრულებით აუხსნელი და გამოუძიებელი იყო და ვის დაუუდა სიკვდილით მისი ღალატი? გურულს გლეს გვართ ჩხარტიშვილს. მე ვფიქრობ საკმაო უნდა იყოს ეს საბუთები თქვენის მოსაზრების დასარღვევად და სრული იმედი მაქვს შემდეგშიც მაინც აღარ იქონიებთ ამ აზრს გურულებზედ“.

მიუხედავად წერილში მოყვანილი მაგალითებისა, მოსახლეობის მხრიდან ფირალების მხარდაჭერა ნამდვილად მნიშვნელოვანი იყო, რაც ხშირად უკუეფექტს იძლეოდა და დამლუპველად მოქმედებდა მათზე. ზოგიერთ ფირალს, როგორც ჩანს, ე. წ. დაუსჯელობის სინდრომი გაუჩნდა, ისინი არავის და არაფერს აღარ ერიდებოდნენ, რასაც ქვემოთ მოყვანილი ფაქტებიც ადასტურებს.

პირველი ფირალები

ფირალების ზუსტ რიცხვს, ალბათ, ვერავინ დაასახელებს, ყველასი არც გვარ-სახელი და არც ფოტო არ შემონახულა. არსებობს ზოგიერთი ფირალის ფოტოგამოსახულება, მაგრამ თითქმის არაფერია ცნობილი მათი პიროვნებების შესახებ. მაგალითისათვის საკმარისია გიორგი ქინქლაძე და აგია ჩხაიძე. გადმოცემით, ისინი ერთად ფირალობდნენ, თუმცა ნლები ცნობილი არ არის. ქინქლაძე სოფელ ორაგვესთან პოლიციასთან შეტაკებისას მძიმედ დაიჭრა და სოფელ აკეთში გარდაიცვალა, სადაც დაკრძალეს კიდეც. ჩხაიძე რუსეთსა და საქართველოში „მოღვაწეობდა“ – ძარცვავდა ბანკებს. ის გურიაში დაიჭირეს, სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს და ჩამოახრჩვეს. არსებობს გადმოცემა, რომ როცა მასთან საკანში მღვდელი და პოლიციელი შესულან, აგიას, უზარმაზარი ძალის პატრონს, ისე მიუხეთქებია ერთმანეთისთვის, რომ ორივე უსულოდ დაცემულა მიწაზე.

ცნობილი ეთნოგრაფისა და პუბლიცისტის, აპოლონ ნულაძის მიხედვით, უძველესი ფირალები არიან თავადი მაქსიმეიშვილი და გოგორიშვილი. მისი თქმით, საქართველოს ანექსიამდე საქართველოში ფირალობა არ ყოფილა. ბატონის მკვლეელი ან სხვაგვარი დამნაშავე ერთი კუთხიდან მეორეში გადავიდოდა ხოლმე, სხვა ბატონს შეაფარებდა თავს. გურიის ჯანყის შემდეგ კი ეს შეუძლებელი გახდა. მინერ-მონერის მეშვეობით მთავრობა დამნაშავეს ყველგან პოულობდა. ფირალებს მხოლოდ ერთი თავშესაფარი – ახლობლები და თავისიანები – რჩებოდათ. ჯანყის დამარცხების შემდეგ მთავრობამ თითქმის ყველა მონაწილე დაიჭირა, ზოგი ციხეში ჩასვა, ზოგი გადაასახლა, მხოლოდ ორი მათგანი – მაქსიმეიშვილი და გოგორიშვილი – ვერ ჩაიგდო ხელში. ისინი იარაღით ხელში ტყეში გაცივდნენ და

მთავრობის მოხელეებსა და ხალხის მოღალატეებს ანგარიშს უსწორებდნენ. ორივეს ბევრი შეტაკება გადაუტანია თურმე. ერთხელ გოგორიშვილი პატარა სახლში მოიმწყვდიეს, ალყა შემოარტყეს, მაგრამ ფირალს ვერაფერი მოუხერხეს, ამიტომ სახლს ცეცხლი წაუკიდეს. სახლის ჭერი როცა ჩამოინგრა, გოგორიშვილი მაშინ გამოვარდნილა ცეცხლიდან და ჯარს ხელიდან მაინც დასხლტომია.³²

სახელგანთქმული ფირალის, მელქისედეკ გუნთაიშვილის ძმის, აპოლონის, დღიურებში მოხსენიებულია ფირალი აკაკი ზოიძე. ის ერთი ღარიბი გლეხი იყო, მებატონე ქარცივაძის შინაყმა. ცხოვრობდა პატარა ქოხში და ჰყავდა ერთი მარჩენალი ძროხა. მან ცოლის მოყვანა გადანყვიტა და ბატონთან ნებართვის ასაღებად მივიდა. ბატონმა უთხრა: „...ყაძახო, თუ ქალის მოყვანა გინდა, მაშინ შენ ძროხას მოამბი რქაში ბანარი და მომგვარეო და მაშინ ნებართვას მოგცემო“. შეურაცხყოფილმა ზოიძემ აიღო თოფი და ბატონი თავისსავე ეზოში გააგორა, თავად კი ოსმალეთში გადავიდა. მუსულმანი ქართველების დახმარებით იქვე იპოვა თავშესაფარი. მაგრამ როგორც კი შანსი ეძლეოდა, გადადიოდა გურიაში და ქარცივაძეების ოჯახს აწიოკებდა: ხან ცხენს, ხან ძროხას, ხან კი სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთებს ართმევდა და ჩოლოქს გაღმა ჰყიდდა. ქარცივაძეები გავლენიანი ხალხი იყო და ხელისუფლებამ ჯილდო დაანესა ზოიძის დაჭერისთვის. დაიქირავეს ვინმე სანდრო ბოლქვაძე, რომელიც, როგორც ვითომდა დევნილი და ციხიდან განაქცევი, გადავიდა ოსმალეთში და ზოიძესთან დაახლოება სცადა. პირველ ხანებში ზოიძემ ბოლქვაძე ახლოს არ გაიკარა. დროთა განმავლობაში კი ყურადღება მოადუნა, ამით ისარგებლა ბოლქვაძემ და ერთ ღამეს აკაკი ზოიძეს სახლში მიადგა. როცა ნამძინარევი ფირალი ზღურბლზე გამოჩნდა – დამბაჩა დაახალა. სიკვდილის წინ ზოიძემ მკვლელს უთხრა – შენ და შენ შვილებს ხეირი არ გექნებათო. ფირალის მკვლელობისთვის ზოიძემ კარგი გასამრჯელო მიიღო. ორი შვილი გაზარდა, მაგრამ ზოიძის სიტყვები წინ დაუხვდა. ერთხელ ლელვზე ასული

³² ზ. ტულუში, მოგონებები ნინოშვილზე, გურული ლექსიკა, 2008 წ., გვ. 9

ჩამოვარდა და ღობის სარს საჯდომით დაესო, სარი კისრის არეში გამოსულა. მამის სიკვდილის შემდეგ მისი ერთი ვაჟი სულ მალე გარდაიცვალა, მეორე კი გაგიჟდა. იჯდა ხოლმე გზის ნაპირას, თხრიდა მიწას და იძახდა – აქ არის ღალატი დამარხულიო. გურიაში ამბობდნენ, რომ ფირალების არც ერთი გამცემი, მკვლელი და მოღალატე თავისი სიკვდილით არ მომკვდარა და არც მის ოჯახს გაუხარიო.

არსებობს ვინმე ერმალო კვაჭაძის მოგონება, რომელიც ასახელებს ოთხ ფირალს, რომლებიც ბატონებს გაექცნენ და სოფელ ორაგვესთან მდებარე ერთ დაბურულ კლდოვან ხევს შეაფარეს თავი. ესენი იყვნენ: მიქელა კვაჭაძე, ბუჭუა ბოლქვაძე, რომელსაც შემდეგ „ბურძგლა“ დაერქვა, ლიხოურელი ურუშაძე, რომელსაც ბატონი შემოკვდომია, და აჭარელი კაჟიოლლი. ფირალების მეთაური ბუჭუა ყოფილა. გურიელი ხშირად აგზავნიდა თურმე შეიარაღებულ კაცებს მათ დასაჭერად, მაგრამ ფირალები ყოველთვის იმარჯვებდნენ. თუმცა ბუჭუა მაინც ჩაიგდეს ხელში, გურიელმა ბუჭუა თავისთან წაიყვანა ყარაულად და ოთხარშინიანი თოფიც აჩუქა. ბურძგლა დიდხანს ვერ გაჩერდა თავადთან და გაიპარა. გურიელმა მას მდევერები დაადევნა, რომლებმაც ფირალი მოკლეს.

ანტონ ხინთიბიძის წიგნის მიხედვით კი ერთ-ერთი პირველი ფირალი კონია ცეცხლაძეა. ცეცხლაძე ოზურგეთის მაზრის სოფელ გოგიეთის მცხოვრები იყო. რამდენიმე წლის ფირალობის შემდეგ, XIX საუკუნის 80-იან წლებში, შერიგებია მეფის მთავრობას და ოჯახში დაუწყია მუშაობა. გარდაცვლილა, დაახლოებით, 70 წლისა.

გიორგი ჭყონია, კ. გოგუაძე, პროკოპი ჭყონია

პირველი ფირალი, რომლის თავგადასავალსაც იმდროინდელი პრესა საკმაოდ ადგილს უთმობდა, გიორგი ჭყონია იყო. ცნობილია, რომ ჭყონია გურიის ეპისკოპოსის, გაბრიელის, გაძარცვის გამო სასჯელს ქუთაისის ციხეში იხდიდა. „25 ივლისს, ღამით, ავაზაკები დაეცნენ ჯუმათის მონასტერს... გაცარცვეს იქაურობა, თათრების ბაშბუზუყებივით მხეცურად დასჩეხეს სალოცავად მისულები. სხვათა შორის, ეპისკოპოსი, გაბრიელ ტუქსიაც მძიმედ დასჭრეს“, წერდა გაზეთი „დროება“ 1879 წელს.

გაირკვა, რომ ყაჩაღები სულ რვანი ყოფილან, ოთხი დაიჭირეს, დანარჩენებმა თავს უშველეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ გაბრიელ ეპისკოპოსთან ბოდბის მოსახდელად ერთ-ერთი ყაჩაღი, ლუკა მახარაიშვილი (იგივე ბარამიძე) მივიდა და დანარჩენი სამის ვინაობა დაუსახელა. გაზეთის სხვა პუბლიკაციებიდან კი ვიგებთ, რომ კიდევ ორი ფირალი, ა. სარჭვალაძე და ჩ. ჯორბენაძე, თავისსავე ამხანაგებს მძინარეები დაუხოცავთ. „...ამბობენ, ვითომ ამ ავაზაკებს ეთქვას, რომ ხსენებულ ეპისკოპოსის სახლის გაცარცვის დროს ამათ ამხანაგათ არავინ ჰყოლია, გარდა ერთის გზის-მჩვენებელისა, რომელიც ეპისკოპოსის დიაკვანი იყოვო“.³³

ცოტა ხანში ამავე გაზეთში დაიბეჭდა ქობულეთელის წერილი, რომელიც თავის გულისტიკვილს გამოთქვამდა იმის თაობაზე, რომ რაც გურიაში ყაჩაღობა და ძარცვა ხდება, ყველაფერს „...საწყალ ქობულეთელებს აბრალებენ, რომ ესენი ყველა თა-

³³ გაზეთი „დროება“ 1879 წ., N 197

თრები იყვნენო".³⁴ შემდეგ კი აგრძელებს: „ამავე ოზურგეთის უეზდში სოფელს მონასტერზე დაეცენ გურიის ეფისკოპოსს და კიდევაც დაშტრენ და წაართვენ ფარები და ნივთებიც. ესეც დააბრალენ ჩვენ ქობულეთელებს; მაგრამ როდესაც მათი უეზდის ნაჩაღნიკი შეუდგა ამ საქმის გამოძიებას, მქნელი აღმოჩნდნენ მათშივე მცხოვრებნი აზნაური წყონიები".³⁵ წყონიას გვარი პირველად ამ პუბლიკაციაში გამოჩნდა.

თუ რა მოხდა სინამდვილეში, ახლა ამის გარკვევა ძნელია, თუმცა მთავარი დამნაშავე წყონია აღმოჩნდა, რომელიც ციხეში ჩასვეს. 1882 წლის ივლისში წყონია ციხიდან გაიქცა, მაგრამ იმავე წლის დეკემბერში ის სოფელ ბახვში აზნაურ კოხტა მახარაძის სახლში დაიჭირეს. ფირალი მისმა ყოფილმა ამხანაგებმა, პავლე და მელქისედეკ მახარაძეებმა გასცეს. სავარაუდოდ, ეს ის მელქისედეკ მახარაძეა, რომლის ბინაში შედგა ე. წ. „ბახვის საიდუმლო კრება“, სადაც თითქოსდა დაიგეგმა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა. უნდა ითქვას, რომ ამის შესახებ ერთიანი აზრი არ არსებობს. ამ საქმის მკვლევარები ამტკიცებენ, რომ ილიას მკვლელობის საქმე ბახვში არ გადანაცვლებილა, არამედ უფრო მაღალ ინსტანციაზე, და ბახვში გამართულ კრებას მოხსენდა მხოლოდ როგორც უკვე მიღებული დადგენილება. თუმცა ის, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა სოციალ-დემოკრატიმა ბოლშევიკებმა დაგეგმეს, არავითარ ეჭვს არ იწვევს. არსებობს ზეპირი გადმოცემა, რომ ფილიპე მახარაძეს სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე განუცხადებია: „ჩვენ, მესამედსაღვთისებმა, კომუნისტებმა, დავადგინეთ ილია ჭავჭავაძის მოკვლა, ვინაიდან ილია იყო ერთადერთი დიდი პიროვნება, რომელიც ხელს უშლიდა საქართველოში მარქსიზმის გავრცელებას. როდესაც ჩვენ ილია ჭავჭავაძის მოკვლა დავადგინეთ, ფრაქციის ყველა წევრმა იცოდა და დაგენილებაზეც ხელი ჰქონდა მოწერილი. ეს იცოდა თვით სტალინმაც, რომელიც მაშინ არაფერს არ წარმოადგენდა.

³⁴ აქარლები რომ ნამდვილად ყაჩაღობდნენ, ამას მრავალი პუბლიკაცია ადასტურებს. 1896 წელს „ეკალი“ წერდა: „...თუ ამდენ ხანს მოსვენებას არ გვაძლევდნენ დარჩიები, დათუნაიშვილები და მიქელაიშვილები, ახლა იმათი ადგილი მეზობლებმა – „ოღლებმა“ დაიკავეს“. „ეკალი“, 1896, N 32

³⁵ გაზეთი „დროება“, 1879 წ., N 191

მან დადგენილებას ხელი მოაწერა და ბაქოში წავიდა“.³⁶

აყვანის ოპერაციას ხელმძღვანელობდა პრისტავი ჩიგოგიძე. „...ამ დროს მოკლულ იქმნა ავაზაკის მიერ მილიციონერი გიგო ხიხოძე, ხოლო მილიციონერთა დაჭრეს მსუბუქად ავაზაკი და მძიმედ – გასათხოვარი ქალი. ამბობენ ქალი არ გადარჩებაო. ბოლოს... შეიპყრეს ავაზაკი თავისი მასპინძლით და ჩამოიყვანეს ოზურგეთში“.³⁷

როგორც ირკვევა, ჭყონია ციხეში დიდხანს არ გაჩერებულა, მან მალე გააღწია სამშვიდობოს. „...ჭყონია არა ერთხელ დაუჭერიათ, მაგრამ ის გაქცევას ახერხებდა ხან სატუსალოდან და ხან გზიდგან“.³⁸ ფირალების ისტორიების შესწავლისას ერთი საინტერესო ფაქტი იხატება: ფირალები ციხეებიდან და კატორღიდან პანტაპუნტით გარბოდნენ. ამ საკითხზე ამახვილებს ყურადღებას ე. ნინოშვილი ერთ წერილში: „...ყაჩაღებს ხომ მაინც შეიპყრობდნენო? – იკითხავს ვინმე. შეპყრობით კი არ შეუპყრიათ, პირიქით, ყაჩაღების რიცხვს თითო-ორორი ყოველ კვირაში ემატება, რადგანაც ოზურგეთის საპატიმროს კარები, როგორც ეტყობა, ძლიერ სუსტია“.³⁹ ეს ალბათ, ზევით დასახელებული კორუფციის და უპასუხისმგებლობის შედეგი იყო, თორემ ბორკილდადებული კაცის გაქცევა გამაგრებული ციხიდან არცთუ ისე ადვილი საქმე უნდა ყოფილიყო.

მალე გავრცელდა ცნობა, რომ 1884 წლის 19 მარტს, ნაშუალამევს, ჩიგოგიძე დარაჯებთან ერთად ჩაუსაფრდა ფირალს და მოკლა. სულ მალე კი აღმოჩნდა, რომ გიორგი ჭყონია მძიმე ავადმყოფობის შედეგად თავისი სიკვდილით მომკვდარიყო ერთ სახლში, სოფელ ჯუმათში. „...სახლის პატრონმა შეატყობინა ეს ამბავი იმათ, ვისაც ჯერ არს. მოვიდნენ თუ არა იქ, სადაც ესვენა ჭყონია, მაშინვე უიმისოდაც მკვდარს ორი თოფი ესროლეს, გადაიტანეს გვამი მახლობელ ღელის პირზე, იქ დააგდეს და

³⁶ გ. აბაშიძე, ილია ჭავჭავაძე – ცხოვრება და ღვაწლი, 2005 წ., გვ. 144

³⁷ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 257

³⁸ გაზეთი „დროება“, 1884 წ., N 70

³⁹ ე. ნინოშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, 1954 წ., გვ 514-515

შეჰქმნეს თოფების სროლა. თოფის ხმაზე ყველა მეზობლები და საზოგადოება შევიკრიბენით; ვნახეთ მკედარი წმინდად თავის საცვალში, წვეთი სისხლიც არ გამოსვლოდა, და, რასაკვირველია, ტანსაცმელიც სისხლში მოსვრილი არ იყო. მხოლოდ ალაგ-ალაგ ჭრილობების ალაგას, ხორცი წამლით იყო მიყრილი, შავად დამწვარი, მოვიდენ გასასვენებლად მიცვალებულის ნათესავეები, გარემოება შეიტყვეს და მეც დანვრილებით ვუამბე ყოველივე.

ბევრი თავისი დღით მკედარი და მოკლული გვინახავს, რომ ექიმს გაეჭრას და დაემონუმბინოს, რით არის მკედარიო; ჭყონიას კი არა თუ გაჭრა და შემონმება აღირსეს, თვალითაც არ აჩვენს არც მაზრის და არც სხვა ექიმებს“, – აღნიშნავდა ამ ამბის დამსწრე ვინმე კ. ჯ. გოგვაძე.⁴⁰

ამ შემთხვევამ რომ რეზონანსი გამოიწვია, მეტყველებს თუნდაც ვრცელი სტატია, რომელიც „დროებაში“ დაიბეჭდა: „გურია, 22 მარტს. მარტის 19, ნაშუალამევს, ორ საათზედ, ჯუმათის სოფლის კანცელარიის მახლობლად ვითომ მოიკლა ოზურგეთის პოლიციის პრისტავის ბ. ნ. ჩი-ძის (ჩიგოგიძის) მიერ გავარდნილი შესანიშნავი ფირალი (ყაჩალი) გიორგი ჭყონია... ეს ამბავი მოვიდა ოზურგეთში დილით ადრე ოცს მარტს, ასე რომ იმავე დღეს, დილით, თერთმეტ საათზე ჯუმათში მოვიდენ ბატონი მაზრის უფროსი, სამსჯავროს გამომძიებელი ბ. მასლოვი და მრავალნი ქალნი და კაცნი, რომელთა რიცხვთა შორის მეც გახლდით.

მოკლული ჭყონია იყო დასვენებული ერთ ხის ძირში, იქაური ერთი სასულიერო უწყების სახლის მახლობლად. მიცვალებულს ჰქონდა ორი თოფი მოხვედრილი: ერთი მარცხენა საფეთქელში, ცოტა წარბ ზემოდამ და ტყვია-გავარდნილი უკან მარჯვნივ საპურხაოში; მეორე მარცხნიდანვე ასოს ძირში და ტყვია-გავარდნილი მეორე მხარეს მარჯვნივ თეძოში. მიცვალებული იყო დასვენებული ისე, როგორც სწორედ წესი არის სამი, ანუ ოთხის დღის მიცვალებულისა: გულზედ ხელ-დაკრეფილი, ძალიან გამხდარი, ფერ-მიხდილი, გაშეშებული, სუნ-აღებული

⁴⁰ გაზეთი „დროება“ 1884 წ., N 70

და სუფთად ჩაცმული; თავში, სადაც ტყვია ჰქონდა, თუმცაღა ტვინი თითქმის ორი წილი არ ჰქონებია თავში მიცვალებულს, მაგრამ მინაზედ დანთხეული აღარ სჩანდა, ხოლო მეორე ადგილი ტყვიისა სულ დამწვარი ჰქონდა თოფის წამლით, შარვალი, ფეხსაცმელი და ხორციც. ექიმი იქ იმ დროს არ ყოფილა; მხოლოდ ეს შევამჩნიეთ, როდესაც ბ. გამომძიებელმა შარვალი და ფეხსაცმელი გაახდევინა და გულზედ გაახსნევინა ტანისამოსი, დაჭრილობის გასაჩხრეკად; ტყვიის ალაგის არც მარცხნით და არც მარჯვნივ სისხლი არ აჩნდა, ისე როგორც შეჭფეროდა ნათოფარს კაცს; მიცვალებულს ტანზედ ადგილ-ადგილ დიდი ხნის მიცვალებულსავით მოყვითანო დანალველებული აჩნდა. ბ. ჩიძის მხლებლები ამბობდნენ, ვითომც ჭყონიას ესროლოს თოფი და შემდეგ იმისთანა მძიმე ჭრილობებისა, ჭყონია გაქცეულიყოს ას საუენზედ და იმ ადგილას მიერბინოს და მიცვლილიყოს.

ეს როგორღაც საეჭვოდ მიგვაჩნია შემდეგის მიზეზების გამო: ა) არ შეუძლიან კაცს ფეხის მოცლა იმისთანა ჭრილობების მიღების შემდეგ, როგორიც მიცვალებულს ჰქონდა, თუნდ მარტო ერთის მეტი არ ჰქონებოდა; ბ) თუმცა ჭყონია მართლა საღად ყოფილიყო ტყვიის მოხვედრამდის, ან თავში გამონავალი სისხლი დაბეჭილი არ უნდა ჰქონოდა და ან მეორე ჭრილობიდან სისხლის გამონავალი უნდა მჩნეოდა; გ) 19-ს მარტს, ნაშუალამევის ორი საათიდგან მოკლულს კაცს, 20 მარტამდის თერთმეტ საათზედ დილით, მერე იმისთანა გრილს და ნამიანს დარში, როგორიც იყო ოცს მარტს, სუნი არ უნდა ჰქონოდა, ტანზედ დანალველებული მოყვითანოდ არ უნდა მჩნეოდა; დ) თოფით მკედარი კაცი რვა და ცხრა საათის განმავლობაში კი არა, ოცდა-ოთხ საათშიც არ დაჰკარგავს ფერს, არ დამჭლევდება და გაშეშდება ისე, როგორც იყო ჭყონია; ასე რომ მისი სხეულის გადაწვე-გადმოწვეა არ შეიძლებოდა ისე, რომ მთელი ტანი არ გადაჰყოლოდა.⁴¹

ჭყონიას ვითომდა მკვლელობის შესახებ საზოგადოებაში არცთუ უსაფუძვლო ეჭვი გაჩნდა. ამ ეჭვს ისიც აძლიერებდა, რომ ჭირისუფალს მიცვალებული ყოველგვარი სამედიცინო

⁴¹ გაზეთი „დროება“, 1884 წ., N 73

შემომშების გარეშე გადასცეს დასამარხად – ამით საქმის მიჩუ-
მათება უნდოდათ. რა ბედი ენია პოლიციის პრისტავს ჩიგოგიძეს
და მის ამქრებს, უცნობია.

გაზეთ „Кавказ“-ში აღწერილია ორი ცნობილი ფირალის,
კ. გოგუაძის და პროკოპი ჭყონიას, მოკვლის ამბავი. 1886 წლის 10
მარტს მაზრის უფროსის მოადგილეს შეატყობინეს, რომ სოფელ
ჯუმათში, ერთი გლეხის სახლში იმალებოდა ფირალი კ. გოგუაძე,
რომელიც თურმე მთავრობას შვიდი წელი გაურბოდა (გუგუნავს
წერილის მიხედვით, ის გასცა ვინმე კუკულავამ). ქუთაისის მაზ-
რის სასამართლომ კაცის მოკვლის გამო მას კატორლა მიუსაჯა.
მაზრის უფროსის მოადგილემ პრისტავი და ათი ცხენოსანი
წამოიყოლა მის დასაპატიმრებლად. გოგუაძემ ნახა რა პოლი-
ციელები, სახლიდან გამოვარდა, სწიდეშის მარკის თოფიდან
რამდენჯერმე გაისროლა და გაიქცა. მდევრებმა მას სახლიდან
ორი ვერსის დაშორებით სამალავში მიაგნეს და მოკლეს.

იმავე წლის 13 მარტს კი მოკლეს ფირალი და ასევე კატორლა-
მისჯილი პროკოპი ჭყონია. პროკოპი ჭყონიასადმი მიძღვნილი
ლექსის მიხედვით ირკვევა, რომ ის ცოლ-შვილის სანახავად
ჩუმად სახლში დაბრუნებულა. ხალხური ლექსის მიხედვით,
დამსმენი ყოფილა ბათლომე ჩხაიძე – „თურმე ბათლომაი ჩხაიძე
საღალატოთა ძრებოდა“. პოლიციელებმა სახლს ალყა შემო-
არტყეს და „ატყტა თოფების გრიალი“. ოპერაციას ხელმძღვა-
ნელობდა ბოქაული ირაკლი დუმბაძე (ირაკლი და ივანე დუმ-
ბაძეები, ფირალების დაუძინებელი მტრები, განთქმული
პოლიციელები იყვნენ. მათ რამდენიმე ფირალი დაიჭირეს და
მოკლეს). ჭყონია სახლიდან გამოვარდა:

„ბოქაულს თვალი მოვკარი,
ილაკრე იყო დუმბაძე,
მუუხტი, თოფი ავართვი
და მივაყოლე დუმბაზე.“

ჭყონიამ დუმბაძე დაჭრა, თვითონაც ფეხში დაჭრილმა
გაქცევა და გზადაგზა სამი კაცის მოკვლა მოახერხა. მრავალ-
გზის დაჭრილმა მან საკმაოდ დიდი მანძილი გაირბინა, მაგრამ
პოლიცია დაენია და დაცხრილა.

„ისტე განვიმდა ტყვიები,
რავარც ზეციდან კოხია,
სამი ვერსი გადვირბინე,
მარა აღარ მაქ ხოხია.
შიგანი გარეთ მოცივა
და დავაბუშტე ჭინჭები.“

„Kavkaz“-ი იუნყებოდა, რომ დარჩა კიდევ ერთი ყაჩაღი გოგია ლომჯარია, რომელიც აჭარის ტერიტორიაზე იმალებოდა. გაზეთი იმედს გამოთქვამდა, რომ მისი დაჭერით მაზრაში სიმშვიდე დაისადგურებდა.

გოგია ლომჯარია, დათულია სურგულაძე

გოგია ლომჯარიას დაბადების მიახლოებითი თარიღია 1860 წელი. ფირალობაში მან ექვსი წელი გაატარა, მოკლეს 1886 წელს. ფიზიკურად ყოფილა საშუალო სიმაღლის სქელი მამაკაცი. იარაღად ატარებდა „ყაფაღლა“ თოფს⁴² ფიშტოს და ყამას“.⁴³

ლომჯარია ფირალად გავარდა 1881 წელს ოზურგეთის მაზრის უფროსის თანაშემწის, თავად ანტონ ნაკაშიძის მკვლელობის გამო. „თ. ნაკაშიძე მოჰკლეს 19 ნოემბერს, საღამოს მეექვსე საათზე, თავის სახლიდამ ორას საუენის სიშორეზე, იმ დროს, როდესაც ის ქუთაისში მიემგზავრებოდა. თოფი მარცხენა ძუძუში ჰკრეს და ტყვია მარჯვნივ გამოვარდა. ძვლივს მოასწრეს წმ. საიდუმლოს მიღებინება. მკვლელი დღესაც გაქცეულია. ის არის სოფელ შემოქმედის მცხოვრები გლეხი ლომჯარია... ეს მეოთხე დღეა, რაც ქუთაისის ლუბერნატორიც ჩამოვიდა და აქ არის“.⁴⁴

თავადი ნაკაშიძე ყაჩაღების წინააღმდეგ აქტიური მოქმედებებით იყო ცნობილი. „დროების“ 1880 წლის 153-ე ნომერში აღწერილია ყაჩაღობისა და მკვლელობის ორი შემთხვევა, რომელიც ოზურგეთის უეზდში მომხდარა: „...ამის თაობაზედ არის ფიცხელი გამოძიება და რამოდენიმე კაცებიც დაჭერილნი არიან. ამაზედ ძლიერ მეცადინეობენ უეზდის უფროსის თანაშემწე თ. ა. ნაკაშიძე და პოლიციის პრისტავი ი. დუმბაძე... იმავე წამში წავიდნენ დაჭრილთან, გამომძიებელი და უეზდის უფროსის მოადგილე თ. ნაკაშიძე... და მოახდინეს ფიცხელი განკარგულება ავაზაკების დაჭერისა: გამოაკიდეს ავაზაკ თათრებს პრისტავის

⁴² გადმოცემით: გადაჭრილი თოფი, „აბრეზი“

⁴³ ა. ხინთიბიძე, გურული ფირალები, 1938 წ., გვ. 35

⁴⁴ გაზეთი „დროება“, 1881 წ., N 252

თანაშემწე კ. გოგიტიძე ყაძახი-რუსებით, მამასახლისით და მარჯვე დაიარაღებული ოცი ბიჭებით, რომლებმაც მეორე დილით მოიყვანეს თოკით შეკრული სამი ავაზაკი, ორი თათარი და ერთი გურული, რომელნიც ამ უამად დატყვევებულნი არიან“. ამავდროულად, ცნობილია, რომ ნაკაშიძე ხშირად ხელს აფარებდა დამნაშავეებს, ასეთი რამდენიმე შემთხვევაა ცნობილი. მე აქ მხოლოდ ერთ მაგალითს მოვიყვან. თურმე ერთხელ მამასახლისმა მოიძია კაცი, რომელიც ფირალებს მფარველობდა და ნაკაშიძეს წარუდგინა. მაგრამ მადლობისა და წახალისების მაგიერ, ნაკაშიძემ მამასახლისის ჩამოხსნა ჯაჭვი და საპყრობილეში ჩააგდო. „...ბ. ნაკაშიძე აგრე სასტიკად მოექცა მამასახლისის იმიტომ, რომ მამასახლისის მოხსენებით საქმეში ებმებოდა ბ. ნაკაშიძის ერთის მწყალობლის ნათესავი“.

გოგია ლომჯარიას შვილი მიხაკო იხსენებდა: „მამაჩემი იყო ხელობით უსტა. სეზონობის დროს ჩალანდრობდა შეკვეთილის გზაზე. ნაბახჩვარში ყანაც ქონდა. ამ დროში ერთ აქაურ უმუშევარ აზნაურიშვილს მუუპარავს ხარი და მამაჩემიზა უთქვამს, აი ხარი ამა და ამ პორაჩიკთან მიმიყვანეო... მამაჩემს ველარ გუუნპილებია. აგი გეიგო მთავრობამ და მამაჩემი დეიჭირეს და ჩააგდეს ნიობახში... თავდებობაში გამუუყვანიენ მამაჩემი იმ პირობით, რომე სუდი მაინც უნდა ყოფილიყო ამ საქმეზე...“⁴⁵

ლომჯარია მივიდა ანტონ ნაკაშიძესთან და უთხოვია, უდანაშაულო ვარ და ჩემს ცოდვას ნუ აიღებ, დამეხმარეო. მაგრამ ნაკაშიძემ უარი უთხრა და თანაც დაემუქრა: „შენი მოხმარება მე ვიცი, ხვალ გუბერნატორთან მივალ და ასთე და ასთე გიზამო...“

იმ დროს ლომჯარიას ბავშვი ჰყავდა გარდაცვლილი, სასონარკვეთილმა ანტონ ნაკაშიძეს დახმარება კიდევ ერთხელ სთხოვა, მაგრამ ისევ უარი მიიღო. თავადის მოკვლა ნაკაშიძის ძმის, მელიტონის შეგონებამ გადაწყვეტინა: მელიტონს ძმის ადგილი უნდოდა და ლომჯარიას შეუჩნდა: „მეიცაილე მაი ძაღლი, ხომ ხედავ, რას გიშობავო...“ იმ დროს მაზრის უფროსი იყო თავადი ოტია დადიანი, „დადიანობით ადმინისტრატორი,

⁴⁵ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 26

ისე კი ყოვლად უვიცი". მაშინ ფირალობდა დათულია სურგულაძე, რომელიც პოლიციამ ვერც მკვდარი და ვერც ცოცხალი ვერ ჩაიგდო ხელში. ამის გამო დადიანს გუბერნატორისაგან ყოველდღიური საყვედურები მოსდიოდა და დათხოვნითაც ემუქრებოდა. მელიტონმა, რომელმაც კარგად იცოდა დადიანის გონებრივი შესაძლებლობები, გადაწყვიტა, საქმე გაეჩარხა. მან შესთავაზა დადიანს, რომ ლომჯარიასთვის ხარის მოპარვა ეპატიებინათ, სამაგიეროდ, ის სურგულაძეს მოკლავდა. დადიანი მაშინვე დათანხმდა და ფირალის მოკვლისთვის ლომჯარიას დასაჩუქრებას დაჰპირდა. მელიტონ ნაკაშიძე შეხვდა ლომჯარიას და საქმის ვითარება გააცნო: „ვეზდის ნაჩალნიკს, დადიანს გადაეკიდა მისი პომოშნიკი ანტონ ნაკაშიძე, რომელიც ცდილობს დადიანი გადააგდოს და მის ადგილას თვითონ დადგეს. შენ თუ ანტონ ნაკაშიძეს მოკლავ, დადიანი ხარის ქურდობას გაპატიებს და დაგასაჩუქრებს კიდევაცო". რალა თქმა უნდა, რომ 20 წლის ცოლშვილიანი კაცი, რომელსაც „პრიგოვორით" გადასახლება ემუქრებოდა, დათანხმდა. ნაკაშიძემ ლომჯარია დადიანს მაშინ შეახვედრა, როცა ის „კარტის" თამაშით იყო გართული. მაზრის უფროსმა უთხრა: რაც მელიტონმა გითხრა, იმ ძალს თუ მოკლავ (ძალში კი სურგულაძეს გულისხმობდა და არა ნაკაშიძეს), 100 მანეთსაც გაჩუქებ, ერთ ბერდენას მოგცემ და მამასახლისის ჯაჭვს გადაგკიდებ გულზეო...⁴⁶

ლომჯარიას თოფი ჰქონდა, ბაზარში ტყვია-ნამალი იყიდა და როცა ანტონ ნაკაშიძე ეტლით ქუთაისში გუბერნატორთან მიემგზავრებოდა, ჩაუსაფრდა და ერთი გასროლით გამოასალმა სიცოცხლეს. მკვლელი მალე თვითონვე ჩაბარდა ხელისუფლებას. ამგვარი პროვოკაციებით ადგილობრივი ადმინისტრაცია განთქმული იყო. სოფელ სუფსაში ლანჩხუთის ბოქაულმა სიკო ჯაფარიძემ, ვახტანგ გურიელს დაბრალდებოა, მოაწყო თავდასხმის ინსცენირება, თავის აგენტებს დააბრეყვებინა ვილაც ქობულეთელები. მათ დაახვედრა წინასწარ ჩასაფრებული პოლიციელები და რამდენიმე კაცი მოაკვლევინა. ასეთივე თავდასხმა მოაწყვეს მატარებელზე სადგურ ნიგოეთში, რომლის

⁴⁶ ზ. ტულუში, მოგონებები ნინოშვილზე, გურული ლექსიკა, 2008 წ., გვ. 10-11

გამო ერთი სრულიად უდანაშაულო ახალგაზრდა კაცი, გვარად გიგინეიშვილი, ჩამოახრჩვეს.

„საქმის მსვლელობიდან ნათლად არ ჩანდნენ აქომამდის ის პატივცემული პირები, რომელთაც იკისრეს საზიზღარი საქმე და აიძულეს ლომჯარია მატერიალურის საშვალეებით და სხვა-და-სხვა იმედებით ამგვარ წრეს გარდასულ ხელობაზედ, და არც ის მოტივები, რომლითაც იხელმძღვანელა ლომჯარიამ ამგვარ საქმეში... უბრალო მიზეზის გამო, ესე იგი ხარის ქურდობის შენამების გამო, ტყეთ გაგვარდნა შეუძლებელია... როგორც ამბობენ, ახლა ლომჯარიას დაუსახელებია გუბერნატორის წინაშე რამოდენიმე პირი, რომელთაც ფულის შეპირებით, თუ სხვა იმედებით აიძულეს ის ამ გვარ საზიზღარ საქმეზედ. ამ პირებში პირველი როლი ეკუთვნის ერთს, რომელსაც იმდენი შეძლება აქვს, რომ ფულის შემწეობით გურიაში ყოველთვის შეუძლია მოწმეების მოყიდვა და საქმის სხვა ნაირად დატრიალება; მაშასადამე, ამ გვარი პირის მოქმედების გამოაშკარებაც ხუმრობა არ არის.“⁴⁷

სულ მალე მელიტონ ნაკაშიძეც დააპატიმრეს. „მოკლული ნაკაშიძის თაობაზედ კიდევ ახალი პირი, ნათესავი მოკლულისა, დაიჭირეს, რადგანაც მკვლელმა განაცხადა, რომ იმისი მოსყიდული ვიყავიო“,⁴⁸ – საგაზეთო სტატიების მიხედვით, ლომჯარიას თავიდან ო. დ-ნზე, ანუ ოტია დადიანზე დაუდია ხელი, შემდეგ ჩვენება შეცვალა და ნაკაშიძეზე მიუთითა.

თანასოფლელები მას ახასიათებდნენ, როგორც წესიერ ადამიანს: „საცოდავი კაცი იყო გოგიე, ქურდობა დაედვა ტყუილა და ტანჯავდენ. უენო კაცი იყო. მაგი თუ ფირალობას იზამდა, ვინ იცოდა“; „სოფელს არაფერზე არ ანუხებდა და ამ სოფელში გლაზა კაცი სხვაიც ვერ ჩამევიდოდა, იცავდა სოფელს..“

„დროება“ ცდილობდა გარკვეულიყო, თუ რამ აიძულა ახალგაზრდა კაცი, მკვლელობა ჩაედინა. „ლომჯარია, მკვლელი თ. ანტონ ნაკაშიძისა, არის ერთი ახალგაზრდა ყმანვილი, რომელსაც, როგორც ამბობენ, ბევრი იმედები ქონებია ცხოვრებაში. იმას

⁴⁷ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 75

⁴⁸ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 191

ჰყავს ცოლ-შვილი, მოხუცებული დედა, უმეტესი ნაწილი თავისი ცხოვრებისა გაუტარებია გარეთ ვაჭრობაში, ქალაქებში... ის იყო ერთობ წინდახედული ახალგაზრდა სოფლის გლეხი. ამ გვარი კაცის ისე გატაცება, რომ მან დასტოვოს ცოლ-შვილი, ოჯახი, ვაჭრობა და კეთილი განწყობილება მეზობლებისა... შეუძლებელია უბრალო მიზეზის გამო“.

დოკუმენტებიდან არ ჩანს, თუ როგორ დააღწია მან თავი პატიმრობას, ალბათ გამოიქცა, რადგან თავადის მოკვლას ასე ადვილად არავენ აპატიებდა. გაქცევისთანავე ის შეუერთდება თავის არშემდგარ „სამიზნეს“ – სახელგანთქმულ ფირალს, დათულია სურგულაძეს.

დათულია სურგულაძე დაიბადა ოზურგეთის მაზრის სოფელ მაკვანეთში. როგორც ამბობენ, ის მოსახლეობაში ნდობითა და პატივისცემით სარგებლობდა. დათულიას ძმისშვილი ისაკი სურგულაძე გადმოგცემს ბიძის ფირალად გავარდნის მიზეზს: „ჩვენს მამებს ორი ქცევა მიწა ჰქონდა, მოვიდა თავადი ნაკაშიძე და შეედავა მიწაში – ჩემიანო. გამოხსნა ხარები. მამაჩვენმა დაარტყა თავადს – ავექსენტი ნაკაშიძეს. თავადს კაცები ახლდა. მოხთა შეტაკება. დათულიამ გაიგონა კივილი, მოვარდა და მოკლა ავექსენტი...“⁴⁹

მისი ერთი თანამედროვის ცნობით: „დათულიე ხალხს აფერს არ უშავებდა და ამიზა ხალხის ღალატის არ ეშინოდა. ერჯეულ მის მეზობლისას რაცხა შემთხოვა იყო, ხალხი ქუხნაში იყო და რაცხეებს ლაპარიკობდენ. დათულიეც გარეულიყო ხალხში და ლაპარიკობდა. თოფი ეგერ კუთხეში მიეყუდებია და დამუდარიყო ცეცხლის პირში. ხალხი ისთე იყო მასთან, რომ რუმ არ უღალატებდა იცოდა, თვარა ფირალი ისთე როვა ენდობოდა. დათულიას დაჭირვაზე მაშინ თავრობას ფული ქონდა გადადობილი. ერთი ნიგუზალი რომ ერეხვებია ვინმეს თავში, მეტი არ უნდოდა, მარა ამისანა გლახა საქმე რომ გეფიქრა, კაცი არ მოგეხმარებოდა, დათულიასკენ იყო ყველა და ცოცხალს როვა გაგიშობდენ... ნამეტარი ღარიბი იყო. ერთი პანა სახლი

⁴⁹ ნ. ცქიტიშვილი, ფირალის ეპოსიდან, მაცნე – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო, 1967 წ., გვ. 162

ქონდა მამის. ვოძდაათი წლის იქნებოდა, რუმ მოკლეს." ძმის-შვილის მოგონებიდან: „აჭისწყალში გლეხები ვერ ჩავიდოდნენ სათევზაოთ, დაანურინებდნენ, ნიგვზის ნაყს ჩაყრიდნენ და თევზს აზნაურები წაიღებდნენ. დათულიამ რამდენჯერმე ამოყარა აზნაურები და გლეხებს ამოათევზინა".⁵⁰ სურგულაძის სულ სხვა პორტრეტს გვიხატავს „დროების“ კორესპონდენტი: „...სურგულაძე, ლომჯარია და სხვები მრავალნი, რომელთა გვარის ხსენებას ვერ გავბედავ, შეკავშირდენ მტკიცეთ და რას არ სჩადიოდნენ: ხან კაცს კლავდნენ, ხან ცარცვავდნენ, ხან ოჯახებს სწვავდნენ და სხვ. ისე გათამამდა ხსენებული სურგულაძე, რომ ზოგს შეუთვლის – არა სთქვას რა მისი სანინააღმდეგო, თორემ მოჰკლავს; ზოგს შეუთვლის, რომ ამდენი და ამდენი ფულები ამა და ამ პირს გარდასცეს მის, სურგულაძის, გარდმოსაცემად, თორემ დაუნვავს სახლ-კარს ან მოჰკლავს.

ამ სახით ისე შეაშინა მთელი შემოქმედის სოფლის მცხოვრებნი, რომ ყველგან მზათ ჰქონდათ დათულია სურგულაძეს და მის ამქრებს ღამის გასათევი სახლი, საჭმელი და ყოველივე, რაც დასჭირდებოდათ... ყველა ოჯახის პატრონი საღამო ჟამს ორი კაცის ულუფას, ანუ კერძს დაამზადებდა და შეინახავდა ხოლმე, რომ იქნება დათულია სურგულაძემ ინებოს გამოვლა და ზაკუსკის მირთმევა.

ერთის სიტყვით მცხოვრებნი სოფლის შემოქმედისა, გარდა აზნაურის ანტონ დუმბაძის (ივანე დუმბაძის მამა – ი. მ.) ოჯახისა, ყურ მოჭრილი ყმები იყვნენ ბატონის სურგულაძისა და მთელი გურიაც და თვით ოზურგეთის ქალაქში მცხოვრებნი ნიადაგს შიშში იყვნენ. ყოველივე ეს იცოდა როგორც მამასახლისმა, აგრეთვე ჩვენმა ადმინისტრაციამაც, მაგრამ...”

1882 წლის მარტში სურგულაძე და ლომჯარია წითელმთაში გოგია ჩიტაიშვილის ოჯახში მივიდნენ. მათ მასპინძელი ბათუმში ჩაქურების საყიდლად გააგზავნეს და დათქვეს, რომ ერთმანეთს ორი დღის შემდეგ შეხვედროდნენ. ეს ამბავი ჩიტაიშვილისგან შეიტყო შტაბსკაპიტანმა ივანე დუმბაძემ, რომელიც მანამადე სტრაჟნიკებთან ერთად მათ ორჯერ ჩაუსაფრდა, მაგრამ ამაოდ.

⁵⁰ 6. ცქიტიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 162

იმავე წლის 18 მარტს კი, როცა ფირალები ჩიტაიშვილთან იყვნენ, დუმბაძე მილიციონერებთან ერთად მათკენ გაეშურა და ფირალებს სოფლის კანცელარიის მახლობლად გადააწყდა.

აი, როგორ აღწერს ამ შეხვედრას „დროება“: „დუმბაძეს ხლებია თან სამი მილიციონერი. როდესაც ივანე დუმბაძემ შესძახა ავაზაკებს, დათულიამ იმავე წამს ესროლა თოფი, იმავე წამს მოისმა თურმე მეორე თოფის ხმაც დუმბაძისა და ერთი ერთის მხრით წაიქცა და მეორე მეორეს მხრით; დუმბაძე მძიმეთ დაიჭრა ბარკალში და სურგულაძემ მიიღო ჭრილობა მუცელში, მაგრამ საკვირველი ღონის და სიმარჯვის მქონმა გველივით გაათრია დაკოდილი მუცელი და მოაჯდა ერთს მახლობლად მდგომს ხეს და იქიდან იმან და მის ამხანაგმა ლომჯარიამ აუტეხეს დუმბაძეს და მის მხლებელთ საშინელი თოფის სროლა. შვიდი ტყვია მოარტყეს სურგულაძეს, მაგრამ სანამ სრულებით სული არ დალია, მანამ არავის დანებდა“.⁵¹

დათულიას ძმისშვილი ერმილე იხსენებდა: „შვიდი ტყვია რომ უსროლიან, მიყუდებულა ხეზე, გადალუნულ მუხაზე. ახლოს მისვლა ვერ მიბედეს. გაუშვეს მამაჩემი, – გვანახიე შენი ძმაო. მივიდა მამაჩემი და დაუძახა პრისტავს: – მოდით, ნულარ გეშინიათ, მკვტარია აგი უბედურიო“. შეტაკებისას დუმბაძემ მეორე ჭრილობაც მიიღო ფეხში, მაგრამ დაჭრა ლომჯარიაც, თუმცა მისი შეპყრობა ვერ მოხერხდა, რადგან „...იქ მისულმა ხალხმა, რომელთა შორის შემოქმედის მამასახლისი თავისი ჯაჭვით ბრძანდებოდა, გადამალეს დაჭრილი ლომჯარია. ცხადი საფუძველი მაქვს ვსთქვა, რომ დაჭრილი ლომჯარია დამალულია სოფელ შემოქმედში, მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ, როგორც აქომამდე მისის და სურგულაძის დასაჭერად არავითარი ღონისძიება არ იყო მიღებულნი, ისე ლომჯარიას მონახვისთვისაც არაფერს დიდ შრომას არავინ იკისრებს. თუ შემოქმედში ლომჯარია მოარჩინეს ჭრილობიდან და კიდევ გამოუშვეს მინდვრად, მაშინ ის მოგვიკვდება, როგორც დაჭრილი დათვი...“.⁵²

როცა სურგულაძე მოკლეს, ერთ-ერთ დამსწრეთაგანს დაუს-

⁵¹ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 66

⁵² გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 66

ვრია ხელი დათულისა სისხლში და ჩიტაიშვილის სახლის კედელზე დაუნერია: „მოლალატის სახლძე ეს სისხლი დარჩეს მის სამახსოვროთ და შესარცხვენათ“.

მის შესახებ შემორჩენილია ლექსის ერთი სტროფი:

„წითელფთაში მოლალატეს
სული ამომადრეს წამზე;
ჩემს თავს ვიღან ჩივოდა
თუ გადამირჩა დუმბაძე“.

„Кавказ“-ი აცნობებდა მკითხველს, რომ დუმბაძემ დაჭრილი ლომჯარია შეიპყრო და ქუთაისის გუბერნატორს მიჰგვარა, მაგრამ როგორც გაირკვა, ეს სიმართლეს არ შეეფერებოდა. პირიქით, ლომჯარიას სროლის დროს თოფი გაჰფუჭებია. ის ვილაცის ოჯახში შევარდნილა და თოფი შეუკეთებია. როცა დაჭრილი დუმბაძე მიჰყავდათ, სროლა აუტეხა და ფირალების გამცემი ვანიძე დაუჭრია. „Кавказ“-ი ასევე წერს ანტონ დუმბაძისა და ლომჯარია-სურგულაძის მტრობაზე: თითქოს ლომჯარიას ანტონ დუმბაძისაგან მოეთხოვოს 500 მანეთი და სიკვდილით დამუქრებოდეს (ამის თაობაზე „დროება“ აღნიშნავდა: „ჩვენ გურულებმა კარგად ვიცით, რომ პატივცემული დუმბაძე არის ერთი ღარიბთაგანი აზნაურიშვილი გურიიში და ვის გაუგონია, რომ ავაზაკებმა მიატოვონ მდიდრები და ღარიბებს მოსთხოვონ ფული?“)

თავის მხრივ, სურგულაძე ივანე დუმბაძეს ცოლის მხევლად წაყვანით დამუქრებია. დუმბაძისა და სურგულაძის ურთიერთმტრობის შესახებ სოფელ დვაბზუს ერთი მცხოვრები იხსენებდა: ივანე დუმბაძეს მოუტაცია თავად ესე გურიელის ქალიშვილი. გურიელს უსირცხვილებია აზნაურ დუმბაძის სიძეობა და ფირალ სურგულაძისთვის დაუვალებია ივანე დუმბაძის მოკვლა. ეს გაუგია დუმბაძეს და სურგულაძეს გადამტერებია. მიუხედავად ამისა, სურგულაძეს არ მოუკლავს დუმბაძე, თუმცა ამის შანსი ჰქონდა. „დათულიე ძალიანი პატიოსანი იყო, უდანაშაულო კაცს არ აწუხებდა, ფირალი დათულისანა უნდა იყოს ყველაყავო, ჩივოდენ ხალხი“. სურგულაძემ იცოდა, რომ დუმბაძის მოკვლას ეგზეკუცია და ხალხის აწიოკება მოჰყვებოდა და ერიდებოდა

სისხლისღვრას, ამიტომაც, როგორც ამბობდნენ, დუმბაძისაგან ფულის გამოძალვის ფაქტი სიმართლეს არ შეეფერება.

ლომჯარიას დამალვის შემდეგ „თავრობამ... ეგზეკუცია ჩამუყენა ჩვენ სოფელში... ჯარი მუზიკით ამოსულა წითელ-ფთაში. ხალხიზა მუუთხოვნიან ფირალი ლომჯარია... ხალხს გუუნადგურდა ზროხა, ხარი, ქათამი და ყოლიფერი, მარა რა ექნა,“ – იხსენებდა მიხაკო ლომჯარია.⁵³

„ლომჯარიას დასაჭერად, გურიის მაზრის უფროსის განკარგულებით, სოფელ შემოქმედში სამი სოტნა რუსის ყაზახები ჩაუყენებიათ... მთელს შემოქმედის სოფელს რა ბრალი აქვს, რად უნდა ჰლუპავდეს იმას სამი სოტნა ყაზახები, როდესაც ეს ლომჯარია ვილაც ერთ კაცთან იქნება დამალული და ისიც ამ სოფელში კი არა, სხვაგან სადმეო“.⁵⁴ სოფელ შემოქმედში ეგზეკუციას ხელმძღვანელობდა მაზრის უფროსის მოადგილე იუნოშა, რომლის განკარგულებაში ჯარისკაცების ორი როტა იყო. მათ ყველა საეჭვო ადგილი დაათვალიერეს, სადაც ყაჩაღი შეიძლებოდა ყოფილიყო, ბანაკი დასცეს და მცხოვრებლები-საგან ლომჯარიას დაუყონებლივ გაცემა მოითხოვეს, რაზე-დაც ხალხმა ხუთი დღის ვადა ითხოვა. „სრულებით გაანყალეს სოფელი, საცა კარგი ძროხა, ხბო, ინდაური და თუ სხვა მოეწონებოდათ, დაავლებდნენ ხელს, დაჰკლავდნენ და მიირთმევდნენ. ქვევრები სულ დაამტვრიეს და ისე დალიეს ღვინო. ამგვარი მოქმედება ადგილობრივი მაზრის უფროსისა, ამგვარი ეგზეკუციის ჩაყენება მით უფრო არ იყო საჭირო, რომ ნამდვილად იცოდნენ, სად იყო და სად იმალებოდა ლომჯარია, და პირდაპირ იქ შეეძლოთ იმის ნახვა და დაჭერა“.⁵⁵ ეგზეკუციის დროს ასეთი ქცევა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, ამით სარგებლობდა მთავრობა, უნდოდა, გლეხები ფირალების წინააღმდეგ აემხედრებინა, რასაც ხშირად აღწევდა კიდევაც.

აზნაურმა ძმებმა, ჩხატარაიშვილებმა, ლომჯარია დაიყოლიეს, რათა ის იქაურ ადმინისტრაციას არ ჩაბარებოდა, არა-

⁵³ ა. ბინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., 1938 წ., გვ. 32

⁵⁴ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 66

⁵⁵ გაზეთი „დროება“, 1882 წ., N 77

მედ ქუთაისში გუბერნატორს ხლებოდა. რატომ გააკეთეს ასე, დღემდე უცნობია. „დროება“ ეჭვს გამოთქვამდა, რომ თავმდებმა იესე ჩხატარაიშვილმა ეს იმიტომ გააკეთა, რომ გუბერნატორისგან მადლობა დაემსახურებინა და აეცილებინა ორი ათასი მანეთის გადახდა, რასაც სასამართლო ითხოვდა თავდებობისთვის. შეიძლებოდა ლომჯარიას წაყვანა ოზურგეთში, რომელიც შემოქმედიდან სულ ექვსი ვერსის მანძილზე იყო, სადაც სასამართლოც და ადმინისტრაციაც არსებობდა, და არა ქუთაისში, რომელიც 100 ვერსითაა დაშორებული. „...ძალიანი რომ შენუხთა ხალხი, მაშინ ჩამოდგენ ჩხატარაიშვილები და წეიყვანეს მამა ქუთაისში გუბერნატორთან შესარიგებლათ. ევიდენ თუ არა გუბერნატორთან, გუბერნატორს ტელეგრამა გამუუგზავნია ვოზურგეთში, წითელფთაში მოხსენით ეგზეკუცია, ლომჯარია ჩვენ ხელშიავო. იმავე დღეს მუუხსნიან ჯარი“. ⁵⁶ ლომჯარიას საქმესთან დაკავშირებით, პრესაში სხვადასხვა ურთიერთგამომრიცხავი წერილი იბეჭდებოდა. ამის თაობაზე გაკვირვებას „დროებაც“ გამოხატავდა: „ეს მესამე წერილია გურიიდან გაზეთ „კავკაზში“ ავაზაკობის თაობაზედ და სამივე ერთი მეორეს არ ეთანხმება... ამ სხვა-და-სხვა წერილებიდან ადვილად დაინახავს ყოველი კაცი, რომ ოზურგეთში ყოველი წოდების საზოგადოებაში არის რამოდენიმე პარტია, და ამასთან ყველაზედ არ მოიწერება, რომ კაცმა გაიგოს ცოტაოდენი ეხლანდელი მდგომარეობის მიზეზები... რატომ ეს მდგომარეობა ჩვენში გაჩადა ეს სამი წელიწადია, და 40 წლის წინ არ ყოფილა?“ ⁵⁷

ლომჯარია ციხეში ჩასვეს, სადაც მან ორწელიწად-ნახევარი დაჰყო. 1882 წლის მიწურულს ლომჯარია ციხიდან გაიქცა. ერთხანს გურიაში იმალებოდა, მაგრამ პოლიციისგან შენუხებული ის აჭარაში გადადის. მიხაკო ლომჯარია იხსენებს: „გომში იყო ერთი შპიონი, მამასთან დაახლოვებული იყო ძველათ და ივანე დუმბაძემ შეუკვეთა: გოგიე მაშვიეო... გიშონიო, დაპირებია. შეხთა მამას იგი და უთხრა: შენი მოცთა აქანაი არ ვარგა, მე

⁵⁶ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., 1938 წ., გვ. 32

⁵⁷ გაზეთი „დროება“, 1892 წ., N 90

გაგათათრეფ, მეინათლები თათრულათ და ქე იქნები, არიკაცი არ დაგინყებს დევნასო. მამამ იფიქრა... როვა მილალატებსო, და დაეთანხმა. წეიყვანა იმ შპიონმა ხინოში და მიიყვანა ტაკიძის ვოჯახში და აშვილა". აჭარაში გასვლის შემდეგ ლომჯარია სოფელში მუშაობდა ერთხანს. არსებობს ვარაუდი, რომ ლომჯარიამ აჭარაში სახელი გადაიკეთა, გახდა ხასანი და მუსულმანურად მოინათლა. შემორჩენილია ხასანისადმი მიძღვნილი რამდენიმე ლექსის ვარიანტი, სადაც ასეთი სიტყვებია: „გურიიდან გამუედი, სახელად ვითქვი ხასანი“, თუმცა დანამდვილებით იმის თქმა, რომ ლომჯარია და ხასანი ერთი და იგივე პიროვნებაა, არ შეიძლება.

კაპიტანმა ივანე დუმბაძემ შეიტყო ლომჯარიას ადგილსამყოფელი და გააგზავნა რვა კაცი მის შესაპყრობად. „მამაჩემს ეძინა, რომ მოსულა რვაი კაცი და მუუნდომებიან ბანრით შეკვრა. მამას ყაფაღლა კედელზე ქონებია დაკიდული, უულია აი რვაი კაცი და თოფი გუუსრია, მარა ვინცხას ხელი თოფში უკრავს, მერე მიხმარებიან ვინცხეები და მამა გუუკოჭავენ ბანრით... წუყყვანიან, მარა ხელი გუუხსნია გზაში, ვინცხაზა ამუურთმოვია სატევარი და ერთიზა კლავი მუუჭრია. თათრებს უთქვამს: ამას ასთე ვერ ჩევიყვანთ ქობულეთში, ჩასლამდი დაგვხოცავსო და ქე მუუკლავენ გზაში ხინოში... (გოგია ლომჯარია იქვე დაუსაფლავებიათ – ი.მ). იქინე დგანებულა დადიანოლლები. რომ გეიგო დუმბაძემ ლომჯარია მუუკლავენო, წამუყყვანია რაზმი ხინოში, უუყუდებია ხეზე აი მკტარი კაცი და უსრია თოფი. მერე მიმხტარა დადიანოლლებისას და დუუძახია: რომ იძახოდით, ფირალი არ გვყავსო, აი რაა, თქვენ ეძოში მოვკალი ფირალი, ყველას გადაგასახლებთ“, – მიხაკო ლომჯარიას მოგონებებიდან.⁵⁸

დუმბაძემ მოახერხა დროებით სიმართლის დაფარვა და ჩინ-მედლების მოლოდინში ლომჯარია თავის მოკლულად გამოაცხადა. მკვლელობის მოწმენი დადიანოლლები კი დუმბაძეს დაემუქრნენ: „შენ თუ მოკალი ფირალი, ნახავ, ჯერ მაი ფირალი არ იყო ჩვენში და მერე რაფერ მოკალი, ამასაც განახვებ ბათომ-

⁵⁸ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., 1938 წ., გვ. 34

შიო". დადიანოელებმა დუმბაძეს გუბერნატორთან უჩივლეს და მოახსენეს, რომ შტაბსკაპიტანმა მკედარ ლომჯარიას ესროლა თოფით. გამოსაძიებლად დანიშნეს ექსპერტი. „უყურადღებოთ ვერ დავსტოვებთ ერთ გარემოებას, რომელზედაც დღეს არამც თუ ბათუმელები, მთელი გურია ლაპარაკობს. ეს გარემოება გამოჩენილის ყაჩაღის ლომჯარიას მოკვლამ გამოიწვია... ამ საქმეზე ფიცხელი გამოძიება სწარმოებს. ადმინისტრაციამ რიგისამებრ საქმე გარდასცა ბათუმის ადგილობრივს გამომძიებელს ბატონს მიქელაძეს".⁵⁹

გამოძიება მივიდა დასკვნამდე, რომ ლომჯარია ორი დღის მკედარი ყოფილა. დუმბაძე პასუხისგებაში მისცეს, დაიჭირეს და გადასახლებას უპირებდნენ. ივანე დუმბაძე შეხვეწნია დადიანოელებს: „...ფულათ გაქცევთ ყველას და გადამარჩინეთ...“ დუმბაძემ სხვადასხვა მანქანებით მოახერხა თავის დაძვრენა, თუმცა ამ გახმაურებული საქმის შემდეგ გურიაში აღარ გამოჩენილა, როგორც ამბობენ, ის კიევში გადაიყვანეს.

საფიქრებელია, რომ ლომჯარიას საქმეში სხვა ბევრი ადგილობრივი მაღალი წოდებისა და თანამდებობების პირი იყო გარეული და ის, უბრალოდ, თავიდან მოიშორეს. ამას ადასტურებს „დროებაც": „თქვენ პატივცემულ გაზეთში არაერთხელ იყო თქმული, რომ ოზურგეთის ბნელი საქმეების გამო კვლევა შეუძლიან სასტიკ რევიზიასო და ეს რევიზია საჭირო არისო. ჩვენც ამ აზრის გახლავართ ერთიანათ და დროც არის ეხლა, რაკი ლომჯარია გამოცხადდა, შეიძლება ბევრი საიდუმლო წარმოსთქვას; კიდევ ისმის მისგან ბევრი დაუჯერებელი ამბავი".⁶⁰

⁵⁹ გაზეთი „ივერია“, 1886 წ., N 94.

⁶⁰ გაზეთი „დროება“, 1892 წ., N 90

დათა მიქელაიშვილი, მიხეილ ლლონტი

დათა მიქელაიშვილი, „მცარცველების მცარცველი და ნაძარცვის წამლები,“ სოფელ მელექედურის მცხოვრები ღარიბი გლეხი იყო. დაბადებული, დაახლოებით, 1860-63 წწ. ყოფილა მაღალი, სქელი, იშვიათი სილამაზის... ატარებდა წვერს. გადმოცემით, მას გაჭირვების გამო სხვაგან მოუწია სამუშაოს ძებნა. ჯერ ქობულეთის რკინიგზაზე მუშაობდა შავ მუშად, შემდეგ მოხვდა ბათუმში, სადაც პირველად დააპატიმრეს, მაგრამ გაიქცა. მისი დაჭერის მიზეზი უცნობია. პირველად ტყეში გაეარდნისა და ფირალობის შემდეგ ის მთავრობამ შეირიგა, მაგრამ ცოტა ხნით. ზესტაფონში მიქელაიშვილმა სხვა ფირალებთან ერთად მღვდელი გაძარცვა. მორიგი დაჭერის შემდეგ მას კატორღა მიუსაჯეს და სახალინზე გადაასახლეს. მაგრამ იქიდან გაიქცა და ისევ გურიაში დაბრუნდა. გაქცევის შესახებ შემორჩენილია პატარა ლექსი:

„სახალინში რომ გამგზავნეს,
დამდევს მძიმე ბორკილები.
ისე მაგრათ დამიჭირეს,
შიშით ახლაც მტკივა ძვლები,
მე იქიდან წამუედი,
სადაც მზეი არ ანათებს.“

გურიაში მან ისევ განაგრძო ფირალობა და თითქმის რვა წელი იფირალა. თურმე მიქელაიშვილი სისონა დარჩიაზე „უფრო მალე გეიქცა ფირალად. იმან ძველ ფირალეფში ყველაზე მეტ ხანს გაძლო“. ⁶¹

ხალხი, როგორც ყველა ფირალს, მასაც მფარველობდა:

„მამაჩემთან წენამ სადილი გამატანა ყანაში. როცხა ტყეში შევედი, გზაზე ტყიდან გამოვიდა სკელი კაცი, მეშის პალტო ეცვა და მორიდებით მითხრა: ბიძია, თუ შეიძლება მშია და პანა

⁶¹ ა. ხინთიბიძე, გურული ფირალები, 1938წ., გვ. 70

საჭმელი მომეცით. მე შემეშინა ურცხო კაცის და მივეცი". როცა ბავშვმა ეს ამბავი მამას უამბო, მას გაეცინა: „...რა უჭირს მერე, მე რომ მეყოფა, იმდენი მაინც ქე დუუტოვებიავო. თურმე მამაჩემი დედაჩემს ყოველთვის ერთი კაცის საგზალს მეტს აგზავნიებდა ყანაში, რადგან დათაე მიქელაიშვილს ელოდა ყოველ სადილათ".⁶² გლეხები თურმე ფირალებს ქვაზე ქვის დარტყმით აგებინებდნენ, სადილის დრო დადგაო.

ერთხელ ნატანების ბოგასთან მიქელაიშვილმა თავის მეგობართან, ცხომელიძესთან, ერთად „ლინეიკა" გააჩერა. „ლინეიკაში" პრისტავი ვაშალომიძე ეგულებოდა, მაგრამ იქ არ დახვდა. მას დრო არ დაუკარგავს და ვაჭრები, მოსე ურუშაძე და ხოსენა მახარაძე, გაძარცვა, ფული და სხვადასხვა ნივთები წაართვა. სხვისთვის ხელი არ უხლია. „არ უნდა ვქნა აი, მარა საჭმელი არ მაქ, დღე და ღამე ტყეში მშიერი უნდა ვიაროვო, – უთხრა ხალხს, – ძმანებო, მეც თქვენი ვარ, მარა გაჭირვებული ვარ". მერე ხოსენა ჭელიძეს წერილი გადასცა პრისტავისთვის – „მაგი წერილი მალე გადაეცი ვეზდნაჩანიკსო", ყველას ხელი ჩამოართვა და წავიდა.⁶³ მიქელაიშვილს უთანხმოება ჰქონდა ვაშალომიძესთან. როგორც ჩანს, პოლიციის უფროსმა ძლიერ შეანუხა ფირალი. გადმოცემით, მიქელაიშვილს რამდენჯერმე შეუთვლია მისთვის, შემხვდიო. ერთხელ სრულიად შემთხვევით ოზურგეთში, ღამის თორმეტ საათზე ერთმანეთს გადაეყარნენ. მიქელაიშვილი თავის ამქრებთან ერთად შეიარაღებული იყო, ვაშალომიძე კი – არა. „...ბელად ფირალ მიქელაიშვილსა და ვაშალომიძეს შორის მოხდა ძიძგილი და, რადგანაც ეს უკანასკნელი უთოფო იყო, მიქელაიშვილმა იდროვა, თოფი ესროლა და მსუბუქად დასჭრა ბ-ნი პოლიციის ბოქაული ორსავე ხელში". ეს საქციელი ღამის რაინდობად ჩაუთვალეს, უიარაღო არ მოკლავო, მაგრამ, მგონია, ფირალი, უბრალოდ, სიტუაციის გამწვავებას მოერიდა. სანამ პოლიციის უფროსს დაჭრიდა, იქამდე რამდენიმე საათით ადრე სოფელ მელექედურში შეხვდნენ ნაცვალს, „...რომელსაც მდევრად სთვლიდნენ თურმე, და ამიტომ მისი ჯავრი სჭირდათ.

⁶² ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 77

⁶³ იქვე, გვ. 72

ამოიღეს სამართებელი და ერთი მხარე თმა, წვერ-ულვაში და წარბი გაპარსეს და აგრე სასაცილოდ გაუშვეს...⁶⁴

მთავრობა ყოველნაირად ცდილობდა მიქელაიშვილის ხელში ჩაგდებას. ამის გამო სოფლებში ეგზეკუცია ჩააყენეს, ეს კი, სხვა სიძნეელებსა და უსიამოვნებასთან ერთად, გლეხებისთვის ზედმეტ გადასახადს ნიშნავდა. მიუხედავად ამისა, ფირალი არაფერს გასცა. ხელისუფლების ამ ნაბიჯის საპასუხოდ სოფელ მელექედურში დათა მიქელაიშვილი, ილიკო ამალლობელი და სალუქვაძე ჯარს თავს დაესხნენ. ერთი ჯარისკაცი მოკლეს და ორი დაჭრეს. თვითმხილველის მოგონებიდან: „...მთავრობამ იფიქრა, სულ ამოგვწყვეტენო, და ეგზეკუცია მოხსნა სოფლიდან“⁶⁵

პოლიციამ, მიქელაიშვილისთვის დანებება რომ აეძულებინა, მამამისი როსტომი დააპატიმრა, ხოლო უკვე დაჭერილი მისი ძმა ნესტორი გადაასახლა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სანადელს ვერ მიაღწია.

1892 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში ფირალებისაგან შენუხებული ადგილობრივი ადმინისტრაცია, გურიანთის საბოქაულოს საპატიო თავადაზნაურობა და სოფლის მამასახლისები შეიკრიბნენ ბოქაულ ფიცხელაურთან მოსალაპარაკებლად და გადაწყვიტეს, რომ საკუთარი სახსრებით შეედგინათ 30-40 კაციანი რაზმი ფირალების შესაპყრობად. მიქელაიშვილის, ამალლობელისა და სალუქვაძის დაჭერის ან მოკვლისთვის ჯილდო 700 მანეთის ოდენობით დაანესეს. ხოლო მდევნელთაგან ვინც დაიჭრებოდა ან დასახიჩრდებოდა, მას მიეცემოდა 300 მანეთი. თავადაზნაურობამ ხელწერილიც შეადგინა ამის თაობაზე, რომელსაც ზოგიერთმა თავად-აზნაურმა, გაზეთ „ივერიის“ თქმით, „სამწუხაროდ“, ხელი არ მოაწერა.

როგორც ირკვევა, ჯილდოს დანესებამ შედეგი თითქმის მაშინვე გამოიღო. სულ რამდენიმე დღის შემდეგ დადგინდა ფირალების ადგილსამყოფელი. მიქელაიშვილი, თავის მეგობრებთან ერთად, ბასილეთში იქაურ მამასახლისის სდარაჯობდა

⁶⁴ გაზეთი „ივერია“, 1892 წ., N 84

⁶⁵ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 74

– როცა ის გადასახადებს შეკრებდა და გასაგზავნად გაამზადებდა, რომ გაეძარცვა. ზუსტად ეს გაიგო ადმინისტრაციამ და მოულოდნელად თავს დაესხა ფირალებს.

„ივერია“ წერდა: „...რაზმმა მიიღო ცნობა, რომ ავაზაკნი: მიქელაიშვილი, სალუქვაძე, ამაღლობელი და ლლონტი, სოფელ ბასილეთში იმყოფებიანო. იმ წამსვე თავადი ყიფიანი თავისი რაზმით, აგრეთვე ბ-ნი გოგოლიშვილი, ბოქაული ვაშალომიძე და რამდენიმე სოფლის მამასახლისი გაემგზავრნენ იმ ადგილას, საიდანაც ცნობა მიიღეს“. ამ ამბის თვითმხილველის გადმოცემით, როცა რაზმმა ალყა შემოარტყა სახლს, რაზმის უფროსმა დადეშკელიანმა მათ შესძახა – დაგვნებდითო. პასუხად „...ფირალებმა შემუთვალეს: თქვენ ცამეტი ხართ, ჩვენ ცხრაი ვართო. სამი მაკტენი მეიმატეთ თუ გინდებიან, ჩვენ მთასავით ვართ, არ გვეშინიაო... მერე გააწვიმეს ტყვია ფირალებმა... დათაე მიქელაიშვილი სახლის ლოჯიდან გადავარდა. დააყარეს, წეიქცა, ტყვია მოხტენოდა. ამ დროს გამუარდა კიდო ვორი ფირალი: ამაღლობელი და ლლონტი. მიქელაიშვილი რუმ წეიქცა, იმას თავი დაანებეს და ლლონტს გემიეკიდენ. ლლონტს ტყვია გამიელა და ცარიელი თოფით იგერიებდა ჯარს. იგი ცოცხალი დეიჭირეს. ქამრის ღვედებით შეკრეს. წეიღეს და გააგდეს შეკრული მინდორში“.⁶⁶

სროლის დროს მოკლეს ნოვოროსიისკის საპატიმროდან გამოქცეული ამაღლობელი და ასევე ციხიდან გაქცეული ნაჯარისკაცალი სალუქვაძე. მიქელაიშვილმა გაქცევით უშველა თავს, თან წაიყოლა სალუქვაძის თოფი და მსუბუქად დაჭრა მილიციონერი მდინარაძე. სალუქვაძის შესახებ არსებობს ცნობა, რომ მისი ჯარში მსახურობის დროს (1892 წ.) ოზურგეთში გაუძარცვავთ ვაჭარ ვასაძის დუქანი. ქურდობა სალუქვაძეს დააბრალეს და დააპატიმრეს. იმავე წლის 22 თებერვალს ის გაიქცა ციხიდან და დათა მიქელაიშვილს შეუერთდა.

ეს ოპერაცია მთავრობისთვის უმსხვერპლოდ დამთავრდა, რაც იშვიათად ხდებოდა ხოლმე და ეს ამბავი გაზეთებმაც კი აღნიშნეს. „...ამნაირად შედარებით ადვილად მოხდა ამ ორი

⁶⁶ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 71

ავაზაკის თავიდგან მოშორება. სხვა დროს ჩვენში ისეთი ამბავი არასოდეს არ მომხდარა, რომ რამდენისამე სიცოცხლე არ ემსხვერპლებინოს“.

ამ თავდასხმის ორი თვის თავზე, 1892 წლის 29 აგვისტოს, მიქელაიშვილი თავისი რაზმით თავს დაესხა ჩოხატაურის ბაზარს. ისინი სასტიკად გაუსწორდნენ ვაჭრებს, გაძარცვეს და მიიმალნენ. „ჩვენ, ჩოხატაურელებს, აგვისტოს 29-ს, საღამოს 8 საათზედ ფირალები გვესტუმრა მიქელაიშვილის თაოსნობით ექვს კაცამდე. ერთი ღამის მოდარაჯე დაეჭირათ და ებრძანათ, ბერაძის დუქანში მიგვიყვანეო... შიშის გამო სანყალს გზა შეშლოდა და ნაცვლად ბერაძის დუქნისა, მ. ცინცაძის დუქანში მიეყვანა ავაზაკები, რომლებმაც დუქანი გაძარცვეს. ფულად 800-ს მანეთამდე წაეღოთ, აგრეთვე ვექსილები და სხვა ძვირფასი ნივთები, 1000 მან. ღირებული. ერთმა ღამის მედარაჯეთაგანმა ვ. ცინცაძემ ფირალების ერთი მხლებელთაგანი მოჰკლა. მკვდარი არ იციან, თუ ვინ არის“.⁶⁷

თვითმხილველი ასე ჰყვება ამ ამბავს: „....უცეფ ყვირილი გევიგონეთ, დუქნები დაკეტეთო. ყვირილს თოფიც მოყვა... მიქელაიშვილს ძველი შინელი ეცვა. შინელი რუმ გეიძრო, ტყვიებმა ელვასავით გაანათა. ყარაულს, ელიზბარა გოგოლაძეს, მოკიდა ხელი მიქელაიშვილმა და დუქანში შემოიყვანა. ფირალი ბოლქვაძე წინ დადიოდა და თოფს სროლილობდა. ყარაულს თოფი ჩამუართვეს და ყველა ხალხი ჩვენ დუქანში შემორეკეს. მერე შევიდენ დიდი ვაჭარ მასიკო ცინცაძის დუქანში. ჩვენდამ აფერი არ წუულიათ... ამ დროს ბოლქვაძე მოუკლა მიქელაიშვილს ბაზრის ყარაულმა, ვარდენა ცინცაძემ. აი ბოლქვაძე დატიეს მკვტარი. ერთი საათის მერე პრისთავი გედევან ჟლენტი მოვიდა და მკვტარი ბოლქვაძე შემოათრევია ქუხნაში ხალხს“.⁶⁸

რაც შეეხება ლლონტს, მან რალაც მანქანებით მოახერხა ციხიდან თავის დაძვრენა და ისევ ფირალობას დაუბრუნდა, თუმცა ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1892 წლის 9 მარტს პოლიციელთა

⁶⁷ გაზეთი „იერია“, 1892 წ., N 88

⁶⁸ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 73

ორი რაზმი, ერთი – ირაკლი დუმბაძისა და მეორე მისი თანაშემწის მეთაურობით, გაემგზავრა სოფელ მელექედურში და დვაბ-ზუში ფირალების დასაჭერად (ამ ამბებამდე რალაც დროის განმავლობაში ირაკლი დუმბაძე სამეგრელოში იყო გადაყვანილი. იქ მან თავი ისახელა, როცა ზუგდიდის მაზრაში შეიპყრო ცნობილი ყაჩაღები – ასკურავე და ტარნოვი. ხელისუფლებამ გურიაში ფირალებს რომ ვერაფერი მოუხერხა, სპეციალურად ამ საქმისთვის ირაკლი დუმბაძე უკან, გურიაში დააბრუნა). ლლონტის სახლში მისვლისას დუმბაძეს მხოლოდ მისი ცოლ-შვილი დახვდება. დუმბაძე ურჩევს „...ამ მრუდე გზაზე დამდგარ კაცის მეუღლეს, რომ თუ კი იცი, სადაც არის შენი ქმარი, გამოტყდი, გვითხარი, შეგვარიგე და შეიძლება სასჯელი შეუმსუბუქდესო. ავაზაკის მეუღლე მხოლოდ „არ ვიცი“ უპასუხებს ბოქაულს, მაგრამ, ამასთანავე, ძალიან ეტყობა აღელვება...“⁶⁹ დუმბაძე შეატყობს ამ აღელვებას და უბრძანებს ჯარისკაცებს, რომ ორივე სახლი გაჩხრიკონ (ლლონტი კარგი დურგალი ყოფილა და საკუთარი ხელით აუშენებია ორივე სახლი). მეორე სახლის ბანზე ჯარისკაცები სამ ფირალს გადააწყდნენ. „...ავაზაკთ თოფის სროლა აუტეხიათ და თან გაქცევაც მოუწოდებიათ. პირველად ლლონტი გამოვარდნილა გარედ, მაგრამ დაუჭრიათ. რამდენსამე მანძილზედ გაქცეულა, მაგრამ სისხლისაგან დაცლილა და წაქცეულა. ცოტა ხნის შემდეგ კიდევ განუტევებია მრავალ ტანჯული სული. დანარჩენი ორნი გაქცეულან და გაქცევის დროს მოუსწრიათ ორის მღვერის დაჭრა, ერთის დარაჯისა, გვარად ვაშალომიძესი, და ერთისაც ყაზახ-რუსისა. ვაშალომიძე მძიმედ არის დაჭრილი, ხოლო ყაზახ-რუსი – მსუბუქად. თოფის ხმასა და ყვირილზედ დვაბზუში წასულმა პოლიციის ბოქაულის თანაშემწემაც მოუსწრო და გამოუდგა გაქცეულებს, მაგრამ გვიანდა იყო. ავაზაკებმა ნასაკირალის ტყეში მოასწრეს თავის შეფარება.

ამ ნაირად ერთი ავაზაკი მოგვაკლდა, მაგრამ ავაზაკთა რიცხვს არაფერი აკლდება. ერთს მოჰკლავენ, ორი მირბის და ორს მოჰკლავენ – სამი“.⁷⁰

⁶⁹ გაზეთი „ივერია“, 1892 წ., N 55

⁷⁰ იქვე.

თვითმხილველის გადმოცემით კი, მიხეილ ლლონტს თავი მოუკლავს: „...ჯარს ურადნიკი ვაშალომიძე ახლდა და პირდაპირ შევარდა მიხელასთან მოსაკლავათ, მარა მიხელამ მუას-ნრო და დაჭრა ბარკალში. კიდო ერთი რუსი დაჭრა. დათაიამ და სალუქვაძემ რომ გეიგონეს თოფის სროლა, გადმოხტენ მიხელას მოსახმარებლათ. ჯარს პრისტავი ირაკლე დუმბაძე ხელმძღვანელობდა. მიხელა გამუარდა გარეთ, რომ გუუჭირდა, ბელელში შევარდა და დუუძახა დათაიას: მაგ ძაღლებს ნუ მუაკლიეფ ჩემ თავს, შენი ხელით მომკალიო. დათაიამ ესროლა, მარა არ მოხთა მიხელას. მერე მიხელამ მისით მეიკლა თავი. დათაიამ და სალუქვაძემ გეიქცა, მარა თურმე იქით მევორე პრისტავი იყო. დანვა დათაიამ და ესროლა. რომ დაღამდა, მობრუნდა და ვორი სტრაჟნიკი დაკოდა და ნიკოე ხმელიძე, პრისტავი მოკლა“.⁷¹ ალბათ, ნათელია, თუ რატომ განსხვავდება ერთმანეთისაგან ეს გადმოცემები. პოლიცია ყველა ზომას იღებდა, რათა მეტი ქულა ჩაენერა თავის სასარგებლოდ და ყოველი მკვდარი ფირალი საკუთარი ხელით მოკლულად გაესაღებინა.

1893 წელს დათა მიქელაიშვილი იმერეთში გადადის და იქ განაგრძობს თავის საქმიანობას. მთავრობა ყველას, ვინც კი მიქელაიშვილის დახმარებასა და მფარველობაშია ეჭვმიტანილი, აპატიმრებდა. მისი მიზეზით დაპატიმრებულებს კი მიქელაიშვილი ფინანსურად ეხმარებოდა და გამოშვებას ცდილობდა. ასე მაგალითად, მის „გულიზა“ დაპატიმრებული სამი ძმის, კეკელიძეების, სასამართლო პროცესზე ის მღვდლის ანაფორით შევიდა: „...წინდანინ მონმები ხავდა გაფრთხილებული, ასთე და ასთე ილაპარაკეთო. ვექილსაც წინდანინ გუუგზავნა კეკელიძეების დასაცავად ფული. სუდს ღვდელი ეგონა და აფერი არ უთხრეს. მონმებმა ვერ გაბედეს გლახა რამის თქმაი და ყოლიფერი კაი ილაპარაკეს, დათაე რომ დაინახეს“. საბოლოოდ კეკელიძეები სასამართლო დარბაზიდან გაათავისუფლეს.

ანაფორა მან ქუთაისის გუბერნატორთან შეხვედრისასაც გამოიყენა. მთელი საათი ესაუბრა მას სხვადასხვა საკითხებზე. რა იცოდა მისმა აღმატებულებამ, რომ მის წინ ყველაზე ცნო-

⁷¹ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 88

ბილი ყაჩალი დათა მიქელაიშვილი იყო, ვისი გულისთვისაც ლამის მთელი გუბერნია ყირამალა ჰქონდა დაყენებული. უკან დაბრუნებულმა გუბერნატორს წერილი მისწერა – თვითონ მე ვიყავი თქვენთან და ვერ დამიჭირეთო, ხალხს რათ ანიოკებთ ჩემი გულისთვისო. ჯობია, თქვენს კანცელარიას ჩაუყენეთ ეგ-ზეკუციაო.

მიქელაიშვილთან, რომელსაც სამოქალაქო სასწავლებელი ჰქონდა დამთავრებული და რუსულს კარგად ფლობდა, არის დაკავშირებული ერთი ეპიზოდი. ერთხელ გაიგო, რომ ქობულეთში ვიღაც მოაგარაკე რუს გენერალს დიდი ფული ჰქონდა. ერთ საღამოს, როცა გენერალი ერთ ოფიცერთან და სამ ქალბატონთან ერთად პრეფერანსს თამაშობდა, მათ ჩაქურაში გამონყობილი და იარაღში ჩამჯდარი მიქელაიშვილი წამოადგა თავს. ყველა შეშინდა. კაცებმა საფულეები გახსნეს, ქალებმა ხელიდან ბეჭდების წამოძრობა დაიწყეს. მიქელაიშვილმა ისინი დააწყნარა. მართალია, ყაჩალი იყო, მაგრამ ქალებთან თავს ნებას არ მისცემდა, ვინმე გაეძარცვა. ის მაგიდას მიუჯდა და ჩაი მოითხოვა. შემდეგ ყველას მადლობა გადაუხადა, ხელი ჩამოართვა და წასვლა დააპირა. კაცებმა მას მადლობა გადაუხადეს და „დეელტმენობა“ მოუწონეს. – უმადლოდეთ თქვენს დამებს და არა მე, – უპასუხა ფირალმა. გენერალმა ეს ამბავი მოსკოვის გაზეთ „Новое время“-ში დაწერა.

საბოლოოდ, დათა მიქელაიშვილი ლალატის მსხვერპლი შეიქნა. ვიღაც ქალი იყო, გვარად ბურძგლა, სისონა დარჩიას ყოფილი საყვარელი, რის გამოც ქალი ბათუმის ციხეში ჩასვეს. იმავე ციხეში მაშინ იჯდა მიქელაიშვილი. ამ ქალმა მოუწყო რატომღაც ფირალს ციხიდან გაქცევა, თუ რატომ, გაურკვეველია. „...ბურძგლას ქალმა უთხრა ციხის ყარაულს, თუ დათაეს კამერაში შემიშოფ და დათაიეს მანახვეფ, თავს დაგანებეფო. ყარაულმა პირობა მისცა და დათაიე ბურძგლას ქალთან ღამე გუუშვა გალავანში. დათაიემ ისკუპა და გადმოხტა ციხის ეძოდან...“⁷²

მიქელაიშვილის გაქცევის შემდეგ ციხიდან ბურძგლაც გა-

⁷² ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 78

მოუშვეს. მას, ერთი მხრივ, პოლიცია და, მეორე მხრივ კი, ერთი ვაჭარი ჩხაიძე, რომელიც ამ ქალს დაჰპირდა – თუ დათას დამაჭერინებ, ცოლად შეგირთავო, შეუჩნდნენ – გაგვაგებინე მიქელაიშვილის ადგილსამყოფელიო. როგორც ჩანს, აქ შანტაჟს ჰქონდა ადგილი, ალბათ, ემუქრებოდნენ ციხეში უკან დაბრუნებას.

მიქელაიშვილი ხშირად სოფელ აკეთს სტუმრობდა, რადგან იქ თავს დაცულად გრძნობდა. იმ დღესაც ის სოფელში იმალებოდა აზნაურ მგელაძის სახლში. გადმოცემის მიხედვით, „წვეიდა აი ქალი და მივიდა მგელაძისას, საცხა დათაიე იყო დამალული, და უთხრა მასპინძელს – დათაეს ნახვა მინდა და მანახვევო. მას ხომ არ დუუმალავდენ დათაიეს იქინე ყოფნას და ანახვეს“. ⁷³ დათასაც, გასაგები მიზეზების გამო, ბურძგლას ერთგულებაში არავითარი ეჭვი არ შეუტანია. ქალმა ეს ამბავი ვაჭარ ჩხაიძეს შეატყობინა, ჩხაიძემ კი – პოლიციას.

მის დასაჭერად ბათუმის პოლიციის უფროსი აბდუშელიშვილი და ოზურგეთის მაზრის უფროსის მოადგილე დადემკელიანი „ზემსკაია სტრაჟასთან“ ერთად მივიდნენ. ორმხრივი სროლის შემდეგ ალყაშემორტყმულ სახლს ცეცხლი წაუკიდეს. მიქელაიშვილმა ამოტეხა იატაკი და გარეთ გამოვიდა შეუმჩნეველად, მაგრამ ბურძგლამ ყვირილი ატეხა: „ე, პოლი ამოტეხა, ხომ ხედავთო“ და თავდამსხმელებს გააგებინა. პოლიციამ მას ცეცხლი გაუხსნა. „Какая“ -ის ცნობით, მიქელაიშვილს მარცხენა თვალში ტყვია მოხვდა, მიუხედავად ასეთი მძიმე ჭრილობისა, ის მაინც ცდილობდა სროლას, სანამ ერთმა ჯარისკაცმა ხანჯლით თავი არ გაუპო. მიქელაიშვილთან ერთად პოლიციამ სახლის პატრონიც მოკლა. ფირალმა ცხომელიძემ კი იარაღი დააგდო და გაქცევით უშველა თავს. „ივერიას“ სიტყვით, მიქელაიშვილი „მოჰკლეს სოფელ აკეთს ლანჩხუთის საბოქაულოში აზ. ვარდენ მგელაძისას. მასთან ერთად მოკლულ იქმნა მდევართაგან ერთი ძმა მასპინძლისა. ხოლო ცხომელიძე, რომელიც ამ ახლო ხანში გაყაჩაღდა და მიქელაიშვილს გაუამხანაგდა, შემდეგ თავისთავად გამოცხადდა პოლიციაში“. ⁷⁴

⁷³ იქვე, გვ. 78

⁷⁴ გაზეთი „ივერია“ 1893 წ., N 282

არსებობს მიქელაიშვილზე შექმნილი ლექსი, ჩანერილი 1963 წელს ქობულეთში:

„საყვარელის ნაღალატი
დათა მიქელაიშვილი,
რა ეშმაკმა გადაყარა
ჩვენი წვერა ინაიშვილი.“

ლექსის მთქმელი რამაზ გუგუნავა ამბობდა, რომ მიქელაიშვილი მოკლა წვერა ინაიშვილმა, რომელიც სიფელ კვირიკეთიდან იყო და მისი ნამდვილი სახელია ხუსეინ-ხუსია. მართალია ეს თუ არა, ამის დადგენა ახლა შეუძლებელია.

მიქელაიშვილის მოკვლის შემდეგ, მთვარობამ იფიქრა, აქაურობა ცოტა დაწყნარდო, მაგრამ: „არ გასულა ერთი კვირა, მიქელაიშვილის სიკვდილის შემდეგ, რომ ისეთი ავაზაკობა მოხდა, რომელიც თვით მიქელაიშვილს, ვგონებ, შეჰზარავდა და შეეზიზღებოდა. 23 ამ თვეს ღამით სოფელ ნიგოთს დედათა მონასტერს თავს დასხმიან ღამის რაინდები და სრულიად აუკლიათ იქაურობა: გაუძარცვავთ მონაზნები... დაუჭრიათ რამდენსამე ალაგას ხანჯლით მოხუცებული მღვდელი წეროძე... ამ თავზეხელაღებულ ვაუბატონებს არ დაუნდვიათ არც ეკლესია, გაუტეხიათ იმისი კარები და ზოგი ძვირფასი სამკაული გაუტაცნიათ“.

ნიკოლოზ მეხუზლა

ნიკოლოზ მეხუზლა (ზოგიერთ წყაროში – მოხუზლა) ოზურგეთის მახლობლად, სოფელ გურიანთაში, ღარიბი ყმა-გლეხის ოჯახში დაიბადა, დაახლოებით 1855-56 წლებში. ფიზიკურად მეხუზლა საშუალო სიმაღლის, სქელი კაცი ყოფილა. იცვამდა ჩაქურას და წულა-მესტს, იხურავდა ყაბალახს, ატარებდა წვერს. იარაღად ხმარობდა ბერდენას, ორპირიან ფიშტოს და სატევარს.⁷⁵

სხვადასხვა დროს ის მუშაობდა ვაჭართან „პრიკაშიკად“, მანთაშევის ქარხანაში ბათუმში, შემდეგ მიატოვა სამუშაო და კონტრაბანდისტობას მიჰყო ხელი. დადიოდა თურქეთში, „თათრული ლაპარაკი ძალიანი ისტავლა“. ერთხანს თურმე „კარტოჟნიკობას ვეჩვიე, ცოტ-ცოტა გიახელია“. კონტრაბანდისტობისთვის დაიჭირეს, მაგრამ გაიქცა და გვარი შეიცვალა: გახდა გუჯაბიძე. შემდეგ დაბრუნდა გურიაში და სოფლის საქმიანობაში ჩაება, მაგრამ ოჯახის სამყოფს მაინც ვერ შოულობდა.

მეხუზლასადმი მიძღვნილი ლექსიდან გამომდინარე, ის ცილისწამების გამო მოხვდა ციხეში:

⟨ უბრალო ცილისწამებით ციხეც მიჩვენეს სამყოფათ.

ოთხ წელიწათს ისთე მახჩვენ, სიკვტილს ენატრობდი საოხათ.

ქურდობა, რაზბონიკობა, იქ შევისტავლე სულ ოხრათ,

რადგანც კატორლას მინერდენ, ქე შევიქენი ფირალი;⁷⁶

სხვადასხვა ცნობების მიხედვით, ნიკოლოზ მეხუზლა ბათუმის ციხეში იჯდა ცნობილ ფირალთან, სისონა დარჩიასთან ერთად. იქიდან ის გადაიყვანეს ოზურგეთში, შემდეგ კი ქუთაისის ციხეში, სადაც მეხუზლამ წელიწად-ნახევარი დაჰყო, მაგრამ 1888 წლის თებერვალ-მარტში ის ციხიდან გამოიქცა.

პოლიცია მას თავს არ ანებებდა და ბოლოს მოინადირა კიდევაც. „წუხელ. ღამის 9 საათზე, შემდეგი დეპეშა მივი-

⁷⁵ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 50-51

⁷⁶ ს. ჟღენტი, გურული კილო, 1936 წ., გვ. 148

ლეთ ოზურგეთიდგან: „დღეს ნაშუადღევის პირველ საათზე, სოფელ უჩხუბში პოლიციამ მოჰკლა გავარდნილი ყაჩაღები დათუნაიშვილი და მეხუზლა, რომელთაც თავისის მხრით მოჰკლეს ოთხი და დასჭრეს ორი კაცი მდევართაგანი“. ⁷⁷ „ივერია“ შემდეგ ნომერში თემას აგრძელებდა: „15 ამ თვისას (იანვარს), დილით, პოლიციის ბოქაულის თანაშემწე მგელაძე და აქაურის დრუჟინის აფიცერი ბ-ნი გარდაფხაძე რამდენსამე ჯარისკაცით გავიდნენ ოზურგეთიდგან, პირველი მათგანი წავიდა სოფელ უჩხუბს (ბახვის საზოგადოებაშია) და მეეორე მელექედურს (დვაბზუს საზოგადოება), სადაც ფირალთა მომხრეობაში შენიშნული სახლობა უნდა გაეჩხრიკათ. უჩხუბში ბ-ნი მგელაძე დათა მაუჭაძის სახლში სრულიად მოულოდნელად წაანყდება დათუნაიშვილს და მეხუზლას. ასტყდება სროლა... ორი ჯარისკაცი მოკედება... თოფის ხმა ოზურგეთამდისაც სწვდება და ამასობაში იქაც მიდის ეს ამბავი... თოფისა და ღრიანცელის ხმა ბ-ნს გარდაფხაძესაც ესმის მელექედურში და ისიც თავის ჯარისკაცებით გაეჩქარება უჩხუბისაკენ, საიდანაც ოზურგეთში ჰგზავნიან კაცს ახალის რაზმისათვის... მეხუზლა გამოდის გარეთ და გარბის. ორი სოფლის კაცი კვდება მეხუზლას თოფით... ყაჩაღი შეამჩნევს ერთს მოხერხებულს ალაგს იქვე ღელეში და შეეფარება, მაგრამ თოფის სროლას მაინც არ სწყვეტს, ყოველის მხრით იგერიებს მდევართ. ბოლოს რამდენიმე თოფი მდევართა ზედიზედ მოხვდება და განუტევებს სულს. აქედგან მდევარნი გასწევენ მაუჭაძის სახლისკენ და აღმოჩნდება, რომ იქ დათუნაიშვილი დაურჩენიათ, რომელსაც, როგორც ეტყობოდა, გაქცევა დაუპირებია.

...სათქმელი მხოლოდ ისაა, რომ თუ ეს ღრმა თოვლი არა, შესაძლებელი იყო ორივე ყაჩაღი ხელიდგან წასვლოდა პოლიციას... სოფელელთაგან მოკლულნი არიან მენაბდე და შაფაქიძე, ორივე ცოლშვილისა და ოჯახის პატრონი კაცები. ამას გარდა ორი აქაური დრუჟინის ჯარისკაცები გახდა უბედურების მსხვერპლად, ორი მძიმედ არის დაჭრილი და ერთი მსუბუქად...“ ⁷⁸

⁷⁷ გაზეთი „ივერია“, 1892 წ., N10

⁷⁸ გაზეთი „ივერია“, 1892 წ., N 16

„ნიკოლოზ გაცეცხლებული
სწრაფათ გამოვარდა კარში,
ერთი ისე შეტრიალდა,
როგორც შევარდენი ცაში,
შვიდი, რვაი იქვე მოჰკლა,
მეცხრესაც დაარტყა ფხარში“.

სიკო მეხუზლას მოგონებიდან: „სამი პრისტავე ნევიდა მაგის მოკლაზე. მეხუზლა გარეთ გამუარდა. დვაბზუას გახვა. იქინეი მენაბდე მოკლა. მექვაბიშვილი იყო სტრაჟნიკი და კლავი მოსტეხა...“ დაჭრილი მექვაბიშვილი იხსენებდა: „...მეხუზლამ დეიძახა: კაცის სიკვტილი არ მინდა და თავს ნუ შემომაკლავთო. მე პირველ გასროლაზე მომარტყა ტყვია კლავში და წამაქცია... მეხუზლასთან ტარიელა დათუნაიშვილი იყო, იგი იქინე მოკლეს... ამ ჩხუფში უფროსები იყვენ: გარდაფხაძე, ახოტნი კამანდის აფიცერი და დადიშქელიანი... ვოზურგეთის ნაჩანიკი...“⁷⁹

ამ ბრძოლის სხვა მოწმის სიტყვებით: „მეხუზლა რუმ მოკლენ, მაშეინ იქინეი ვიყავი... მაუჭაძისას იყვენ თურმე იგი და ტარიელა დათუნაიშვილი. ტარიელაც მაგარი კაძახი იყო. ვოზურგეთიდან ჯარი ამევიდა. სოფლებიდან ხევისთავეები იყვენ. შეიქნა სახში სროლა. ტარიელა სახში მოკლეს. მამასახნისათ ნამყოფი იყო ერთი ივანე შაფაქიძე. მამასახნისობიდან გაგდებული იყო და ადგილზე დაბრუნება უნდოდა, და იფიქრა ახლა ვისახელეფ თავსო, ჩინს მომცემენო. მივარდა მეხუზლას ფილთა თოფით და დუუძახა: ბანრით შეგკრავო, – სოფლის კაცმა მომცილდით, ჯარმა მეჩხუბოსო, დეიძახა მეხუზლამ... არ დიეთხუა შაფაქიძემ, მაშეინ ესროლა მეხუზლამ და ჩაანვინა იქინეი. მიორე თოფით მენაბდე მოკლა...“

გადმოცემის თანახმად, მეხუზლამ, დიდი თოვლის მიუხედავად, ორი თუ სამი ვერსი გაიარა, მდინარეში ერთი მოხერხებული ადგილი შეარჩია და დიდი ხნის განმავლობაში იგერიებდა მტერს. ბოლოს, ტყვიები რომ გამოეღია, თავისი ნებით გამოვიდა საფარიდან, მღევრებმა მას მაშინვე ცეცხლი გაუხსნეს და ადგილზე მოკლეს.

⁷⁹ ა. ხინთობიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 41-43

მეხუზლას ვაჟეცობას დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია მის მღერებზეც, რაც ლექსშიც გამოიხატა:

„წყლიდან ამოათრიეს, უპატრონოთ დადვეს თოლსა,
ტანზე არ გამოუცვალეს, ახლის ნებაც არ მისცესა,
უკურობ მინაში ჩაადგეს, ნაკუროხიც არ აღირსესა.
პრისტავები იძახიან: „ეი ბოლუ მაღადეცა!“

მეხუზლასთან ერთად მოკლული ტარიელ დათუნაიშვილი ღარიბი აზნაური იყო სოფელ აკეთიდან. ფირალად გავარდნილა 1891 წლის 21 აგვისტოს, რის შესახებაც გვატყობინებს გაზეთი „ივერია“: „...21 ამ თვისას სრულიად მოულოდნელად ჩვენს სოფელში კიდევ ორი ყაჩალი აღმოჩნდა... სალამო ხანს ბ-ნი ბოქაული ორის ყაზახითა და მამასახლის-მწერლით მივიდა აზ. დათუნაიშვილისას. აქ თურმე კარგა ხანია, რაც ორი ფირალი ინახავდა თავს (როგორც ამბობდნენ, ერთი მათგანი ქუთაისის ციხიდან გამოქცეული ვინმე კახიძე უნდა ყოფილიყო, რომელმაც დათა მიქელაიშვილთან ერთად ზესტაფონში მღვდელი გაძარცვა და 8000 მანეთი წაართვა – ი.მ.). იმათ მოკურცხლეს... სახლი გაჩხრიკეს, რამდენიმე ასი თოფის გულა იპოვნეს, საფირალო ტანისამოსი და სხვა საეჭვო ნივთები... თვით მასპინძელი აზ. დათუნაიშვილი ოზურგეთში იყო, გზაზედ შეიტყო ეს ამბავი... ხალხი დიდს შიშია ჩავარდნილი, ამბობენ, ტარიელაც თუ გავარდა, უარეს ფირალობას იზამსო...“ ტარიელა, მართლაც, გავარდა და მალე ხიდისთავში ვაჭარ ბესო თედორაძეს მოტყუებით მიუვარდა დუქანში და გაძარცვა. „...ამ დროს შევარდნილა ვითომდა წერილის მომტანი ვაჭრატონი დუქანში და პირდაპირ დახლისკენ გაქანებულა, საიდანაც ოცდა-თექვსმეტი თუმანი ამოულია და სახტად დარჩენილის მასპინძლისათვის გამოუცხადებია... უკაცრავად ხარ, რომ გამოჩენილის ვაჭრის დახლში ამაზე მეტი ფული არ მოიპოვებო; დათუნაიშვილი ვარ... და თუ რამე გაგიმხელია, ვაი შენ ტყავს. ახლა – კი ძილი ნებისაო და მოუკურცხლავს“.⁸⁰ სიმონ გუგუნავას წერილში დათუნაიშვილთან დაკავშირებით ერთი ასეთი ამბავია მოთხრობილი: „...სოფელ აკეთში ამას წინეთ სტიროდნენ

⁸⁰ გაზეთი „ივერია“, 1891 წ., N 268

ერთს გარდაცვალებულს, გვარად აზნაურს დათუნაიშვილს, და სხვათა შორის გამოცხადდა ავაზაკების მოთავე ტარიელ დათუნაიშვილი მისის ნათესავის უკანასკნელის პატივის მისაცემადო. იმ დროს იმავე სოფელშიდ იმყოფებოდა ოზურგეთის მაზრის აზნაურობის წინამძღოლის თანამდებობის აღმასრულებელი, თუმცა რამოდენიმე თავად-აზნაურთა მოახსენეს მას, რომ მათ შორის იმყოფება გავარდნილი ავაზაკიო, მაგრამ სრულებით არავითარი საშუალება არ ყოფილა მისგან მიღებული ავაზაკის შესაპყრობადო, ფირალმა დაჰყო რამოდენიმე ხანი და შემდეგ გაუდგა გზას, საითაც სურდავო“.

სისონა დარჩია

სისონა დარჩია გურიაში ერთ-ერთი გამორჩეული ფირალი იყო. მისი დაბადების დაახლოებითი თარიღია 1860 წელი. მის შესახებ ხალხში ხმა იყო გავრცელებული, სისონას ტყვია ვერაფერს აკლებსო. ეგნატე ნინოშვილი მოთხრობაში „სიმონა“, რომელიც დაფუძნებულია დარჩიას ცხოვრების მოტივებზე, წერს, რომ „გაზეთში უიმისოდ არ მოიხსენებდნენ ყაჩაღ ძალადის (ანუ დარჩიას – ი. მ.) სახელს, რო არ დაემატებინათ სიტყვა ლეგენდური“. გადმოცემით, ის საშუალო ტანის, შავგვრემანი და შავწერულვაშიანი ყოფილა. „ლამაზი არ იყო, მარა იერიანი სახე ჰქონდა. თვალს ვერ გუუჩერებდი, იმისიმაგრე თვალები ქონდა, რომ შეხედავდი, ცახცახებდა... იარაღად ხმარობდა მაჭახელას⁸¹, ორპირიან ფიშტონას, კაზიონ ლევერველს, ყამას, ბერდენას⁸²“.⁸³

სხვადასხვა მონაცემებით, იგი ბათუმის ქარხნებში მუშაობდა, მაგრამ რალაც მიზეზის გამო, ისევ მშობლიურ კერას დაუბრუნდა. დარჩიას ჰყავდა კიდევ სამი ძმა: ვასილა, კოხტა და სოლომონი. სისონა ფირალად მეზობლის დაჭრის შემდეგ გავარდა. ერთხელ უბრალო შელაპარაკების გამო დუქანში ვასილამ სცემა მეზობელი გიგო ჩხარტიშვილი. რამდენიმე ხნის შემდეგ გიგომ შური იძია და ოზურგეთში ცოლის სათხოვრად ჩასული კოხტა მაგრად აცემინა. ეს შეურაცხყოფა კი დარჩიების მამამ სესიკამ ველარ აიტანა.⁸⁴ „...ახალ-წელიწადს დღეს, სოფელ დღონაურის ეკლესიაში შეხვედრიან ერთმანეთს მტრად გადაკიდებული გიგო ჩხარტიშვილი და სესიკა დარჩია. გურულთ ჩვეულებისამებრ, გიგო ჩხარტიშვილს „ხელ-მანდილში“ სხვა-

⁸¹ კაჟიანი თოფი

⁸² ერთვაზნიანი შაშხანა

⁸³ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 63

⁸⁴ ზ. ტულუში, დასახ. ნაშრ., გვ. 11

და-სხვა ტკბილეულობა ჰქონია გამოკრული ახალ-წლის მისა-
ლოცად. გურულებში ჩვეულება ყოფილა, რომ მოსისხლე მტერ-
საც კი ურიგდება გურული ახალ წელიწადს დღეს და ულოცავს
ბედნიერ დღესასწაულს. გიგო ჩხარტიშვილსაც... სესიკა დარ-
ჩიასთვისაც მიულოცნია ბედნიერი დღე და ტკბილად დაბე-
რება მოუსურვებია მისთვის. „სიტკბოს მოგაშორებ და სიმწარეს
მოგცემო, დღევანდელ დღეს არ დაგალამებიანებო“, – უთქვამს
სესიკას და შიგ ეკლესიაში ხანჯალი დაუცია ახალ-წლის სვეუბე-
დურის მეკვლესათვის... დაჭრილს და ეკლესიიდან გამოქცეულს
ჩხარტიშვილს გახელებული დარჩია უკან გამოსდგომია. ვიდრე
მდეცნელი დაჭრილს მოენეოდა, ამ უკანასკნელს წინ გადაელობა
შვილი პირველისა და თავის მამის მუქარის შესასრულებლად
რევოლვერი ესროლა, მაგრამ ტყვია ასცდა იმას, ვისთვისაც
დანიშნული იყო, და მოხვდა მის საკუთარს მშობელს. ამის შემ-
დეგ... დამსწრენი ორ ბანაკად გაიყვნენ და ასტყდა საშინელი,
უნყალო ჩეხა და ხანჯლების ტრიალი. ჩხარტიშვილების მხრით
სამი კაცი დაიჭრა და დარჩიას მხრით – ექვსი...“⁸⁵ მთავრობამ
ვასილას და სისონას დატუსალება მოინდომა, მაგრამ ისინი
უკვე ტყეში იყვნენ გავარდნილები. მათ მაგიერ კი დააპატიმრეს
ძმები – კოხტა და სოლომონი. ორივე მათგანი მოგვიანებით
ციხეში გარდაიცვალა. ამან კი გაფირალეებული ძმები უფრო
მეტად გააბოროტა. ერთი მოგონების მიხედვით კი, ჩხარტიშ-
ვილებისა და დარჩიების მტრობა მას შემდეგ დაიწყო, რაც ჩხ-
არტიშვილს სისონასთვის თავისი ქალიშვილის მითხოვებაზე
უარი უთქვამს.⁸⁶

სხვა ვერსიით, სისონა დარჩიას ხევისთავეები ემტერებოდნენ,
რალაც ბრალდების გამო მას გადასახლება მიუსაჯეს. თითქოს
ეს გახდა მისი გაფირალეების მიზეზი. რომელი ამბავი შეეფერება
სიმართლეს, დღესდღეობით ამის გარკვევა შეუძლებელია. ფაქ-
ტია, რომ XIX საუკუნის მიწურულს სისონა დარჩიას სახით გუ-
რიას ყველაზე სახელგანთქმული ფირალი მოევლინა.

დარჩიას სამოქმედო არეალი მხოლოდ გურიით არ შემოი-

⁸⁵ გაზეთი „ივერია“, 1886 წ., N11

⁸⁶ ზ. ტულუში, დასახ. ნაშრ., გვ. 204

ფარგლებოდა. „ივერიის“ მიხედვით, ის სამეგრელოსა და ქვემო იმერეთშიც „მოღვაწეობდა“. „...წუხელის მეთორმეტე საათზე ყაჩალი დარჩია თავისი ბრბოთურთ, რომელშიაც ათ კაცამდე იქნება, თავს დაეცა სამტრედიის მეაფთიაქეს და 1060 მან. წაართვა“.⁸⁷

ფირალისა ისე ეშინოდათ, რომ ხშირად 10-15 პოლიციელი მასთან მარტოდმარტოსთან შებრძოლებასაც კი თავს არიდებდა. თავადები და პოლიციელები ერთმანეთს სწყევლიდნენ ხოლმე: – სისონა შეგხედეს გზაშიო. სოფლის ყარაულები შიშით თრთოდნენ, სისონას თოფები არ წაერთმია, ამიტომ იარაღს მაღავდნენ და ცარიელ-ტარიელნი გადიოდნენ სადარაჯოდ.⁸⁸ ერთხელ დარჩიამ გაიგო, რომ მას ვინმე რაშტიელა გოგუაძე უთვალთვალებდა. სისონამ ის დაიჭირა, ყური მოაჭრა, ცხვირსახოცში გაუხვია, ესე გურიელთან (დარჩიები მის ყმა გლეხებად ითვლებოდნენ) გაატანა და უთხრა – ყური იმიზა მოგჭერი, მთელმა დუნიაშ გეიგოს, შპიონი რომ ხარო. ამის გარდა, სისონა დარჩიამ გურიელს მოურავი ანდრია ჩიკაშუა მოუკლა.

სისონა დარჩიას სახელით ბევრი ავაზაკობდა და ყაჩაღობდა.

„ღამე სისონა დაითქვეს,
დოხტურს აართვეს ბაჟია,
ბერი მოჰკლეს, მოლაზონი...“

ლექსში ასახული მოვლენები სიმართლეს შეეფერება: სტრაჟამ სისონას სახელით ექიმი გაძარცვა, ჯუმათის მონასტრის ბერი ამბერკი ჩხარტიშვილი კი სისონად მიიღეს და მოკლეს. ცნობილია შემთხვევა, როდესაც სახეახვეულმა ყაჩაღებმა სისონა და ვასილ დარჩიების სახელით გაძარცვეს აცანელი მექოთნეები, წაართვეს სპილენძის ფული. ეს გაიგო სისონამ, მოძებნა ყაჩაღები და მაგრად გალახა, ერთს კი ყურის ბიბილო მოაჭრა – როდის იყო, ჩვენ ხალხს ვძარცვავდითო. „ივერია“ წერდა: „მგელს მგლობა ერქვა და ტურამ ქვეყანა ამოაგდოვო, სწორედ ჩვენ მოგვდის ასეთი საქმე. ვისაც არა მგონია წერილი

⁸⁷ გაზეთი „ივერია“ 1890 წ., N 186

⁸⁸ ზ. ტულუში, დასახ. ნაშრ., გვ. 13

მისდის, ამა და ამ ადგილას ამდენი და ამდენი მანათი მოიტანე, თორემ გადაგწვამ, გაგანადგურებო. გნერ გავარდნილი ავაზაკი დარჩიო. შეშინებულს გურულებსაც მიაქვთ ფული და სდებენ დანიშნულს ალაგს, რათა ამით მაინც მოიგონ განრისხებულის ავაზაკის გული. ამას წინად ოზურგეთის ერთს ვაჭარსაც მიუვიდა ასეთი წერილი, დარჩიას მიერ ხელმოწერილი. ვაჭარმა შეატყობინა პოლიციას, რომელმაც ფული მიიტანა დანიშნულს ალაგას და თან უყარაულა დარჩიას, მაგრამ ფულის ასაღებად დარჩია კი არ მივიდა, არამედ სულ სხვა კაცი, ჩვენივე მეზობელი, რომელსაც ყველა კარგად ვიცნობდითო”.⁸⁹

სისონა რამდენჯერმე დაიჭირეს, მაგრამ ის ყოველთვის ახერხებდა გაქცევას. დარჩიას ამერიკელი ჰარი ჰუდინივით ყოველნაირი ბორკილებიდან თავის დაძრომის უნიკალური ნიჭი გააჩნდა. „ივერია“ წერდა: „... (სისონა) დაიჭირეს, ბორკილები შეუყარეს, ციხეში დააპატიმრეს და საციმბიროდ ამზადებდნენ. მისთვის, თვით საგანგებოდ გაკეთებული, მაგარისა და ვინრო ბორკილების გატეხა-ნაძრობა ჩხირის გატეხასავით და კალოშის ნაძრობასავით ადვილი გამოდგა. ორჯელ საპყრობილიდამ გაიქცა, ტუსალობა-პატიმრობას თავი დააღწია... უკანასკნელის გაქცევის შემდეგ, ათის თვის განმავლობაში რამდენიმე საზიზლარი, შემზარავი და შემადრწუნებელი კაცის-კვლა და ძარცვა-გლეჯა კიდევ ჩაიდინა”.⁹⁰

ერთხელ სისონა თავისი ნებით ჩაბარდა ხელისუფლებას, ის ბათუმის ციხიდან ოზურგეთში გადაიყვანეს, საიდანაც ნაცადი მეთოდით – ბორკილების გატეხის შედეგად – სულ მალე გაიქცა. მისი ამხანაგი ვლადიმერ ჟლენტი, რომელიც ფირალის ხელშეწყობისათვის სამი წლით გადაასახლეს, იხსენებდა: „სისონამ ოზურგეთის ციხიდან მუახერხა გაქცევა: ბორკილი შეიზრო ფეხზე და ფეხისადგილთან მესერა გაფუშა...”⁹¹ (სხვათა შორის, ვლადიმერ ჟლენტი სიმონ გუგუნავას დახმარებით დაბრუნდა გადასახლებიდან და მთავრობას შეურიგდა).

⁸⁹ გაზეთი „ივერია“, 1889 წ., N 260

⁹⁰ გაზეთი „ივერია“, 1890 წ., N 36

⁹¹ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 55-57

მაშინ მთელი მაზრა ფეხზე დადგა. ესე გურიელმა სისონას ბიძა, ყალბი ბეჭდების მკეთებელი, და ძმა, ვასილა, სისონას მისატყუებლად დაიჭირა. პოლიცია მთელ გურიაში დაეძებდა გაქცეულს, ის კი „...არხეინად იჯდა იქვე, საპატიმროს ახლოს, ერთს თავლაში და ჭრილობას სწამლობდა. მაგრამ დიდხანს არ დასცალდა, მეორე დღეს მიაგნეს უცაბედად და დაიჭირეს“.⁸²

სისონას და მის ძმას 12 წლით კატორღა მიუსაჯეს, მაგრამ ციხეში ჯდომის ექვსი თვის თავზე ისინი გაიქცნენ. „დარჩიების გაქცევა პირველი არ არის, წინადაც ორჯელ გაქცეულან, ხოლო მთავრობას ორჯელვე შეუპყრია. ეს ის დარჩიები ბრძანდებიან, რომლებმაც წელს ნასაკირალზე „საბაჟო“ გამართეს და გამვლელ გამომვლელს ფულს ახდევინებდნენ“, – წერდა გაზეთი „ივერია“.

ამ თემას „ივერია“ შემდეგ ნომერშიც აგრძელებდა: „...იმათი გაქცევა მით უფრო შესანიშნავია, რომ... ორსავე ძმას ბორკილები ჰქონდათ ხელებსა და ფეხებში და სატუსაღოს მთავრობასაც თვალყური უნდა ედევნებინა მათთვის, რადგანაც დარჩიები ხშირად ამბობდნენ ხოლმე: თუ რამესა გვიპირობენ, მალე გადაგვახდევინონ, თორემ ჩვენ აქ ვერ დავმავრდებით“.

ამის შესახებ გვიამბობს ვლადიმერ ჟღენტი: „...გუუკეთებიან ტუნელი ნიობახში, თურმე მთელ ღამეებს მუშაობდნენ, შუუჭრიან ბორკილები და ღამე ქე მომადგენ კარზე. გავალე კარი და ენახე, რომ დარჩიები იყვენ. ბორკილი ქე ქონდენ ფეხზე ჩამოპნიალებული. სატეხით გავჭარი და მუაცილე ბორკილი“.⁸³

გაქცევიდან ოთხი თვის შემდეგ პოლიციას შეატყობინეს, რომ ძმები დარჩიები და დათუნაიშვილი სოფელ ჯუმათში, საკუთარ სახლში იმალებიან. თავდასხმის ორგანიზატორი იყო ესე გურიელი. დარჩიები თავად გურიელის მამულში ცხოვრობდნენ, მის სათუთუნეში მუშაობდნენ და გურიელთან კარგი დამოკიდებულება ჰქონდათ. ერთხანს თურმე გაფირალეებული სისონა გურიელის სახლში ათევდა ღამეებს. მაგრამ, როგორც ჰყვებიან, გურიელიც აჰყვა პოლიციელებს უფრო მეტად თავის გამოჩე-

⁸² გაზეთი „ივერია“, 1888 წ., N 270

⁸³ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 57

ნის მიზნით და დარჩიებს დევნა დაუწყო. დარჩია, სამაგიეროს გადახდის მიზნით, ესე გურიელს მოსაკლავად სდარაჯობდა, მაგრამ ვერ მოიხელთა. სამაგიეროდ, მან და ვასილამ გურიელის ცოლი და მისი ქალიშვილი დაატყვევეს და ერთი დღე და ღამე ჯუმათის ტყეში ჰყავდათ. გურიელის ცოლ-შვილს თან ახლდა ვილაც კაცი, რომელსაც სისონამ რევოლვერი აართვა და „თვითონ კი გაისტუმრა საიქიოს“.⁹⁴

მაზრის უფროსმა რუს „ყაზახებთან“ და „ყარაულის კაცებთან“ ერთდ ალყა შემოარტყა სახლს, სადაც ფირალები საუზმობდნენ. მომხდურებმა ატეხეს სროლა. საფრთხეს რომ აერიდებინათ, ძმებმა დედა ბუხარში დამალეს. ურთიერთსროლის დროს ფირალებმა სამი კაცი მოკლეს. სროლაში დაიჭრა ესე გურიელის ვაჟი ლევანი. სისონა დარჩია და დათუნაიშვილი სახლიდან გამოვარდნენ, სახლში კი მკლავში მძიმედ დაჭრილი ვასილ დარჩია დარჩა. „ჩვენებმა მოჰკლეს ეს ავაზაკი და დანარჩენებს გამოეკიდნენ უკან“.⁹⁵ იქმნება შთაბეჭდილება, რომ დაჭრილი მიატოვეს, თუმცა ქვემოთ მოყვანილი ლექსები და გადმოცემები საპირისპიროს მეტყველებს: ფირალები ერთ მოხერხებულ ადგილას ჩასაფრდნენ, მდევრებს ისევ სროლა აუტეხეს და ერთ-ერთი მათგანი მოკლეს. დათუნაიშვილი მთვრალი ყოფილა, თანაც ტყვია კოჭში მოხვედრია. გაქცეულს გზა აბნევია (ის ამ მხარეს ცუდად იცნობდა) და ხრამში გადავარდნილა. სროლის დროს დაჭრილი დათუნაიშვილი შეუპყრიათ, დაუწვევნიათ ურემზე და ოზურგეთისკენ წასულან. გზაში მათ დარჩია დახვედრია და სროლა აუტეხია. მდევრები დარჩიასაც გამოკიდებიან, მაგრამ მან თავს უშველა.

ძმებ დარჩიებს უღალატა საკუთარმა რძალმა ალათიამ. მისი მეუღლე, დარჩიების ძმა, სისონას და ვასილას გამო იყო დაპატიმრებული და, როგორც ამბობენ, პოლიციამ აიძულა, ეს გაეკეთებინა. ლალატის მეორე მონაწილე გურიელის მოურავი მიხეილ ნინიძე ყოფილა, რომელიც დათუნაიშვილმა მოკლა. დათუნაიშვილზე შექმნილი ლექსის მიხედვით:

⁹⁴ ზ. ტულუმი, დასახ. ნაშრ., გვ. 178

⁹⁵ გაზეთი „ივერია“, 1889 წ., N 192

„მე რო კარში გამოვარდი,
მათ შეეშინდათ ყველასა,
ნინიძე გამოვათხუე,
თავის ცოლ-შვილის მზერასა.
ორი ტყვია პირში ვარტყი,
ფიქრობდა ჩემს დაჭერასა...“

ამ ამბის ოდნავ სახეშეცვლილ ვარიანტს ერთ-ერთი მათი თანამედროვე ასე გადმოგვცემს: „სისონაი, ვასილაი და ილარიონა დათუნაიშვილი ქე არიან სისონასას. ქალმა სადილი აჭამა ფირალებს, მერე იგენს დიეძინა და მან შეატყობინა ნინიძეს. დიდი ჯარი დიეცა ფირალებს. ჯარს ახდა: ნინიძე, ესე გურიელი, იაგოროვი (ვეზდის ნაჩანიკი) და ლევან გურიელი (ესეს შვილი), სულ სამოც კაცამდი იქნებოდა... რამდენ სტრაჟას მოკლავდენ ფირალები, იმდენ ურას იზახოდენ. სულ სამი მოკლეს... მერე სისონამ მითხრა, რაფერ ყოფილიყო საქმე: „გადავწყვიტეთ გარეთ გამოსლა ყველამ. გადავკოცნეთ ერთქამეთი, დავემშვიდობეთ და გამუარდით გარეთ. პირველათ მე გამუარდი და იმფერ ადგილქე ვიშონე შესაფარი, რომ სტრაჟები ვეფერს დაგვაკლებდა, და დუუძახე ვასილას და ილარიონას, აქეთ გამეიქეცით-მეთქინ. მარა იგენმა ვერ გეიგონეს. ჩემ მერე ვასილა გამოხტა გარეთ, მარა მოკლეს (გადმოცემით, შვიდი-რვა ტყვია მორატყეს – ი. მ.). ამის მერე ილარიონა გამუარდა და გევიდოდა, მარა ხრამში ჩავარდა. ხეზე მიეტანა ხელი, მარა ხემაც ველარ შეიმაგრა, მძიმე იყო. გიორგი ღლონტმა (ესეს მოურავმა) დიედევნა, მარა იგიც ილარიონასან ჩავარდა. ისე დეიმტრა ღლონტი, რომ ლოგინით წეილეს. ილარიონა ურმით წეიყვანეს“.⁸⁶

მიუხედავად დიდი საშიშროებისა, სისონა ძმის დაკრძალვაზე მაინც მივიდა. ამ ეპიზოდს ლექსი ასე გადმოგვცემს:

„დალოცვილი სისონაი
ნაქებია ბიჭობაში,
შევიდა და ძმა იტირა,
არ შეშინდა ამდენ ჯარში...
ადე, ბიჭო, შემომხედე,

⁸⁶ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 84

თოფი არ მკრას ვინმემ თავში.
მალე შენსა მოლაღატეს
გავაგზავნი მაღლა ცაში“.

ლექსის სხვა ვარიანტიდან კი განსხვავებული სურათი იხატება: დაჭრილმა ვასილამ მახლობელ ეზოში დალია სული, სისონამ ეს დაინახა, უკან მობრუნდა, დაიტირა ძმა და ისევ გაიქცა:

„ვასილა უკან მიხდევდა,
ასე მეგონა, სულ გვერდში.
ლობეზე რომ შემოახტა,
ტყვია მოანებეს გვერდში,
ის კი გასაკვირი იყო,
სული ამოხდა ერთ ვერსში.
უბედური სისონაი
ნაქებია ბიჭობაში.
მობრუნდა, ძმაი იტირა,
არ შეშინდა იმდონ ჯარში“.

რაც შეეხება ილარიონ დათუნაიშვილს, 1890 წელს „ივერია“ იუნყებოდა: „...მას წელს ივლისში სამხედრო სასამართლომ სიკვდილით დასჯა, ჩამორჩობა გადაუწყვიტა. მთავარმართებელმა შეიბრალა... უვადოდ კატორგაში ყოფნა მიუსაჯა. ამის შემდეგ დათუნაიშვილზე ლაპარაკი გათავებული ეგონა ყველას. ეხლა ელვის სისწრაფით შემოირბინა ამ ამბავმა, რომ როცა მიამგზავრებდნენ რკინის გზით ყაჩაღებს ციმბირისაკენ, ხელ-ფეხ შებორკილებულებს, რამდენიმე გაიქცა და დათუნაიშვილიც იმ გაქცეულებშიაო“.

ილარიონ დათუნაიშვილი პოპულარული ფირალი ყოფილა. „ივერია“ ერთ ნომერში მოგვითხრობს, როგორ ატარებდნენ დროს „ზრდილნი და წყნარნი სასიქადულო შვილნი“: „16 ენკენისთვესაც, სალამოს... როცა ღვინით გაბრუებულან, დამბაჩების სროლა აუტეხნიათ... ჩამოვარდნიათ საუბარი ახლად შეპყრობილ ყაჩაღის დათუნაიშვილზედ. ამ საუბარს კიდევ უფრო გაუხურებია იმათი არეული გონება და იმათ ბელადს ერთბაშად დაუყვირნია: დედა შეერთოს ცოლად, ვინც ამ ფეხზედ ყაჩაღად არ გავიდესო. ამ სიტყვაზედ ყველანი გამოც-

ვივლებიან დუქნიდგან და ხმალ-ამოწვდილები მოედებიან მთასა და ველს“.⁹⁷

მისდამი მიძღვნილი ლექსიდან ვიგებთ, რომ დათუნაიშვილს, ფირალ ქუთათელაძესთან ერთად, მატარებელი გაუძარცვავს. გაქანებული მატარებლიდან გადმოხტარ ქუთათელაძეს ფეხი უტკენია, დათუნაიშვილს ათი ვერსის მანძილზე ზურგით უთრევია მეგობარი. ნადავლი საკმაო ყოფილა, რადგან თითოეულს ათი ათასი მანეთი შეხვდა.

„ქუთათელაძე გადმოხტა, მაგრად იტკინა ფეხია,
მე აკოშკაში გადმოვშვი, როგორც გინახავს ვეფხია.
ხელი დავავლე, ნავილე გზა მწვრილი ათი ვერსია,
გადავხსენ ჩამადანი, ფულები ვნახე ბრეველია,
ამევილე და დავანყვე ასიანები მშრალ-მშრალი,
უსამართლობა კი ვქენით, ხომ არ იყო სამართალი“.

გაქცევის შემდეგ დათუნაიშვილი გურიიში აღარ გამოჩენილა. მისი ასავალ-დასავლის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება. დარჩიებისა და დათუნაიშვილის მეგობარი, ფირალი ხუსეინ ბაჯელიძე კი ამტკიცებდა, რომ ის რუსეთ-იაპონიის ომამდე (1904-05 წწ.) ცოცხალი იყო, რუსეთში ცხოვრობდა და წერილებს ვწერდით ერთმანეთსო.⁹⁸

დარჩია საკუთარი მარიფათისა და მოხერხებულობის ხარჯზე არაერთხელ დასხლტომია პოლიციას. „...ვინ მოსთვლის, რამდენჯერ „საფრთხე უგეს“, თოფი ესროლეს და მისი გადარჩენა ბენჯზედ ეკიდა, მაგრამ ყველას უვნებლად გადაურჩა. დარჩია თავის ხერხიანის მოქმედებით ყველას აოცებს და ლაპარაკისთვისაც უხვს მასალას იძლევა“, – წერდა გაზეთი „ივერია“.

ერთხელ ბოქაულს შეატყობინეს, ამა და ამ დღეს, შუალამისას, სისონა სუფსის ხიდზე გადაივლისო. ამ ამბის მომსწრე ხევისთავის, აქვსენტი მოისწრაფიშვილის გადმოცემით, სისონას პყავდა ამხანაგი მიხეილ ანთაძე, რომელიც შპიონი იყო. „ანთაძეს კავშირი პრისტავთან ჰქონდა, რასაც სისონა თავდაცემობით იშოვიდა, აძლევდა მიხელას, მიხელა კიდევ – პრისტავს. პრისტავი ჯაფარიძე იყო“. მოკლედ რომ ვთქვათ, ქრთამის მეშვეობით,

⁹⁷ გაზეთი „ივერია“, 1889 წ., N 208

⁹⁸ ა. ბინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 87

სისონას არ ანუხებდნენ, მაგრამ ერთხელ პრისტავმა გუბერნატორისაგან წერილი მიიღო – ან დარჩია დაიჭირე, ან თანამდებობას დაემშვიდობეო. პრისტავმა ანთაძე დაიბარა და საქმის ვითარება გააცნო. მიხეილი მივიდა სისონასთან და უთხრა: „უნდა გამყვე სუფსის რკინიგზის ბოგაზე, პრისტავი იქით იქნება, მე რომ გავალ შუაზე, შენ გესვრიან, მაგრამ აგაცილებენო“.

მართლაც, ისინი მივიდნენ ხიდზე. ხიდის ერთი მხრიდან მაზრის უფროსი ჩაუსაფრდა, მეორე მხრიდან კი – ბოქაული. იქვე იყო ხევისთავი თავის კაცებით. მართლაც, ათს იყო გადაცილებული, როცა დარჩია თავის მეგობარ მექვაბიშვილთან ერთად გამოჩნდა. ჩასაფრებულებმა სროლა ატეხეს. სისონა უვნებელი გადარჩა, მექვაბიშვილი კი დაიჭრა. დარჩიამ შესძახა, რომელი ხარო. ბოქაულმა დანებება მოსთხოვა. პასუხად დარჩიამ მოიძრო ნაბადი და სუფსაში გადაადგმო. ჩასაფრებულებს ეგონათ, მდინარეში გადახტაო, და ნაბადს აუტეხეს სროლა. ამასობაში, სისონამ მოიკიდა დაჭრილი ამხანაგი, როგორც ამბობენ, „სისონა ნაჩალნიკს თავზე გადაახტა“, სამშვიდობოს გავიდა, შემდეგ კი თოფი გაისროლა და მდეურებს შესძახა: მე გახლავარ სისონა დარჩიაო. ყველაფერი რომ დაწყნარდა, მიხეილ ანთაძემ პრისტავს უთხრა: მე დარჩია მოგიყვანეთ, თქვენ ვერ მოკალით, რა ჩემი საქმეაო. მოგვიანებით მიხეილ ანთაძე მოკლეს.

„ჩვენი მიხელა ანთაძე
მარჯვეა ლალატობაზე,
ათი-თორმეტი სტრაენიკი
მან დამახვედრა ბოგაზე.
დამაყარეს ზალპა-თოფი,
უკამანდრეს ერთად ხმაზე,
ავნიე და ქე გადავხტი
მარცხნი კედრით, სუფსის წყალზე.
უკაცრავათ გიახელი,
პრისტავს გადავახტი თავზე,
ერთი-ორიც გავისროლე
დადეშკელიანის ხმაზე,
თოფი ხელში დავიკავე,
გაუდექი მე ჩემ გზაზე“.

სვანეთის მთავარი ჯასულ დადემშეკელიანი მაშინ გურიაში მაზრის უფროსი გახლდათ. სისონა დარჩია ვერაფერით რომ ვერ მოიხელთა, ამის გამო გურულებს „რაზბონიკებს“ ეძახდა და მთელ გურიას გადასახლებით ემუქრებოდა. სიმონ გუგუნავას და დადემშეკელიანს დიდი დავა ჰქონდათ ხოლმე. გურიის თავადაზნაურობის წინამძღოლი უმტკიცებდა, რომ აქ ხალხი არაფერ შუაშია, პოლიციაა სუსტი და ლაჩარი. მაგალითად კი ფირალ მიქელაიშვილის ამბავი მოჰყავდა, როცა მღვდლის ტანსაცმელში გამოწყობილი გუბერნატორთან შევიდა.

დარჩიაზე ნადირობა კი გრძელდებოდა. ერთხელ ლანჩხუთში პრისტავი ჯაფარიძე დაეცა სისონას. დარჩია თავის მეგობარ ულენტს ამ ამბავს ასე უყვებოდა: „...პოლჩი ჩავძვერი და გვევდი. სტრაჟნიკებისკენ ზურგი ვქენი, არ გეიგომ მეთქინ. სტრაჟები სროლილობდენ. ტყვიას სახლზე და ყვიროდენ: სა გაგვექცევა მაი კაძახი, არსა არ შუუზლია გასლავო. გუუარე სტრაჟებს გვერჩი და დუუძახე: არიქა, ბიჭებო, სცემეთ და სცემეთ, ვერსა ვერ გეიქცევა, მეთქინ. აგენს აფხანაკი აიმედებდა ეგონენ და მე ამასობაში ქე გევიქეციო“.⁹⁹

ახლობლის სახლში სადილობისას კი დიდი რაზმი დაეცა თავს. დარჩიამ მოახერხა და ბოსელში გავიდა. ხბოს ნაბადი გადააცვა, ამოუსვა ხანჯალი და გაგიჟებული ხბო გარეთ გავარდა. სიბნელეში სტრაჟას ნაბდიანი ხბო სისონა ეგონა და საცერივით დაცხრილეს. როცა მისცვივდნენ, დარჩიას მაგივრად, ხბო შერჩათ ხელში. სისონა ამ დროს უკვე სამშვიდობოს იყო გასული.

დადემშეკელიანმა გურიის თავადაზნაურობა (მათ შორის – ქალბატონებიც) მოიწვია და ურჩია, რომ თვალი ედევნებინათ ყველასთვის, ვინც გაბედავდა ყაჩაღების დაფარვა-შენახვას. მან მოწვეულთ განუმარტა, რომ მათი მონაწილეობა და შემწეობა ყაჩაღების დაჭერაში, ეს იქნება ქვეყნისთვის სასიკეთო საქმე. „...ამასთანავე, ხელწერილი ჩამოართვა ყველას, რომ ეცდებიან ყაჩაღის დაჭერას, ან მოკვლას ან პოლიციის მართალს გზაზედ დაყენებას ყაჩაღის შესაპყრობლად. ვადად არის დანიშნული

⁹⁹ ა. ბინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 62

რამდენიმე თვე. თუ ამ ვადაზე არ აღმოჩნდა თქვენი მეცადინეობაო, დაემუქრა მაზრის მმართველი, მთავრობა იძულებული იქმნება, სასტიკი ღონისძიება იხმაროსო".¹⁰⁰ თავადაზნაურობა დაეთანხმა და აღუთქვა ყოველნაირი დახმარება.

ამ შეხვედრამ არაფერი სასიკეთო არ მოიტანა, საპასუხოდ მთავრობამ რეპრესიებს მიმართა და დაიწყო იმ ხალხის დაპატიმრება, ვისაც პირობა დაადებინა, რომ ისინი ყაჩაღებს ჩააბარებინებდნენ. ასეთი ადამიანების რიცხვი კი ას სამოც კაცს აღწევდა. „ივერიის“ ცნობით: „...ჯერ-ჯერობით ოთხისთვის თუ ხუთისათვის მოუკიდნიათ ხელი და შეუპყრიათ“. იგივე გაზეთი ამასაც წერდა: „...შესაძლოა ყაჩაღ დარჩიას ოცი და ოცდაათი სხვა ამხანაგი კიდევ მიემატოსო“.

ეგნატე ნინოშვილის თქმით კი: „...მე მხოლოდ იმას მოგახსენებთ: „ფირალის“ მდევარნი, რომლებიც ისე თავგადადებულნი არიან „პრაპორჩიკობის“ და „ორდენების“ მიღებისათვის, არ იმსხვერპლებენ ალალ-მართალ ადამიანს თავიანთი მიზნის მისაღწევად? ჯერ არ შეუწყობენ ხელს რომელიმე გოგოტიძის ან დარჩიას „გაფირალებას“ და... მერე არ დაუწყებენ დევნას – მოვჰკლავთ და „ჩინს“ მოგვცემენო? დავიჯეროთ, რომ „პრაპორჩიკობის“ და „ორდენების“ გულისთვის „ფირალების“ მდევარი ადამიანები ძალად არ ამღვრევენ წყალს – მღვრიე წყალში თევზს უფრო დავიჭერთო?“¹⁰¹ „...ყველას ცალკე ჰსურს, ყველა ცალკე ცდილობს, დარჩია ჩაიგდოს ხელში და ჯილდოც საკუთრად მიიღოს ისე, რომ სხვას იმაში არავითარი წილი არ ედოს,“ – წერდა „ივერია“.

დოკუმენტებიდან ცნობილია, რომ სისონა დარჩია 1891 წელს გარდაიცვალა. მისი სიკვდილის რამდენიმე ვერსია არსებობს: ერთი გადმოცემის თანახმად, სისონამ ძმის სიკვდილის შემდეგ კიდევ რვა წელი იფირალა და ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა სოფელ ლესაში. სხვა გადმოცემით, მას სიფილისი ჰქონია. ვლადიმერ ჟღენტი ამტკიცებდა, რომ: „...სისონა ქალის ავადმყოფობით გახდა ავათ და იწვა ვახტანგ გურიელისას. იმის მერე

¹⁰⁰ გაზეთი „ივერია“, 1890 წ., N 209

¹⁰¹ საბაასო, 13 მარტი, 1892 წ., გვ. 523

მეჯოგესთან ინვა ჩიბათში და მისი დღით მოკტა იმ მეჯოგისას". „ივერიის“ ცნობით, დარჩიას „ახალი მოდის ჭირი“, ინფლუენცია შეეყარა. მან დროებითი თავშესაფარი სოფელ ლესაში, ვინმე კუნჭულიასთან იპოვა. პოლიციამ გაიგო მისი ადგილსამყოფელი და ღამით ალყა შემოარტყა სახლს. დარჩია, როგორც ჩანს, გააფრთხილეს და მან პოლიციელების მოსვლამდე წამოავლო ხელი თოფს და გაუჩინარდა. პოლიციელებმა ბევრი ეძებეს, მაგრამ მის კვალს ვერსად მიაგნეს. სახლში კი მხოლოდ წამლები და სხვა მისი ნივთები აღმოაჩინეს. პოლიციელების ცნობით, წამლებს შორის იყო სიფილისის სამკურნალი წამალი 606, რომლითაც იმ პერიოდში ამ დაავადებას მკურნალობდნენ.

მესამე ვერსიით „...სისონა იყო მეგრელიაში, ანაკრიაში, გზაში ფოსტას დახტენ. სისონაი დეიჩიხა. იშონა ცხენი და ორდღენახევარში ანაკრიიდან გრიგოლეთში მივიდა ჭენებით. ამაზე გახდა ავათ... ვორი კვირის ავატმყოფობის მერე, იხმო ალექსანდრე დარჩია, მისი ბიძაშვილი. ბიძაშვილმა ღამე ჯუმათის სადგურთან სოფელ ხაჯალიაში მიიყვანა...“, სადაც ის გარდაიცვალა კიდევაც. როგორც ვხედავთ, სამივე ვერსიის თანახმად, იგი „თავისი დღით“ მოკვდა.

ყველა ეს ვერსია მთავრდება იმით, რომ სისონას სიკვდილი თავიანთ სასარგებლოდ გამოიყენეს ბოქაულმა და მამასახლისმა და დარჩია თავიანთ მოკლულად გამოაცხადეს. ფირალს თოფი ესროლეს, მაგრამ ორი დღის მკვდარს სისხლი არ გადმოუვიდა (გაიხსენეთ ჭყონია და გოგია ლომჯარია), ამიტომ მამალი (სხვა ვერსიით – ბატი) თავზე დააკლეს და მისი სისხლი ჩააქციეს ჭრილობაში. შემდეგ სისონა დამარხეს რკინიგზის ახლოს, ერთი კვირის შემდეგ კი ჭირისუფალმა ცხედარი დღონაურის ეკლესიის ეზოში დაასაფლავა, იქ, საიდანაც დაიწყო სისონას გაფრთხილება. ბოქაულმა ამისთვის – მედალი, მამასახლისმა კი ჯვარი და სისონას იარაღი მიიღო. მაგრამ შემდეგ ყველაფერი გაირკვა და მათ ყველაფერი ჩამოართვეს. ვლადიმერ ჟლენტის თქმით: „...მევიდა პრისტავი ჯარით და ესროლა მკტარ სისონას, მარა ორი დღის მკვტარს სისხლი არ გადმუჟარა. სისონას თავი ქონდა გატეხილი (ჩივიან, მეჯოგემ განგეფ გუუტეხა თავი, რომ მოკტა

მერევო) და პრისტავმა დეიქო: თავზე რომ ჭრილობა აქ, ჩემი ჭრილობაა, მე შემოვეკარიო. მერე ექიმა შეამოწმა, რომ სისონაი მისი დღით იყო მკტარი: ნატყვიარში სისხლი არ იყო გადმოსული. პრისტავსაც უნდოდა ჯილდო და მეჯოგესაც, მარა არც ერთს არ მისცეს, იმიზა, რომ სისონაი იგინის მკტარი არ ამოჩთა“.

აპოლონ ნულაძე ფირალის გარდაცვალების განსხვავებულ ცნობებს იძლევა: „სისონა დარჩია ავადმყოფი ვახტანგ გურიელმა გრიგოლეთიდან გამოატანა ჯუმათელ პართენ ჭანტურიას, მას ჩააბარა მოსაველელად. ჭანტურიას მამასახლისობა ესიზმრებოდა თურმე. ავადმყოფი, ძლივს ფეხზე მოლასლასე სისონა, მან ჩააბარა ტაგუია ჩიქვანიას. ტაგუიამ და პართენიამ მოაწყვეს ლალატი. ტაგუია შეშის პობას შეუდგა, იქვე იჯდა სისონა. უცბად ტაგუიამ გაღესილი ნაჯახი თავში დასცხო სისონას და იქვე მოჰკლა. ჭანტურიამ ლანჩხუთის ბოქაულს, სიკო ჯაფარიძეს აცნობა... მეორე დღით მკვდარი სისონა ოჯახს მოაშორეს, გზის პირად ხეზე მიასვენეს და თოფი დაუშინეს, ვითომ თვითონ ბოქაულმა მოჰკლა. ნაქცეულს ქათმის სისხლი შეაქციეს და ჩაასხეს ჭრილობაში... მკვდრის ნახვის ნება მისცეს სანყალ დედას. მაგრამ დედამ, როცა ასე „უსახელოდ“ მკვდარი სისონა ნახა, დაატირა: – შენ ჩემს სისონას სულ არ გავხარ, იგი ასე არ მოკვდებოდაო“.¹⁰²

ეგნატე ნინოშვილი მოთხრობაში „სიმონა“ წერს: „კარგა ხნის შემდეგ, როცა პრისტავმა ყაჩალი ძალადის მოკვლით ორდენი მიიღო, სოფელს ნაბლისერში ყველამ იცოდა, რომ სიმონა არავის არ მოუკლავს, თითონ მომკვდარიყო ავადმყოფობით, მამასახლისის და პრისტავს მოეხერხებინათ, ეშოვნათ მიცვალებულის გვამი, დაეჭრათ, დაჭრილში ქათმის სისხლი ჩაესხათ და ამ გვარად ახალმოკლულად გაესაღებიათ. ერთი აზნაური დიდხანს ამბობდა: „კაი ასი მანათი ჩამითვალეს ჯიბეში, – არ გაგვამხილოო“.

თუმცა, არსებობს ყველასაგან განსხვავებული ვერსია, ჩანერილი ქ. ოზურგეთში 1963 წელს, რომლის მიხედვითაც: „სისონა დაბერდა აქ სიარულში, ყაჩალობაში. ბოლოს გავიდა

¹⁰² ზ. ტულუში, დასახ. ნაშრ., გვ. 13-14

სათათრეში, ჯოგი შეიძინა და ბიჭიც ყავდა. იქ მოკვდა. მისი ქონების ნაწილის გამოსატანათ უნდა წასულიყვნენ, მაგრამ მაშინ ომიანობა იყო და ვერ გააღწიეს...”

როდესაც თედო სახოკიამ 1897 წელს გურიაში იმოგზაურა, იქ, მისი სიტყვებით, სიმშვიდე სუფევდა: „...ნატანებსა და ოზურგეთს შუა მიმოსვლა სრულიად უშიშარია, სულ სხვა იყო ამ ოთხი წლის წინათ, როცა დარჩიას, ნიკოლაიშვილის, მიქელაიშვილის და სხვა ცნობილი ფირალების მარტოოდენ სახელის გაგონება შიშის ზარსა სცემდა ამ გზით მოსიარულეთ, განსაკუთრებით ვაჭრებს. მეტის-მეტი გაჭირვება თუ გააბედვინებდა წინეთ მგზავრებს ამ გზით სიარულს. ისიც, ზარბაზნის გარდა ყოველგვარი იარაღი ზედ უნდა აესხათ, უეჭველად. ახლა უბრალო ჯაყვა რა არის, ხშირად ჯაყვაც არ უდევთ ხოლმე ჯიბეში მგზავრთ, ისე გადავარდა შიშიანობის დრო.

ფირალი დათარეშობდა, რასაკვირველია, მანამდე, სანამ არ მოჰკლავდნენ სადმე. საკვირველი ის იყო, რომ მოკლულს გაცივებას არც კი აცლიდნენ, მაშინვე მის ადგილას მეორე ჩადგებოდა, გაიჩენდა ამხანაგებს და ძილს უფრთხობდა ყველას. ხალხი წელში წყდებოდა, რა ღონეს არა ჰღონობდა ფირალობის ამოსაკვეთად, მაგრამ ამ უკანასკნელს მაინც ბოლო არ ეღებოდა. იტყოდით, ერთ ხანს თითქოს დასცხრენო, ეს არის, თავისუფლად ამოვისუნთქავთო და გაიხედავდით, ერთბაშად თოფის წამალივით იფეთქებდნენ. თან, არავინა ფიქრობდა, გურულის ბუნება გაეცნო, მისი თვისება გამოეკვლია. აქაც იმავე ზომას ხმარობდნენ, რასაც სხვაგან, სრულებით წინააღმდეგი ტემპერამენტის ხალხთანა ხმარობდნენ. ეს აუნონავ-დაუნონობა იყო მიზეზი, რომ ცდა ყოველთვის უნაყოფოდ რჩებოდა და გურიას ფირალობა საბედისწეროდ დაჰყოლოდა”.¹⁰³

მართლაც, საუკუნის მიწურულს ფირალობა მიწყნარდა. „წინეთ ყაჩაღობას გურიაში თვლიდნენ რაღაც რაინდობათ და ვაჟკაცობათ. თუ კაცი ფირალი იყო... იმას ეძახდნენ „კაი ბიჭს“. მაგალითად, სისონა დარჩია, განთქმული ყაჩალი, გურიაში ით-

¹⁰³ თ. სახოკია, დასახ. ნაშრ., გვ. 103

ვლებოდა კარგ ბიჭად“, – წერდა გაზეთი „ძალა“. საუკუნის ბოლოს კი ტყეში უკვე აღარავინ მირბოდა, ყველა გაქცეული დახოცეს ან დაიჭირეს. ამ საქმეში დიდი წვლილი მიუძღოდა ხელისუფლების მიერ გატარებულ რეპრესიულ ქმედებებს, რამაც სინყნარე მოიტანა გურიაში, თუმცა, ეს სინყნარე დროებითი იყო და მოჩვენებითი.

მეორე ტალღის ფირალები

მეოცე საუკუნის დასაწყისის ე. წ. მეორე ტალღის ფირალები, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნე, რადიკალურად განსხვავდებოდნენ წინა პერიოდის თანამოძმეებისაგან. ისინი, როგორც გურულები იტყოდნენ, „დამცემი ფირალები“ არ ყოფილან, მათ მხოლოდ პირობითად შეიძლება ვუნოდოთ ფირალები, რადგან თავიანთ წინამორბედებს მხოლოდ გარეგნული ნიშან-თვისებებით წააგავდნენ – მთავრობისაგან დევნილნი ტყეში იყვნენ გავარდნილები. ისინი ბომბებით, მაუზერებითა და მარქსისტული იდეებით შეიარაღებული მემამბოხეები იყვნენ, ყოველ წუთას მზადყოფნაში, რათა არსებული ხელისუფლება დაემხოთ და თვითონ გაბატონებულიყვნენ, რაც რამდენიმე წლის შემდეგ მშვენივრად განახორციელეს კიდევაც.

XX საუკუნის დასაწყისში მეფის მთავრობის უნიათო პოლიტიკის გამო, რუსეთში უაღრესად გამწვავდა სოციალური კრიზისი. 1904 წელს დაწყებულმა და სამარცხვინოდ წაგებულმა რუსეთ-იაპონიის ომმა ეს კრიზისი უფრო გააღრმავა, რამაც, ბოლოს და ბოლოს, ამ სრულიად უნებისყოფო და სუსტი მეფის მთავრობით უკმაყოფილო მასებში სოციალური აფეთქება გამოიწვია.

ცეცხლზე ნავთის დასხმის ტოლფასი იყო 1905 წლის 9 იანვარს პეტერბურგში დატრიალებული ტრაგედია, „სისხლიანი კვირის“ სახელწოდებით ცნობილი, როდესაც ჯარმა მშვიდობიანი დემონსტრაცია დახვრიტა. რუსეთში რევოლუცია დაიწყო.

საქართველო რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი იყო და ძალაუვნებურად იმავე ჰაერით სუნთქავდა, რითაც დანარჩენი რუსეთი. საქართველოში რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მოძრაობის დაწყებას, დიდი ხანია, ელოდნენ. აქაც, ისევე, როგორც თითქმის მთელ რუსე-

თის იმპერიაში, დაიწყო მუშათა პოლიტიკური გაფიცვები, სადაც მოითხოვდნენ მეფის მთავრობის დამხობას. საქართველოს მუშათა კლასისა და გლეხობის უდიდესი ნაწილი სოციალ-დემოკრატი მენშევიკების გავლენის ქვეშ იყო (1903 წელს სოციალ-დემოკრატიული პარტია ორ ფრაქციად დაიყო, ბოლშევიკებად და მენშევიკებად. ისინი თუმცა ერთმანეთს მტრობდნენ, მაგრამ 1912 წლამდე ის მაინც ერთიან პარტიად ითვლებოდა). გურიაში ქართველი სოციალ-დემოკრატები ხელისუფლებასთან შეიარაღებული ბრძოლისთვის ემზადებოდნენ, ისინი სასურველი მიზნის მისაღწევად არც ტერორს და არც ძარცვა-გლეჯას (პარტიის სალაროს შესავსებად) არ ერიდებოდნენ. ნოე ჟორდანია ამის თაობაზე წერდა: „...ჩვენც უარყოფდით ტერორს, როგორც საშველებას თვითპყრობელობის ჩამოგდების, როგორც ამას ფიქრობდნენ ნაროდნიკები, მაგრამ უარს არ ვყოფდით მას, როგორც იარაღს თავის დაცვის და პოლიციურ ძალთა შორის პანიკის დათესვის“. ¹⁰⁴ ახლა კი მის იდეურ მოწინააღმდეგეს, ცნობილ ბოლშევიკს, ტერორისტსა და ბანდიტს, კოტე ცინცაძეს, მოვუსმინოთ: „...იმ დროს ორი მიმართულება არსებობდა პარტიაში ამ კითხვების შესახებ: მენშევიკები გამოდნენ ექსებს¹⁰⁵ (თუმცა თბილისში კი აკეთებდნენ) იმ მოსაზრებით, რომ ექსები პარტიულ ამხანაგებსა რყენისო, ეჩვევა მუქთა ხორობას, პირდაპირი პარტიული მუშაობიდან ხრის ცარცვა-გლეჯისაკენ, ფსიხოლოგია უფუჭდება და ბოლო ხანებში „ექსებსაც“ ელფერი ეკარგებათ.

ბოლშევიკები სულ წინააღმდეგი აზრისანი იყვნენ: სახელმწიფო „ექსები“ და ხანდახან ტერორისტული აქტებიც პარტიზანული ომის ნაწილია, რომელსაც ერთგვარი დეზორგანიზაცია შეაქვს მთავრობის მექანიზმში“. ¹⁰⁶ როგორც ხედავთ, მენშევიკებისა და ბოლშევიკების დამოკიდებულება ექსპროპრიაციისა და ტერორის მიმართ ერთმანეთისაგან დიდად არ განსხვავდებოდა.

¹⁰⁴ ნ. ჟორდანია, ჩემი წარსული, 1990 წ., გვ. 49-50

¹⁰⁵ ექსპროპრიაცია

¹⁰⁶ კ. ცინცაძე, როგორ ვიბრძოდით პროლეტარიატის დიქტატურისათვის, 1927 წ., გვ. 42

მიტინგები, დემონსტრაციები, გაფიცვები როგორც თბილისში, ისე სხვა ქალაქებში, ქართველი სოციალ-დემოკრატების ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა. მენშევიკები სათავეში ედგნენ სახალხო მოძრაობას გურიაში, სამეგრელოში, იმერეთში. აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ოზურგეთის მაზრის უფროსმა შავი ბლუზების, როგორც სოციალ-დემოკრატების სამოსის, ჩაცმა აკრძალა და ყველა შავბლუზიანს აპატიმრებდნენ. ცნობილია, რომ 1905 წელს გურიის სკოლებში უფროსი კლასის მოწაფეებს ასწავლიდნენ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამას და რევოლუციური მოძრაობის ისტორიას.

იმპერიაში შექმნილი ამ უაღრესად საშიში და დაძაბული მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, მეფე ნიკოლოზ მეორემ 1905 წლის 17 ოქტომბერს ხელი მოაწერა მანიფესტს „სახელმწიფოებრივი წესრიგის სრულყოფის შესახებ“. ამ დოკუმენტის თანახმად, რომელიც წერტილს უსვამდა აბსოლუტურ მონარქიას, ხალხს ენიჭებოდა „სამოქალაქო თავისუფლების ძირითადი გარანტიები“. მიუხედავად ამისა, 1905 წლის დეკემბერში მოსკოვში შეიარაღებული აჯანყება მოხდა, რომელიც ჩქარა ჩაახშვეს. ამ აჯანყებამ რუსეთის იმპერიის სხვა ნაწილებში, მათ შორის, საქართველოში, შედეგიანი გაგრძელება ვერ ჰპოვა, მიუხედავად იმისა, რომ აქ შეიარაღებულ გამოსვლებს ჯერ კიდევ რევოლუციამდე ხდებოდა და სპონტანურობითა და რადიკალიზმით ხასიათდებოდა.

ისევე როგორც, წინა წლებში, უმუშევრობისაგან სასოწარკვეთილი გურული გლეხობა მასობრივად ტოვებდა საკუთარ კარ-მიდამოს. „არის სოფლები, რომლიდანაც მთელი მცხოვრებლების ნახევარი გარეთ არის გასული“.¹⁰⁷ სულთანი კრიმ-გირეი აღნიშნავდა: „...გურულებს ძალიან ცოტა მიწა დაურიგეს, ისიც ცუდი და უვარგისი... რადგან მიწა არ ჰქონდათ, ამიტომ ისინი შავი ზღვის ნავსადგურებსა და რკინიგზებზე მუშაობდნენ და მთავრობის წინააღმდეგ მიმართული ლიტერატურაც იქ გაიცე-

¹⁰⁷ გლეხთა მოძრაობა გურიაში, 1904 წ., გვ. 4-5

ნეს".¹⁰⁸ ბათუმში მომუშავე გურული გლეხების შემადგენლობა მუდმივად იცვლებოდა. სხვადასხვა ცნობებით, ოზურგეთის მაზრის თითქმის მთელ მოსახლეობას ჰქონდა შეხება იქაურ მუშებთან და ისინი მუდმივად იმყოფებოდნენ სოციალ-დემოკრატიული პროპაგანდის გავლენის ქვეშ. ამას გარდა, ბათუმის 1902 წლის 9 მარტის დემონსტრაციის ჩახშობის შემდეგ დაიწყო რეპრესიები და მუშათა გასახლება ქალაქიდან მშობლიურ სოფლებში. „...მთავრობამ ბათუმის გაფიცული მუშები, რომელთაგან დიდი უმრავლესობა გურულები იყვნენ, „ეტაპით“ გადაგზავნა თავ-თავიანთ სოფლებში (მუშების გაგზავნა მთელი ერთი თვის განმავლობაში არ შეწყვეტილა – ი. მ.)... სოფლებში დაბრუნებამ დიდათ შეუწყო ხელი გურიის გლეხობის მასიურ მოძრაობას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ“.¹⁰⁹ აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ოზურგეთის მაზრა ერთ-ერთი განათლებული და განვითარებული კუთხე იყო, „საქართველოს საფრანგეთი“, როგორც მას ერთმა ჟურნალისტმა უწოდა. იქაური გლეხები სწავლას ძალიან ეტანებოდნენ, მიუხედავად უკიდურესი გაჭირვებისა, ძალას არ იშურებდნენ სკოლების, ბიბლიოთეკების, სამკითხველოების გახსნისათვის. იტალიელი ისტორიკოსი, მოგზაური და დიპლომატი ლუიჯი ვილარი, რომელმაც XX საუკუნის დასაწყისში კავკასიაში იმოგზაურა, წიგნში – „ცეცხლი და მახვილი კავკასიაში“ – წერდა: „(გურიაში) ყოველ სოფელს აქვს საკუთარი ბიბლიოთეკა, სახელმწიფო საფოსტო განყოფილებებიდან ყველაზე დაშორებული სოფლებიც კი ყოველდღიურად ლეზულობენ გაზეთებს თბილისიდან, ბათუმიდან და რუსეთიდან.“¹¹⁰ თუმცა, განათლებისადმი ამ მისწრაფებამ უკუშედეგიც გამოიღო. 1902 წელს მთავრობამ ყველა ბიბლიოთეკა-სამკითხველო დახურა – „გურულები წიგნის კითხვამ გადარიაო“. ამას დაემატნენ კიდევ გასახლებულ მუშებად ქცეულნი ყოფილი გლეხები, რომლებიც პროკლამაციებს და სხვა არალეგალურ ლიტერატურას ავრცელებდნენ

¹⁰⁸ ე. სიხარულიძე, გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა გურიაში, 1958 წ., გვ. 81

¹⁰⁹ თ. თლენტი, 1905 წელი გურიაში, 1924 წ., გვ. 8

¹¹⁰ L. Villari, Fire and Sword in the Caucasus, 1906 წ., გვ. 84

და ენეოდნენ პოლიტიკურ მუშაობას. პროპაგანდისტებს გურულები „მქადაგებლებს“ ეძახდნენ. ეს უკანასკნელნი რელიგიას, როგორც წესი, არ ეხებოდნენ, პირიქით, „სოციალიზმს ქრისტეს მოძღვრებითაც ამართლებდნენ და ცდილობდნენ, დაესაბუთებინათ, რომ ხუცეებმა გადაამახინჯეს ქრისტიანიზმი – რომელიც უარყოფს რელიგიის მსახურთა მიერ სასყიდლის მიღებას და სხვა“.¹¹¹ მაგრამ სულ ცოტა ხანში რელიგიის წინააღმდეგ ნამდვილი ჯვაროსნული ლაშქრობა გამოცხადდა: ბილწავდნენ და ანადგურებდნენ ხატებსა და სალოცავებს, შეურაცხყოფდნენ და კლავდნენ ღვთის მსახურთ. უფრო მეტიც, მარქსისტულმა იდეებმა თვით სამღვდელოებაშიც კი შეაღწია. მღვდელი დიომიდე შილაკაძე დღისით წირავდა, ღამით კი ტერორისტობდა. „...კალანდარიშვილები, დიომიდე შილაკაძე, ლადიმე ერქომაიშვილი და სხვა ამხანაგები... ტერორისტულ აქტებს ასრულებდნენ მეღვთისმკურთავეს... დიომიდე შილაკაძე, მართალია, რომ მღვდელი იყო, მაგრამ როდესაც დაიწყო ძველი მეფის ჩამოგდებაზედ პოლიტიკური მუშაობა, დიომიდე... მღვდლის ფორმა გაიძრო და ღობეზედ მიაკიდა. იბრძოდა მხოლოდ რომე ჩაგრული ხალხის განთავისუფლებაზედ...“¹¹² თურმე შილაკაძე საერთო კრებებზე ყველა წარმოთქმულ სიტყვას ასე ამთავრებდა: რესპუბლიკავ, თავს გავსწირავ შენი გულისათვის! „საეკლესიო გზა“ წერდა: „...ხალხს მოსწყინდა ძილი, ხალხს მოსწყურდა გამოღვიძება, გამოფხიზლება და ახალ გზაზე დადგომა და იმას მოეწონა ჩვენი ქვეყნის მოძღვრად და ღმერთად მარქსი... იპოვნა ჩვენს პანაწინა გურიაში თბილი ჰაერი და გრძნობიერი ბუნება და გამეფდა... ცოტა ხანში მთელი გურია გაიძახოდა: „ღმერთი არ არის, გარდა ღვთისა და მოციქული მისი – გარდა მარქსისა“.¹¹³ იმ დროიდან გურიის, სამეგრელოსა და იმერეთის გლეხობაში მკვიდრდება რევოლუციური იდეები, იწყება გლეხთა მასების აშკარა პოლიტიკურ ასპარეზზე გასვლა. როგორც მაშინ ამბობდნენ „...გლეხების ყრუ უკმაყოფილებას მუშებმა ზედ

¹¹¹ თ. ჟღენტა, დასახ. ნაშრ., 1924 წ., გვ. 8

¹¹² ა. გუნთაიშვილი, რეუელი 1

¹¹³ გაზეთი „საეკლესიო გზა“, 1908 წ., N 15

დაუმატეს თავიანთი შეგნებული უკმაყოფილება".¹¹⁴ გურიიდან რევოლუციური მოძრაობა სხვა მაზრებს მოედო. ყველა მაზრა, ყველა სოფელი, ზოგან – მეტად, ზოგან – ნაკლებად, „ახალ თაობას“ მიემხრო. როდესაც სამეგრელოშიც იჩინა თავი განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ, მაზრის უფროსი შეეკითხა გლეხებს: „რა გინდათ, რა გნადიათ?“ მეგრელებმაც უპასუხეს: „ჩვენ გვინდა ის, რაც გურულებს უნდათ“. „გურულებს, აბა, მათრახი სნადიათ“, – უთხრა მაზრის უფროსმა გლეხებს და მისცხეს მათრახი მეგრელებს".¹¹⁵

1908 წელს ოზურგეთის ყოფილმა მაზრის უფროსმა ლაზარენკომ „გურიის რესპუბლიკის“ (ამ საკითხზე ქვემოთ გვექნება საუბარი) სასამართლო პროცესის დროს კითხვაზე, თუ ვინ ანყობდა გურიაში რევოლუციას, სავსებით სამართლიანად აღნიშნა: „...რევოლუცია გურიაში არ დანწყებულა, ის დაიწყო ბათუმში და იქიდან გურიაში გადმოვიდა".¹¹⁶ ბათუმის მოვლენები, მიწის სივინროვე, საიჯარე გადასახადები, დრამა-ფული, უკმაყოფილო მუშების სოფლებში დაბრუნება და 1901 წლის მოუსავლიანობა – ეს იყო ის ძირითადი მიზეზები, რამაც დააჩქარა გურიაში რევოლუციური მოძრაობა. 1902 წლის 9 მარტის ბათუმის ამბებმა პირველად დაარღვია მყუდროება გურიაში. მანამდე რევოლუციური იდეებს, უმთავრესად, მესამედასელები ქადაგებდნენ, მაგრამ მთავრობის საწინააღმდეგო ასეთ აშკარა და მასიური გამოსვლები არ ყოფილა.

1902 წლის მაისში გურიის სოფელ ნიგოეთში მემამულე მაჭუტაძეებთან გლეხთა დიდი შეტაკება მოხდა (გლეხებს მაჭუტაძეებთან ამ ამბებამდე 40 წლით ადრეც ჰქონდათ უთანხმოება, მაშინ, 1862 წლის 10 ოქტომბერს, კაზაკებსა და გლეხებს შორის ხელჩართული ბრძოლა გაიმართა, რასაც გლეხთა აჯანყება მოჰყვა). გლეხები სტიქიურად აჯანყდნენ საძოვრებზე დავის გამო. ნიგოეთელ გლეხთა გამოსვლის ამბავი სწრაფად მოედო მთელ გურიას და მათ სხვა სოფლებიც შეუერთდნენ. ამ

¹¹⁴ გლეხთა მოძრაობა გურიაში 1904 წ., გვ. 10

¹¹⁵ თ. ჟღენტი, დასახ. ნაშრ., 1924 წ., გვ. 56

¹¹⁶ რევოლუციური მატეანე 1924 წ., გვ. 181

გამოსვლის შემდეგ გლეხები ღამლამოხებით იკრიბებოდნენ ღია ცის ქვეშ ატარებდნენ კრებებს, სადაც იხილავდნენ ლალისა და საიჯარო ფასის და სხვა საჭირობოროტო საკითხებს.

გლეხოების დიდი ნაწილი ენთუზიაზმით მიემხრო „ახალ თაობას“ – ასე უწოდებდნენ გურიაში თვითმპყრობელობის საწინააღმდეგო მოძრაობას. „...ბევრი ხალხი არ უნდა მოიძებნებოდეს ქვეყანაზე იმდენად ბუნებით ცოცხალი, მოძრავი, ყველაფერი ახლის და უცხო რამეს ადვილად მიმღები და შემთვისებელი, როგორც გურულებია. ყველაფერს ახალს და უცხოს, როგორც კარგს, ისე ავს, გურულები ადვილად ითვისებენ“, – ჯერ კიდევ 1875 წელს წერდა „დროება“.

ყოველი გურული გლეხი პატივს სცემდა ახალთაობის წარმომადგენლებს. სუფრა ისე არ გაიშლებოდა, რომ დამსწრეთ არ დაეღლიათ „ოთხ კედელში გამომწყვდეულთა“ (დაპატიმრებული ან გადასახლებული ახალთაობელი) სადღეგრძელო. მას შემდეგ, რაც ახალთაობელთა მოძრაობა მომძლავრდა, მათ ძველი, „დრომოჭმული“ ტრადიციების წინააღმდეგაც გაილაშქრეს: ისინი უარყოფდნენ „წაბურვას“ – მიცვალებულის ოჯახისთვის ფულით დახმარებას, „ზარს“, ალაპს, ხარჯიან ქორწილს, ჯვრისწერას, მიცვალებულისთვის სანთლის მიტანას. სანთლის მაგივრად, ახალთაობელთა გავლენით, გურიაში გვირგვინის მიტანა დამკვიდრდა. ახალთაობელთა ზეგავლენით, ხალხი სიტყვა „გლეხს“ და „გლეხობას“ უკვე აღარ ხმარობდა. გურული შეურაცხყოფილად იგრძნობდა თავს, „გლეხი“ რომ დაგეძახა. იმ დროს ხმარებაში შემოვიდა „მოქალაქე“ ან „ხალხი“. 1904 წელს სოფელ საყვავის ტყეში ამის გამო ინციდენტიც კი მოხდა. ერთმა აზნაურმა, ახალთაობის თანამგრძნობმა, თანამოსაუბრეს „გლეხი“ უწოდა. მან ძლიერ იწყინა, თანაც ისარგებლა, რომ ასისტავი იყო, შეჰყარა ათისტთავეები და მოახსენა აზნაურის უზნეო საქციელი. გაიმართა თათბირი და აზნაურს „ბოიკოტი“ გამოუცხადეს. ეს გადანყვეტილება ახალი წლის მეორე დღეს, წირვის შემდეგ, გააჟღერეს. ხალხი ერთმანეთს ახალ წელს ულოცავდა, აზნაურს კი ყველა გაუბოძა – ნათესავეებიც კი. ამ საქმეში მალე რაიონის წარმომადგენელიც კი ჩაერია. დაინიშნა

კომისია, რომელმაც დაადგინა, რომ აზნაური არ იყო ბოიკოტის ღირსი და მას ბოიკოტი მოეხსნა. სასჯელის ეს ფორმა ძალიან გავრცელებული იყო რევოლუციურ გურიაში: „უმაღლესი დასჯა ბოიკოტით ასეთი იყო: დამნაშავეს ეკრძალებოდა ეზოდგან გადმოსვლა და მისას ჩასვლის უფლება არავის არ ჰქონდა, თუ გინდ მისას ცეცხლი გასჩენოდა სახლს; იყო შემთხვევები, ოჯახის წევრებსაც არ ეძლეოდა დასჯილზე გალაპარაკების უფლება. მახსოვს ისეთი შემთხვევებიც, რომ გამოუსწორებელი პირი ტყვიით სწორდებოდა. ყველა ეს სასჯელი ხალხს გამოჰქონდა მასიურ კრებებზე“, – წერდა უცნობი ავტორი.

ხალხის შეგნება რომ უფრო აემალლებინათ და რევოლუციური პროცესები უკეთ ემართათ, საქართველოში, ოზურგეთის მაზრაში, 1903 წლის აპრილში ჩამოყალიბდა გლეხთა პირველი კომიტეტი. კომიტეტს ჰყავდა ათისთავები, ასისთავები, რაიონის წარმომადგენლები და რაზმები. ოზურგეთის მაზრა დაყოფილი იყო შვიდ რაიონად. თითოეულ რაიონს თავისი ორგანიზაცია ჰქონდა. ხშირად იმართებოდა კომიტეტის სხდომები, რომელზეც ყველა რაიონის წარმომადგენლები გამოდიოდნენ და „ახასიათებდნენ მდგომარეობას ადგილებზე“. სხდომები სასტიკი კონსპირაციით საიმედო ოჯახებში იმართებოდა. ერთ-ერთი ასეთი საიმედო ადგილი ბერეჟიანის სახლი იყო ხიდისთავში.

კომიტეტს ჰყავდა, აგრეთვე, სამხედრო შტაბი. მას ექვემდებარებოდნენ მებრძოლი ძალები. სამხედრო შტაბი მოთავსებული იყო ნოე ჩიგოგიძის სახლში. აქვე ინახებოდა იარაღი. შტაბი განაგებდა ტერორისტების ჯგუფს, რომელიც ასრულებდა კომიტეტის გადაწყვეტილებებს. ამისთვის ჯგუფის წევრებს განსაკუთრებული გასამრჯელო ეძლეოდათ. კომიტეტის ყველა წევრი სანწევროს იხდიდა – ერთ აბაზს. ასევე გროვდებოდა „თოფის ფული“ იარაღის შესაძენად, კაცზე – ორი მანეთი. შეგროვილი ფული, ძირითადად, ხმარდებოდა „გავარდნილ ხალხს“, მუდმივი მუშაკები ღებულობდნენ დახმარებას, მაგრამ იშვიათად და განსაკუთრებულ შემთხვევაში. კომიტეტის შეიარაღებულ ძალებს ეწოდებოდა „მონინავე რაზმი“, რომელსაც შემდეგ

გადაერქვა „წითელი რაზმი“. წითელრაზმელთა გამოჩენილი მოღვაწე გრიგოლ დუმბაძე იხსენებდა: „...რაზმელებს ვუხსნიდით, როგორ შეიძლებოდა დაეცვათ თავი კავალერიისაგან, ქვეითი ჯარისაგან, როგორ აეგოთ სანგრები, მგლის ორმოები, ბარიკადები, მავთულის ხლართები. რაზმელები კენჭის ყრით ირჩევდნენ რაიონის საზოგადოების თემის უფროსს. ირჩევდნენ ასეულის უფროსსაც. ამ წესით გურიაში სამი-ოთხი თვის განმავლობაში ჩამოყალიბდა მებრძოლი ანუ „წითელი რაზმი“. ერთი ასეთი რაზმის მეთაური იყო ვლადიმერ დუმბაძე. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ გურიის კომიტეტის გადანყვეტილებით, შეიქმნა 15 კაციანი ჯგუფი დუმბაძის ხელმძღვანელობით, რომელიც სპარსეთში რევოლუციის მხარდასაჭერად ქალაქ თავრიზში ფეხით ჩავიდა, სადაც შეუერთდა ვალიკო ბაქრაძის (მეტსახელად „ჟელეზნის“) რაზმს. ვლადიმერ დუმბაძე რამდენიმე სხვა გურულ რევოლუციონერთან ერთად მოკლეს. ის დაასაფლავეს თავრიზის სომხური ეკლესიის ეზოში და 1926 წელს ირანში ჩასულმა დელეგაციამ თენგიზ ჟღენტის მეთაურობით დუმბაძეს სამოქალაქო პანაშვიდი გადაუხადა. ფაქტობრივად, წითელი რაზმი იყო ნამდვილი პატარა არმია თავისი იერარქიული წყობით და უმკაცრესი დისციპლინით. მათ მოწინავე ავანგარდს მაუზერისტები და ბომბისტები წარმოადგენდნენ. წითელრაზმელები ჩაცმულობითაც გამორჩეულნი უნდა ყოფილიყვნენ, ამიტომ მათ საგანგებოდ შეაკერინეს გურული ჩაქურები წითელი ჟილეტებით. „წითელ რაზმს ჰქონდა თავისი ფორმა წითელი „ჟილეტკა“, შავი ჩაქურა და თოფი ხელში“. ¹¹⁷ ამ სამოსს ისინი ბრძოლაში და დემონსტრაციებზე იყენებდნენ.

ტერორისტ იაკინთე ქილიფთარის მოგონებებში ვკითხულობთ: „ოზურგეთის მაზრაში სოკოებივით მრავლდებოდა კომიტეტს დაქვემდებარებული ტერორისტული დაჯგუფებები. 1905 წელს გურიის კომიტეტმა გაავრცელა დავალება: გამოეძებნათ ისეთი პირები, რომლებიც შეძლებდნენ ტერორისტული აქტების შესრულებას, რომელიც მაშინ ბრძოლის კარგ მეთოდად ითვლებოდა“. შესაბამისად იზრდებოდა ტერორისტული

¹¹⁷ თ. ჟღენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 90

აქტივებიც გურულების მონაწილეობით არა მარტო გურიის ტერიტორიაზე, არამედ ბათუმში, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და რუსეთის მთელი იმპერიის ტერიტორიაზე. ტერაქტების მოწყობაში, ბანკების, ფოსტებისა და მატარებლების ძარცვაში გურულებს ბადალი არა ჰყავდათ. თენგიზ ჟღენტს დასახელებული ჰყავს ბევრი გურული ტერორისტი: მიხაკო პაიჭაძე, გოგია ძნელაძე, თეოფილე მუხაშარია, ისაკი ვანიძე, ფარნა ცქვიტინიძე, ყაჭეიშვილი, ბასილია, ლომიძე, კონია ჟღენტი, რაჟდენ და გოგია ღლონტები, ვასილ შარაშიძე, კიკია მამულაიშვილი, ალექსანდრე გოგიბერიძე, შერმადი ცინცაძე, მირიან ჭანტურიშვილი – მეტასახელად „ტოგო“, მიხაკო ლომთათიძე (ძია), მირიან ხომერიკი, ვალოდია გოგვაძე, გუნთაიშვილი, დიომიდე ღლონტი, ვალერიან მეგრელიშვილი, ვანო აროშიძე, კ. სანიკიძე, მათითაიშვილი და სხვები. ავტორს საგანგებოდ ჰყავს გამოყოფილი დათიკო შევარდნაძე.

კომიტეტს რომ უზარმაზარი ძალაუფლება ჰქონდა, ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ ადამიანები კომიტეტს საკუთარი მიზნების განსახორციელებლად ან კიდევ სამაგიეროს გადახდის მიზნითაც კი იყენებდნენ. სრულიად უდანაშაულო ადამიანებს კომიტეტში ასმენდნენ, ამას კი, რალა თქმა უნდა, მოსდევდა შეუბრალებელი განაჩენი – სიკვდილით დასჯა. კომიტეტის ხსენებაზე ხალხს ელეთ-მელეთი ემართებოდა. საკმარისი იყო, ვინმესთვის ეთქვათ, კომიტეტში დაგასმენო, რომ ის ლამის ყურმოჭრილ მონად იქცეოდა. უკანასკნელს გაიხდიდა, თავი რომ გადაერჩინა, კომიტეტის ხალხიც ამით სარგებლობდა და ხალხის გაუგონარი მასშტაბების ძარცვა-ყვლეფა მიმდინარეობდა. მაგრამ მხოლოდ სიტყვიერი მუქარით შორს ვერ წავიდოდნენ და კომიტეტის ხალხი აქტიურ მოქმედებებზეც გადადიოდა. ისინი თავით ფეხებამდის იარაღში ჩამჯდარი, „ზარბაზნის მეტი ყველაფერი იარაღი ტანზე ეკიდათ“, ¹¹⁸ სოფლიდან სოფელში დადიოდნენ და ხალხს უკანასკნელ გროშებს ართმევდნენ, თანაც აყვედრიდნენ, რომ ყველა გადასახადისაგან გაგათავისუფლეთო და ერთ მანეთს როგორ უკავენთ კომიტეტსო. ასე იყო უპარტიო

¹¹⁸ გაზეთი „შინაური საქმეები“, 1908 წ., N 14

გლეხის, ხინთიბიძის, მაგალითზე, მას ემტერებოდა მეორე სოფლის მცხოვრები ბერიძე, რომელმაც ვერაფრით ვერ გადაიყვანა საკუთარ ჭკუაზე, ანუ ვერ გაანევრიანა, ვერც კომიტეტის „სანევრო“ ფული გამოსძალა. მოკვლაც დაუპირა და, ვერაფერი რომ ვერ გააწყო, ხინთიბიძის ფაცხას წაუკიდა ცეცხლი, შიგ გამონვა ერთი უღელი ხარი და მთელი მისი ავლადიდება.

სანევრო ფულის არგადახდის გამო იყო შემთხვევები, როცა უდანაშაულო გლეხებს, რომელთაც გადახდის არავითარი საშუალება არ გააჩნდათ, ე. წ. „ალიაში“ ატარებდნენ, ანუ ჩაატარებდნენ ხალხში, სადაც ყველა მათ დაამცირებდა, თვალეში ჩახედავდა და შეაფურთხებდა.

„...ვის ძალუძს, დანვრილებით აღწეროს ის სისაძაგლე და საზიზღრობა, რაც ხდებოდა პარტიის სახელით. ხალხი დაიბეგრა, აუარებელი ზღვა შეკრებილი ფული ცამ ჩაყლაპა თუ დედამიწამ, არავინ არ იცის, ჯანით და ღონით სავსე ყმანვილი კაცები, ვინც ტყვიასა და საპყრობილეებს გადაურჩა, ისინიც ადამიანებად აღარ ვარგიან, ისე გაიხრწნენ და გათახსირდნენ“.¹¹⁹

„ხალხზე ის მეფობს, ვინც შიშის ზარს სცემს, ვინც ძალმომრეობას ხმარობს. რამ დააჩოქა ქრისტეს მორწმუნე ხალხი მარქსის სურათის წინ? ნუთუ მისდამი განუსაზღვრელმა სიყვარულმა და სასოებამ? არა, შიშმა, თოფიანმა აგიტატორებმა“.¹²⁰

ვისაც კომიტეტი სიკვდილის განაჩენს გამოუტანდა, მას უგზავნიდნენ წერილს, რომელზედაც გამოხატული იყო თოფი და კუბო, და ადრესატს ამიერიდან მხოლოდ სასწაული თუ იხსნიდა. თანაც, კომიტეტის მიერ მიზანში ამოღებული მსხვერპლი ისე უნდა დასჯილიყო, რომ სხვებისთვის სამაგალითო ყოფილიყო. იმ წლებში ადამიანების კვლა, ეჭვმიტანილ პირთა (ანუ ვისი ბრალიც ჯერ არ იყო დამტკიცებული) მასობრივი განადგურება ჩვეულებრივ ამბად ითვლებოდა. იმდროინდელ რევოლუციონერებში ასეთი „კაციჭამია“ სლოგანი იყო პოპულარული და გავრცელებული:

¹¹⁹ გაზეთი „საეაჭრო გზა“, 1908 წ., N 16

¹²⁰ გაზეთი „შინაური საქმეები“, 1908 წ., N 1

„მე დედას მოვკლავ,
დავახრჩობ მამას,
რევოლუცია თუ მომთხოვს ამას“.

გახშირდა თავად-აზნაურებზე თავდასხმები და მკვლელ-
ბები: სუფსის ახლო მოკლეს „ტიპიური“ ფეოდალი დავით გური-
ელი, რომელიც რამდენჯერმე იყო გუბერნატორთან: – მომეცი
ჯარი, როგორც ყოფილ მილიციის აფიცერს, და „ყაძახების“
სეირს გაჩვენებთო. იმათ სულ ბედს ვაწყველინებ და ისე გავუხდი
საქმეს, რომ მგონია, ბატონყმობაც მოვანატროო“. ეს ამბავი
ხალხმა გაუგო და, როცა თავადი შინ ბრუნდებოდა, მოკლეს.
გლებთან თითქმის არავინ არ მოსულა მის პანაშვიდზე, მისი
დასაფლავება მხოლოდ მის მოგვარეებს და აზნაურებს მოუხდათ.
ხიდისთავში მოკლეს ბარნაბა ქარცივაძე. საინტერესოა, რომ
ქარცივაძის მოკვლას არავინ აპირებდა, ის შეცდომით ტერორ-
ისტმა მიხეილ ლომაძემ სიო ბერიძის მაგივრად მოკლა, როდესაც
ბერიძის სახლში სტუმრად მყოფი ქარცივაძე გარეთ გამოვიდა.
„ამ სამწუხარო შემთხვევის“ შემდეგ ლომაძე თავს იმით ინუგე-
შებდა, რომ „ქარცივაძე ბერიძეზე ნაკლები ოხერი არ იყოო“.
მოკლეს ბლალოჩინი ნიკო რამიშვილი. აი, როგორ არის აღწერილი
ეს მკვლელობა: „...როდესაც ბლალოჩინი ჯორით ბრუნდებოდა
ჩოხატაურიდან, ეზოში შესვლისას (ტერორისტმა ბესო ცინცაძემ)
მოხდენილად ესროლა და ჯორიდან უსულოდ გადმოაგდო“.¹²¹
ამის გამო გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა შეაჩვენა სურების
საზოგადოება. „თოფი ესროლეს ესიკა ნაკაშიძეს და ტელემაკ
გურიელს. ზოგიერთი მემამულეები პირდაპირ ტოვებენ სახლ-
კარს და გარბიან ქალაქში. შიშმა მოიცვა ყველანი...“¹²² იმ ხანებში
გურიაში ხმარებაში შემოვიდა სიტყვა „ხულიგანი“. „ხულიგნებს“
ეძახდნენ ეგზეკუციის მონაწილეებს და მათ, ვინც მთავრობის
სამსახურში იდგა. კომიტეტმა დადგენილებაც კი გამოიტანა,
სადაც ნათქვამი იყო, რომ გურულმა ოჯახმა, რომლის წევრიც
სტრაჟნიკად მსახურობს, უკან უნდა დააბრუნოსო, რადგან სტრა-
ჟნიკობა სასირცხვილო საქმეა (სხვათა შორის, სტრაჟნიკებად,

¹²¹ თ. ელენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 46

¹²² გლებთა მოძრაობა გურიაში, 1904 წ., გვ 21

უმთავრესად, ინგუშები, მეგრელები და აჭარლები იყვნენ). კომიტეტის წინადადება კი მუქარა იყო, რომელიც შეწინააღმდეგების შემთხვევაში, მყისვე სრულდებოდა, ამიტომაც ბევრი ვერ ბედავდა მთავრობის სამსახურში ყოფნას. ნადირობა მიმდინარეობდა მთავრობის აგენტებსა და ჯაშუშებზე, რომელთაც „შპიონებსა“ და „ჩაჩუტებს“ უწოდებდნენ. სპეციალურად გამოყოფილი ხალხი ღამით მათ სახლებს ეცემოდა, თოფს უშენდა, ოჯახს უწიოკებდა და აიძულებდა, უარი ეთქვა პოლიციასთან თანამშრომლობაზე. ამ ღონისძიებას „ზალპი“ ეწოდებოდა. შპიონებს ხშირად კლავდნენ კიდეცაც, ანუ „წესს უგებდნენ“ (თენგიზ ჟღენტის წიგნში, რომელიც 1924 წელს არის გამოცემული და მიძღვნილი ამხანაგ სოსოსადმი (ჯუღაშვილი), მოყვანილია შპიონთა გრძელი სია. ეს გამოცემა, ისევე, როგორც ავტორი, შემდგომში რეპრესირებულ იქნა. მომდევნო წლების შესწორებულ და რედაქტირებულ გამოცემებში შპიონთა სია აღარ დაბეჭდილა).

რასაკვირველია, ამ ტერორისტულ აქტებს მთავრობის მხრიდან მოჰყვებოდა ეგზეკუციები და სხვადასხვა სახის ჯარიმა. ხალხისთვის რომ აერიდებინათ ასეთი სახის რეპრესიები, შემოიღეს ტერორის ახალი ფორმა – „მოპარვა“. ტერორისტები მოიპარავდნენ კომიტეტის მიერ დასახელებულ პირს, „წესს აუგებდნენ“, შემდეგ კი ხმას ავრცელებდნენ, რომ ესა თუ ის პიროვნება დაიკარგა, დაიხრჩო, აღარ ჩანსო...

პოლიციას და ხელისუფლებას შიშის ზარს სცემდა კომიტეტი და ამის გამო ბევრი მათგანი თავს ანებებდა სამსახურს. „ხმა დადის, ოზურგეთის მაზრის მთელი პოლიცია მუშაობას თავს ანებებსო. უკვე წასულა სამსახურიდან სუფსის ბოქაული ქავთარაძე. სამ თებერვალს ბოქაულის კვაშალის სახლს ბერდენები დაუშინეს“.¹²³ ბათუმის პოლიციის უფროსმა ჩხიკვაძემ წერილობითი თხოვნაც კი შეიტანა კომიტეტში, რომ არ მოეკლათ, სამაგიეროდ, დაიფიცა, რომ ამიერიდან პოლიტიკურებს ხელს არ ახლებდა. პოლიციის მოხელე ყიფიანმა მოლაპარაკება გამართა ახალთაობის ხალხთან და პირობა მისცა, რომ როცა ის ქუთაისის ციხის უფროსად დაინიშნებოდა, ტუსალებს არ

¹²³ გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ., N 2739

შეავიწროვებდა. მართლაც, მისი უფროსობის პერიოდი თავისუფლებითა და ლოიალობით გამოირჩეოდა – ციხეში ღვინის შეტანაც კი იყო შესაძლებელი.¹²⁴ ზევით ნახსენები მაჭუტაძეებიც ისე დაშინდნენ, რომ გლეხებს გამოუცხადეს: „ნადით და მოიტანეთ ნება კომიტეტისაგან, რასაც გადასწყვეტს ის, თანახმა ვართო“.¹²⁵ ახასიათებდა რა გლეხთა რევოლუციური მოძრაობის შედეგად ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილ მდგომარეობას, 1905 წლის თებერვალში ქუთაისის გუბერნატორი იტყობინებოდა: „მთელი ადმინისტრაცია სავსებით იზოლირებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ვერსად ვერ პოულობდა გადაჭრით ვერც დახმარებას და ვერც მხარდაჭერას... სტრაჟნიკების მთელი რიგი მკვლელობანი შემადრწუნებელ შთაბეჭდილებას ახდენს ადმინისტრაციულ პირებზე და ზოგიერთი მათგანი სხვადასხვა მიზეზით ტოვებს სამსახურს“.¹²⁶

კომიტეტის მიერ მოკლული პირების დასაფლავებაც კი პრობლემატური ხდებოდა ხოლმე: შიშის გამო მეკუბოვეები სასახლის გაკეთებაზე უარს აცხადებდნენ, მღვდლები – წირვაზე, მეეტლეები – სასაფლაოზე წასვენებაზე და ა. შ. ურიადნიკი ლევან გურიელი (დარჩიების მადევარი) ბათუმში მოკლეს, გურიაში მის წამოსასვენებლად ვერც კუბო და ვერც ფაეტონი ვერ იშოვეს. ერთხელ ვინმე ჯაშუში ბერიძე მოკლეს, მის დასაფლავებაზე მოსულ ხალხს კი სროლა აუტეხეს და ათი ადამიანი გამოასალმეს სიცოცხლეს. ტიფო ნაკაშიძის მკვლელი ლუკა ლლონტი იხსენებდა: „ოზურგეთში არ აღმოჩნდა მეკუბოვე, რომელიც რაიმე თანხაზე დათანხმებულიყო კუბოს გასაკეთებლად, ერთ-ერთმა მეეტლემ არ წაიყვანა თავისი ეტლით მისი (ტ. ნაკაშიძის – ი.მ.) ნათესავები. ხოლო ხალხის შიშით პანაშვიდზე მიპატიჟებული სამ მღვდელიდან მხოლოდ ერთი გამოცხადდა დიდი ხვენწისა და მუდარის შემდეგ, მაგრამ ბოლოს იგიც იძულებული გახდა, მიეტოვებინა ცერემონია“.¹²⁷ „შეიარაღე-

¹²⁴ თ. ფლენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 121-122

¹²⁵ გლეხთა მოძრაობა გურიაში, 1904 წ., გვ 47

¹²⁶ ი. მირცხულავა, 1905-1907 წწ რევოლუცია საქართველოში, 1975 წ., გვ 19

¹²⁷ ლუკა ლლონტი, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო ფონდი 8, აღწერილობა 2, ნაწილი II, საქმე 652, გვ. 12

ბულმა ტერორისტებმა სასაფლაოზე მისულ კაზაკებს არ მისცეს საფლავის გათხრის საშუალება და იქიდან გააძევეს. ეს მხოლოდ კაზაკთა როტის ჩარევის შემდეგ მოხერხდა".¹²⁸

კომიტეტი ყველანაირი მეთოდებით ცდილობდა სასურველი პირებისა და ჯგუფების გადაბირებას ან ძალით დამორჩილებას. „სავაჭრო გზა“ წერდა: „...ბევრი მაგალითებია გურიაში, რომ თუ რომელიმე მეტყველი სულდგმული ამ ჯგუფს სავსებით არ მიეკედლებოდა, და ან მთლიანად არ თანაუგრძნობდა, მათ ძალით დაითანხმებდნენ“. „...ჩამოგვივლიდა 12-13 წლის ბიჭი და შემოგვძახებდა: დაკეტე დუქანი! და თუ დროზე არ მიგეხურნა დუქნის კარები და ბრძანება არ აგესრულებინა, ათასფრად შეიარაღებული ბრბო დაგესეოდა და იქაურობას ჩაგილენავდა. ვინც კი ურჩობა გაუნია და იმათ ფეხის ხმას არ აჰყვებოდა, დღისით და მზისით, ხალხის თვალწინ წუთისოფელს გამოასალმეს".¹²⁹ გასაკვირი არ არის, რომ მოზარდები, რომელთაც „რევოლუცია ჩილიკაობა და ბურთის გაკვრა ეგონათ“ და ვისაც იარაღი დაურიგეს, გახელებულები აქეთ-იქით ისროდნენ და გაფაციცებით ეძებდნენ კომიტეტის მოღალატეებსა და რევოლუციის მტრებს. ამ მხრივ საინტერესოა ვინმე ვასილა ლომინაძის ლექსი, რომელიც საკმაოდ კარგად ასახავს იმდროინდელი ახალგაზრდების გუნება-განწყობას.

„ჩვიდმეტი წლის რომ შევიქენ, იარაღი შევიყვარე;
მაუზერი და ლაგანა ჯიბანებს ამოვიფარე.
საღდათობამ მომინია, პოლიციას დავემაღლე,
დედ-მამას დავემშვიდობე – რუსეთისკენ გავემგზავრე.
სახარჯო შემომელია, უფულობა არ ვიკადრე,
აზოვის ბანკი გავტეხე, ფული ბლომათ გავიტანე".

მათ მისაბაძი მაგალითები მრავლად ჰქონდათ და კერპებიც ჰყავდათ: ერთ-ერთი იყო დათიკო შევარდნაძე. „23 ნოემბერს... ათამდე შეიარაღებულ გადავარდნილ კაცს შიგ შუა ბაზარში ჩაუვლია და როცა მადატოვის სამიკიტნოს მოახლოვებიან, სროლა აუტეხნიათ. როგორც ამბობენ, ერთ მათგანს კიდეც

¹²⁸ თეოფილე ქვეითაია, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო ფონდი 8, აღწერილობა 2, ნაწილი II, საქმე 652 გვ. 18

¹²⁹ გაზეთი „სავაჭრო გზა“, 1908 წ., N 16

დაუძახნია „დაკეტეთ დუქნები, მე ვარ შევარდნაძე“. ამ დროს იქვე ლამის ყარაული შეხვედრიათ, რომლისთვისაც თოფი წაურთმევიათ და ტყვიით კისერში დაუჭრიათ მსუბუქათ. როგორც ყარაული ამბობს, ერთ მათგანს მოვკლავდი, მაგრამ რევოლვერი ცარიელი მქონდაო! ...ამ დროს იქვე მახლობლათ მცხოვრებ კაზაკებს (ხუთმეტამდეა) თოფები მოუმარჯვნიათ და სროლა დაუპირებიათ, მაგრამ ეს მათ შეუნიშნავთ, მობრუნებულან და მწყობრი „ზალპი“ მიუციათ კაზაკებისათვის. კაზაკებს ძლივს შეუსწრიათ სადგომებში“.¹³⁰

ხშირად ტეროსისტები კომიტეტისაგან დამოუკიდებლად იღებდენ გადაწყვეტილებებს და საკუთარი შეხედულებისამებრ აწყობდნენ ტერორისტულ აქტებს. ერთი ასეთი შემთხვევა მოხდა 1906 წელს, როცა გრიგოლ კინწურაშვილმა მოკლა ოფიცერი ივანოვი და მისი თანმხლები პირი ბეგი შერვაშიძე. კომიტეტმა მას უსაყვედურა, რაც მან პირად შეურაცხყოფად მიიღო და ბათუმის სასაფლაოზე თავი მოიკლა. იყვნენ ისეთებიც, რომლებშიც უფრო ყაჩაღურ-ბანდიტური ელემენტები სჭარბობდა, ვიდრე რევოლუციური. ასე იყო, მაგალითად, მიხაკო პაიჭაძე. ამ ტერორისტმა პრისტავი კოსტავა გამოასალმა სიცოცხლეს, თვითონ პაიჭაძე 1923 წელს ბანდიტობისთვის მოკლეს. პროკოფი დოლიძე ახალგაზრდა, მაგრამ უკვე ცნობილი რევოლუციონერი იყო, ის თენგიზ ჟღენტთან ერთად ორჯერ იჯდა ქუთაისის ციხეში, მაგრამ ციხიდან გამოსვლის შემდეგ ის შეუერთდა ყაჩაღების ჯგუფს, რომელთაც 1908 წელს ბათუმში მოიტაცეს და მოკლეს ექიმი ტრიანდაფილიდისი. ამ საქმეს უზარმაზარი რეზონანსი მოჰყვა. პოლიციამ მკვლელთა და გამტაცებელთა ვინაობა მალე დაადგინა (მოკლულის მანუეტზე ტრიანდაფილიდისის მიერ იყო ჩანერილი იმ ეტლის ნომერი, რომლითაც ის გაიტაცეს). პროკოფი დოლიძე ამ დროს ლანჩხუთში იმალეობდა. კომიტეტმა როგორც კი გაიგო, რომ დოლიძე ამ სამარცხვინო საქმეში ერია, გასცა განკარგულება, ხელი შეეწყოს მთავრობისათვის ბოროტმოქმედის შეპყრობაში. დოლიძე, სხვა თანამონაწილეებთან ერთად, ჩამოახრჩვეს. როგორც ჩანს, ბევრი წითელრაზმელი რევო-

¹³⁰ გაზეთი „მომავალი“, 1909 წ., N 78

ლუციური შეგნების სიმაღლეზე ვერ იდგა, ამიტომ ექსცესების თავიდან ასაცილებლად რევოლუციურმა სამხედრო შტაბმა გამოსცა ბრძანება: „...ზოგიერთი მებრძოლი ჯგუფი გარეშე პირებთან ერთად ხშირად პირდაპირ ხულიგნურად იქცევა და იტაცებს, რაც კი ხელში მოხვდება. ამიტომ სამხედრო შტაბი აცხადებს: 1. სასტიკად აკრძალულია ასეთი მოქმედება. 2. სასტიკად აკრძალულია კერძო პირთა მიერ ოზურგეთში იარაღის ტარება. 3. აკრძალულია ვაჭრობა ან გაცვლა-გამოცვლა სამხედრო იარაღისა შტაბის ნება დაურთველათ. 4. სამხედრო შტაბი ქ. ოზურგეთში წესიერებისთვის ნიშნავს პატრულებს. 5. ვინც ამ განკარგულებას დაარღვევს, სამხედრო სამართალში იქნება მიცემული“.

სიტუაცია არ შეცვლილა რევოლუციის შემდგომ წლებშიც. რეპრესიების მიუხედავად, გლეხთა რაზმები თავს ესხმოდნენ საპოლიციო უბნებს. ქუთაისის გუბერნიის უფროსი 1910 წლის 10 თებერვალს კავკასიის მეფისნაცვალს მოახსენებდა ოზურგეთის მაზრაში შექმნილ განსაკუთრებულ მდგომარეობაზე. გურულმა გლეხებმა, – წერდა გუბერნატორი, – მოახდინეს რამდენიმე თავდასხმა საპოლიციო უბნებზე. ეს თავდასხმები ორგანიზებულია გლეხთა რაზმების მიერ. საერთოდ, ოზურგეთის მაზრა კვლავაც რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთ მძლავრ კერას წარმოადგენსო.¹³¹

ტერორისტული აქტების, ძარცვა-გლეჯისა და ადამიანების მოკელისთვის საჭირო იყო დიდძალი იარაღი, იარაღის შესაძენად კი – ფული. ორივე მათგანი, ფულიც და იარაღიც, მხოლოდ მთავრობისთვის უნდა წაერთმიათ. ექსპროპრიაცია ხდებოდა არა მარტო საქართველოს ტერიტორიაზე. ტერორისტულკა ლლონტის მოგონებით, ის სხვა ტერორისტებთან ერთად, სოჭში იყო მივლინებული „ხაზინის“ ფულის გამოსატაცებლად. ეს ვერ მოახერხეს, ამიტომ თავს დაესხნენ „პომეშიკ“ ზალატარიოვის „დაჩას“, სადაც იმ დროს 30 მუშა მუშაობდა და იქიდან 30 ათასი მანეთი გაიტაცეს. ასევე იყო მიწვეული ცარიცინში ცნობილი სიმონა დოლიძე მატარებლის გასაძარცვად.

¹³¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი VI, 1972 წ., გვ. 337

საყურადღებოა გენერალ ალიხანოვ-ავარსკის პატაკი მთავარმართებლის კანცელარიისადმი, სადაც ის იტყობინებოდა, რომ გურულებს შეიარაღებაში აქვთ 4000 სწრაფმსროლელი თოფი, ორი სამთო ზარბაზანი, დიდი რაოდენობით რევოლვერი და საზღვარგარეთიდან კიდევ ლეზულობენ მაუზერის სისტემის იარაღს (1906 წელს პოლკოვნიკმა კრილოვმა ოზურგეთის მაზრის გლეხებისაგან მოითხოვა 4000 შაშხანის ჩაბარება. გურულებმა ამაზე უპასუხეს: „მაგდენი ვინტოვკა რომ გვექონებოდა, თქვენ შემოგიშობდით აქ?“). 1905 წლის ბათუმის პორტში რევოლუციონერებისთვის იარაღით დატვირთული ორი გემი – „სირიუსი“ და „ეგიპტანი“ – შემოვიდა. ნაწილი იარაღისა პოლიციამ ჩაიგდო ხელში, მაგრამ დიდი ნაწილი გურულებმა და მეგრელებმა დაიტაცეს. იმავე წელს სოციალ-ფედერალისტებს შვეიცარიაში ნაყიდი უამრავი იარაღი ოდესიდან გემი „ლიბავათი“ უნდა გადმოეტანათ. დატვირთული გემი კონსტანტინოპოლში უნდა შესულიყო. მის დასახვედრად იქ ჩავიდა ნესტორ კალანდარიშვილი, რომელმაც შეიტყო, რომ მთავრობა გემს ელოდებოდა. კალანდარიშვილმა სპეციალურად შეძენილი კატერით ქალაქიდან 150 ვერსის მოშორებით მიცურა გემთან, გააჩერა. შემდეგ სხვა ფერად გადაღება, სახელი შეუცვალა და პორტში ისე შევიდა, არავინ დაეჭვებულა. იარაღის ნაწილი დაუტოვეს შავი ზღვის სანაპიროს ზოგიერთი ქალაქის რევოლუციურ ორგანიზაციებს, დანარჩენი კი ფოთში გადმოტვირთეს. ერთი იარაღით დატვირთული გემი, სახელად „ზარა“, კი რუმინეთის ნაპირებთან ჩაძირულა.

მხოლოდ ძარცვა-გლეჯით ნაშოვნი ფული და იარაღი არ იყო საკმარისი, საჭირო გახდა საკუთარი იარაღის დამზადებაც. გურიაში რამდენიმე იატაკქვეშა სახელოსნო არსებობდა: ოზურგეთის მაზრის სოფელ ზვანის უბანში მოსე ცომაიას სახლში, სადაც სხვებთან ერთად ვლადიმერ დუმბაძეც მუშაობდა; ლანჩხუთთან ახლოს, სოფელ ჯუნჯუათში, სადაც ნახევრად დანგრეული ეკლესიის შენობაში საბრძოლო იარაღების შეკეთება-გადაკეთებასა და დამზადებას აწარმოებდა ტერორისტი ერასტი ჯორბენაძე. სურებში კი, ტობახჩის მიუვალ და

საიმედო ადგილას „ზავოდიც“ კი მოანყვეს, სადაც „ტეხნიკოსებიც“ მუშაობდნენ. „ზავოდი“ ერთხანს საკუთარ ნაწარმსაც უშვებდა, რომელიც საკმაოდ კარგი ხარისხისა ყოფილა. მაგრამ სულ მალე უსახსრობისა და სპეციალისტების უქონლობის გამო მან არსებობა შეწყვიტა.

კომიტეტები ქმნიდნენ საკუთარ ადმინისტრაციას, სასამართლოებს, იარაღის სახელოსნოებს, სტამბებს, განაგებდნენ სასკოლო განათლებას, აწესებდნენ გადასახადებს, ფასებს... მოკლედ რომ ვთქვათ, კომიტეტები აუქმებდნენ სოფლის ადმინისტრაციულ დანესებულებებს და თვითონ იღებდნენ ხელში ხელსუფლების ფუნქციებს. ზემოთნახსენები ლუიჯი ვილარი საკმაოდ დიდ დროს უთმობს გურიის რესპუბლიკის აღწერას და ზუსტად გამოხატავს იმ სიტუაციას, რაც სუფევდა ამ პატარა მიწის მონაკვეთში, რომელმაც გაუბედა და უზარმაზარ მონსტრს – რუსეთის იმპერიას – დაუმორჩილებლობა გამოუცხადა: „ნატანებში მატარებლიდან ჩამოვედით, დავიქირავეთ ეტლი და გავემგზავრეთ ოზურგეთში. რაკი რკინიგზა უკან ჩამოვიტოვეთ, მასთან ერთად გაქრა მღელვარება და საშიშროება დაპატიმრებისა, რადგან ახლა ჩვენ თავისუფალ გურიაში ვიყავით...“¹³²

აკადემიკოსი ნიკო მარი წერდა: „...გურიაში რომ ჩავედი, იქ არც პოლიცია დამიხვდა, არც სტრაჟნიკები, არც კაზაკები და არც ჯარისკაცები. გადასახადს არავინ კრებს, არ არის აქციზი, მთავრობის სასამართლოები და სხვ., თუმცა ახლაც ისევე ძველებური გაჭირვება სჩანს ყველგან, გაუგებარ ხალხის გაყვლეფა გაიძვერთაგან, ათასნაირი ცრუმორწმუნეობა, ცხოვრების სიძვირე, თითქმის წინანდელზე ზედმეტი სიძვირე.

სამაგიეროდ, თავისუფლება სრულია, პრესის, სიტყვის, სარწმუნოების, წარმოების თავისუფლება. აქ დაუბრკოლებრივ მოსდით და იკითხება ისეთი გამოცემები, რომლის შენახვისთვისაც კი სხვაგან შესამჩნევ სასჯელს აყენებენ... კრება კრებას მოჰყვება და გარეშე კაცი გაოცებული რჩება, როგორ ახერხებენ სოფლელები მთელ დღეობით კრებაზე დასწრებას, როდესაც ყანებში დიდი საშრომელი აქვთ... კრებებს ქალები მამაკაცებთან

¹³² L. Villari. Fire and Sword in the Caucasus, 1906 წ., გვ. 88

ერთად ესწრებიან...¹³³ „იყო შემთხვევები, როდესაც ზოგიერთი ცოლები მეტ აქტივობას იჩენდნენ, ვიდრე ქმრები“.¹³⁴ როგორც ხედავთ, გენდერული თანასწორობა გურიაში ყოველთვის დაცული ყოფილა, რითაც იმდროინდელი ფემინისტური მოძრაობის წარმომადგენლები, ეს ამბავი რომ სცოდნოდათ, ნამდვილად გაოცებულნი და კმაყოფილნი დარჩებოდნენ. (ცნობისათვის: რუსეთში არჩევნებში ქალთა მონაწილეობა მხოლოდ 1917 წელს დაუშვეს, ხოლო აშშ-ში – 1920 წელს).

იმ პერიოდში საქართველოში, ისევე, როგორც რუსეთის მრავალ კუთხეში, წარმოიშვა პატარ-პატარა რესპუბლიკები (სენაკის, გორის, რაჭა-ლეჩხუმის, გურიის და სხვა.), სადაც ძალაუფლება ხალხის ხელში გადავიდა და რევოლუციური ხელისუფლება დამყარდა. ამ „რესპუბლიკების“ სათავეში გლებთა კომიტეტები იდგნენ. როგორც ყოველთვის, გურულები აქაც გამოირჩეოდნენ ორიგინალობით: მათ საკუთარი პრეზიდენტიც კი ჰყავდათ არჩეული – ბენია ჩხიკვიშვილი, ნასაკირალის ბრძოლის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი.

შვიდთვიანი მმართველობის შემდეგ „გურიის რესპუბლიკას“ ბოლო მოუღეს, 1908 წელს კი თბილისში დაიწყო სასამართლო პროცესი. მაგრამ სასამართლოს წევრებს ემინოდათ, რომ გურული რევოლუციონერები მათზე ტერორისტულ თავდასხმებს მოაწყობდნენ და ამიტომ ჩხიკვიშვილის და „მთავრობის“ სხვა წევრების გასამართლება ოდესაში გადაწყდა. საინტერესოა, რომ უამრავმა მოწმემ უარი განაცხადა იქ გამგზავრებაზე. ერთი გაზეთი წერდა: „...გურიის რესპუბლიკის საქმე, რომლის გარჩევა ქ. ოდესაში ნოქტომბერს დაიწყება, ამისთვის ამ ერთი თვის წინათ მოსული იყო ცნობა სამაზრო კანცელარიაში მოწმეების შესახებ... აგრეთვე ცნობაში აღნიშნული იყო, რომ გემი იქით და აქეთ მოწმეებისათვის უფასო იქნებაო. მოწმეებმა ამ ბოლო დროს თავისი აზრი შეცვალეს და უმეტესობა წასვლას აპირებდა, მაგრამ ნაძირალების აგიტაციამ ყველა დააშინა, ასეთ ხმებს ავრცელებდნენ, გზაში საფრთხე მოელის ყველას,

¹³³ გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ., N 2911

¹³⁴ თ. თლენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 18

ყაზილარებს ნუ დაუჯერებთ, ნუ ენდობითო და სხვა... ასე ამგვარათ გურიიდან მოწმეები რამოდენიმე წავიდა". ოდესაში წავსადგურში დაპატიმრებულებს გურიის ყოფილი გუბერნატორი გენერალი ტოლმაჩოვი დახვდა. გაზეთები გურულებს ლამის ველურებად წარმოაჩენდნენ და მათ შესახებ ნეგატიური აზრი შეიქმნა „...გურულები ეს აფრიკელ ველურებზე უარესი რამ არიან, მათთან საქმის დაკავება კი არა, მათი შეხედვაც კი საშიშიაო".¹³⁵ გურულების რეპუტაციის გამო, სასამართლოს მდივანი 12 რევოლვერშემართული „გოროდოვოით“ მიბრძანდა ციხეში. მაგრამ როცა ნახა ინტელეგენტური შესახედაობის, ევროპულად ჩაცმული ადამიანები, გოროდოვოები მაშინათვე გაუშვა და თავისი განცვიფრება გურულებს კიდევაც გაუზიარა. საბოლოოდ, ჩხიკვიშვილს მიუსაჯეს 4 წლის კატორღა, რამოდენიმე კაცს – სამუდამო გადასახლება და ორი ბრალდებული კი გაათავისუფლეს.¹³⁶

ფაქტობრივად, გურია ხელისუფლების ორგანოებს აღარ ემორჩილებოდა, რასაც მთავრობა, რა თქმა უნდა, ვერ შეურიგდებოდა. მთავრობამ სამხედრო წესები გამოაცხადა და გურიაში სადამსჯელო რაზმი გენერალ ალიხანოვ-ავარსკის მეთაურობით გაგზავნა. გენერალ ალიხანოვს განსაკუთრებული უფლებები ჰქონდა მინიჭებული, რაც საჭიროა ომიანობის დროს. ქართული საზოგადოება შეეწინააღმდეგა კავკასიის ადმინისტრაციის გადანაცვლებას და გურიის დარბევაზე ხელის აღება მოსთხოვა. ერთ-ერთი პირველთაგანი, ვინც მთავრობის ამ განზრახვას წინ აღუდგა, ილია ჭავჭავაძე იყო. ალიხანოვ-ავარსკის ექსპედიცია, რომელშიც 4 ათასი კაცი შედიოდა, ნატანებთან შეჩერდა. ამის თაობაზე „ცნობის ფურცელი“ წერდა: „კრიმ-გირეი გვთხოვს გამოვაცხადოთ, რომ ალიხანოვის რაზმის ოზურგეთში მისვლა გამოწვეულია არა მტრულის განზრახვით გურულების მიმართ, არამედ ნატანების ანტისანიტარიული (უსუფთაობა) მდგომარეობით“.

კავკასიის დროებითმა მმართველმა, გენერალმა მალამამ,

¹³⁵ გაზეთი „იმედი“, 1908 წ., N 5

¹³⁶ თ. ულენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 118

მეამბოხე და ურჩ გლეხებთან მოსალაპარაკებლად და დასაშოშ-
მინებლად ცნობილი ლიბერალი სულთან კრიმ-გირეი გაგზავნა.
კრიმ-გირეის თან დაჰყვებოდნენ აპოლონ წულაძე და გაზეთების
კორესპონდენტები. კავკასიის მეფისნაცვლის საბჭოს წევრის
მოგზაურობის ყველა დეტალი იმდროინდელ რუსულ-ქარ-
თულ გაზეთებში იბეჭდებოდა, ასე რომ, მთელმა საზოგადოე-
ბამ გაიგო გურულების გასაჭირისა და მოთხოვნების შესახებ.
„იქ მოსმენილი ამბებით კრიმ-გირეი იმდენად გაკვირვებული
დარჩა, რომ მოლაპარაკეთ განმეორებით ეკითხებოდა: – ნუ
თუ ყოველივე ეს მართალიაო,“ – წერდა ცნობილი მენშევიკი
გრიშა ურატაძე.

გურიის კომიტეტმა მიიღო ზომები კრიმ-გირეის დასაცავად,
რათა მასზე თავდასხმით რაიმე პროვოკაცია არ გამოენვიათ
(ერთი შემთხვევა მაინც მომხდარა: ვინმე ღუმბაძეს თოფის
სროლა აუტეხია, კრიმ-გირეის თავს ესხმიანო, მაგრამ ეს პროვო-
კაცია მაშინვე აღკვეთეს). ამიტომ კაზაკების გარდა, მას წითე-
ლრაზმელებიც იცავდნენ. ერთხელ, საზოგადოებასთან მორიგი
შეხვედრისას, გურულები სხვასთან ერთად, სახალხო მილიციის
შექმნასაც ითხოვდნენ. მაშინ კრიმ-გირეის თან ახლდა ჩაქურაში
გამონყობილი და შეიარაღებული წითელრაზმელი რაფიელ შარ-
აშიძე. აპოლონ წულაძესთან კერძო საუბარში კრიმ-გირეიმ
შარაშიძეზე მიუთითა და ხუმრობით უთხრა: *Согласен на народную
милицию, если такие молодцы будут.*¹³⁷ (კრიმ-გირეის გურიიდან გამგ-
ზავრების შემდეგ ქუთაისის გუბერნატორად სტაროსელსკი,
ვიცე-გუბერნატორად კი ყიფშიძე დანიშნეს. დანიშვნისთანავე
გუბერნატორმა გურია დაიარა. სტრაჟნიკების მაგივრად მას
წითელრაზმელები დაჰყვებოდნენ).

1905 წლის 23 თებერვალს სოფელ ბახვში, ეკლესიასთან
გაიმართა შეხვედრა ბახვის საზოგადოების გლეხებთან, შეი-
კრიბა 500-მდე ადამიანი. ამბობენ, იქ იმყოფებოდნენ წითელ-
რაზმელებიც – დათიკო შევარდნაძე, კიკია მამულაიშვილი, და-
ვით ქადეიშვილი და სხვები. ბახველებმა კრიმ-გირეის ყველა
გურული გლეხის სახელით საგანგებო მოთხოვნები (ბეგარის

¹³⁷ თ. ჟღენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 70

და სხვადასხვა გადასახადების გაუქმება, მიწების გადაცემა გლეხებისთვის, კრების, სიტყვისა და პრესის თავისუფლება, უფასო საყოველთაო და სავალდებულო სწავლება და სხვა) გადასცეს, რომელიც „ბახვის მანიფესტის“ სახელითაა ცნობილი. კრიმ-გირეი თავის მოგონებაში შემდეგ ამბობდა, რომ „იმათ არამც თუ კონსტიტუცია, საფრანგეთის რესპუბლიკაც კი ვერ დააკმაყოფილებს“.¹³⁸

კრიმ-გირეიმ ოზურგეთის მაზრის 25 სასოფლო საზოგადოებიდან 12 მოიარა და ყველგან გლეხობა თითქმის ერთსა და იმავე მოთხოვნებს უყენებდა. ხელისუფლების წარმომადგენლებსა და გლეხებს შორის მოლაპარაკება ვერ შედგა, კრიმ-გირეი თბილისში გაიწვიეს.

მიუხედავად მთავრობის მხრიდან მოსალოდნელი რეპრესიებისა, გურიაში კვლავინდებურად გრძელდებოდა წითელრაზმელების თავდასხმები მემამულეებზე, პოლიციაზე, მაზრების ადმინისტრაციაზე. 1905 წლის ოქტომბრის დასაწყისში ჩოჩხატის საზოგადოების გლეხები თავს დაესხნენ სამხედრო მატარებელს სუფსასა და ჯუმათში და გაიტაცეს 122 ცალი „სმიტისა“ და „ვენსონის“ სისტემის რევოლვერი. ნატანებსა და სუფსას შორის აყარეს ლიანდაგები, გაანადგურეს ტელეფონები, ააფეთქეს ხიდები, გაანადგურეს ტელეფონის ბოძები. აყრილ ლიანდაგებთან მივიდნენ კაზაკები და იქ მყოფ ხალხს – ბავშვებს, ქალებს, მოხუცებს – დაუწყეს ცემა. მოხდა შეტაკება წითელრაზმელთა და კაზაკებს შორის. გურულებმა რვა კაზაკი მოკლეს და მათი თოფები წამოიღეს. 16-17 ოქტომბერს ჩოხატაურში წითელრაზმელები თავს დაესხნენ პოლიციელთა საგუშაგოს და ფოსტის განყოფილებას, მოკლეს ერთი, დაჭრეს ორი და რამდენიმე კაცი დაატყვევეს, მათ შორის – პოლიციის ბოქაული გოგუა, აგრეთვე, წაიღეს იარაღი – 10 ბერდენკა, 12 შაშხანა, 2 რევოლვერი, ტყვია-წამალი და სხვა. ამ შემთხვევამ ოზურგეთის მაზრის ადმინისტრაცია ძლიერ შეაშფოთა. ოზურგეთიდან ჩოხატაურისკენ დაიძრა რაზმი, რომელიც კბილებამდე შეიარაღებულ 120 პლასტუნს (პლასტუნები კაზაკების

¹³⁸ გრ. ურატაძე, საზოგადოებრივი მოძრაობა საქართველოში 1821-1921, 1939 წ. გვ. 55

სპეცრაზმი იყო – ი. მ.) და 13 პოლიციელს ითვლიდა. რაზმს ხელმძღვანელობდა ოზურგეთის მაზრის უფროსი ლაზარენკო, რომელმაც ბათუმში გააგზავნა კურიერი და მოითხოვა დამატებითი დახმარება კაზაკ-პლასტუნების ათასეულის სახით. კურიერს გზაში დაიჭერენ და შეიტყობენ ლაზარენკოს თხოვნის შესახებ. ლაზარენკო და მისი რაზმი შევიდა ჩოხატაურში, მაგრამ იქ ყველაფერი ცარიელი დახვდათ – მოსახლეობა – გახიზნული, და მხოლოდ რამოდენიმე ჩინოვნიკი, მათ შორის – „მირავოი სუდია“, მისი ცოლი და ერთი ექიმი იყვნენ დარჩენილნი. ლაზარენკომ ჩოხატაურში სამი დღე დაჰყო და უკან, ოზურგეთში, დაბრუნდა. 1905 წლის 20 ოქტომბერს ოზურგეთიდან 14 კილომეტრის მოშორებით, სოფელ ნასაკირალთან, წითელრაზმელებმა კაზაკებს ბრძოლა გაუმართეს, დაამარცხეს და უკუაგდეს. დოკუმენტების მიხედვით, ნასაკირალის ბრძოლას ხელმძღვანელობდა გურიის კომიტეტი. ბრძოლაში მონაწილეობას იღებდა გურიის თითქმის ყველა საზოგადოების წარმომადგენელი, რიცხვით 4 ათასი კაცი. ამათგან კარგად შეიარაღებული იყო 60 კაცამდე, დანარჩენებს კი ცულები, წალდები, დანები, თოხები და სხვა სასოფლო-სამეურნეო იარაღი ჰქონდათ. ლაზარენკოს რაზმზე თავდასხმამდე კომიტეტმა თათბირი გამართა, სადაც წითელრაზმელმა სამსონ პაიჭაძემ ამხანაგებს მდინარე გუბაზოულის მონამელა შესთავაზა: „კაზაკები დალევენ და დაიხოცებიანო“. „რასაკვირველია, – წერს ჟღენტი, – პაიჭაძის „სტრატეგია“ არავის ჭკუაში არ დაუჯდებოდა და გადანყდა შეიარაღებული თავდასხმა პლასტუნებზე“.¹³⁹ ნასაკირალის ბრძოლასთან დაკავშირებით საინტერესო ინფორმაციას იძლევა აპოლონ გუნთაიშვილი. ნასაკირალზე ჩასაფრებულ გლეხებს აპოლონმა საჭმელი წაუღო. „...სადილი ჩამომართვენ, კარზინაც გამიცალენ. მითხრა გრიგოლმა (უფროსმა ძმამ – ი.მ.) მელქისის არ სცალია ჯერ, მელქისი რაზმის ხელმძღვანელათ არის. გრიგოლს ვკითხე, ვინ ხელმძღვანელობს მთლიანად ამ საქმეს მეთქინ. გრიგოლმა მიპასუხა, ვინა და, სოსო ჯუღაშვილიო...“¹⁴⁰

¹³⁹ თ. ჟღენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 86

¹⁴⁰ ა. გუნთაიშვილის დღიურები, რეველი N 2

ნაკლებად დასაჯერებელია, ჯულაშვილი ნასაკირალის ბრძოლის მოთავე ყოფილიყო, რადგან ცნობილია, რომ ბრძოლას და, საერთოდ, პოლიტიკურ სიტუაციას გურიაში მაშინ მენშევიკები წარმართავდნენ. ნასაკირალის შეტაკება მართლაც ჯულაშვილის დაგეგმილი რომ ყოფილიყო, იმ უთვალავ მემუარებში, რაც ჩვენ ქართველმა, განსაკუთრებით, გურულმა ბოლშევიკებმა დაგვიტოვეს, ეს ფაქტი აუცილებლად ნახსენები იქნებოდა.

ლაზარენკო ქუთაისის გუბერნატორისადმი წარდგენილ მოხსენებაში ნასაკირალის ბრძოლის შესახებ შემდეგს წერს: „...როგორც კი მივუახლოვდით ნასაკირალის გადასასვლელს... და შევდექით ხიდზე... ყოველი მხრიდან დაგვაყარეს ტყვიები ბათქით... ამ ბათქმა მოჰკლა ეტლის ცხენები და რამდენიმე ჩაფრის ცხენი, აგრეთვე იმსხვერპლა ერთი და დასჭრა 14 კაცი. ასეულის უფროსმა ბრძანება გასცა, თავდამსხმელთათვის დაეშინათ ბათქით და თანდათან დაეხიათ უკან... ერთი ვერსით დავიხიეთ უკან. წინ და უკან საშინლად გვესროდნენ... ჩვენზე თავდასხმას დღისით რომ ჰქონოდა ადგილი, არც ერთი ჩვენგანი ცოცხალი არ გადარჩებოდა.“ სხვადასხვა ცნობით, კაზაკებს მოუკლეს 10, 14 დასჭრეს და 6 ტყვედ წაიყვანეს. გურულებს კი მოუკლეს 1 კაცი და ორი დაჭრეს. მოკლული იყო ვინმე სალუქვაძე, „რომლის სიკვდილი არავის სწყენია, რადგან იგი მოჰკლა დაჭრილმა კაზაკმა, როდესაც ჩექმას ხდიდა მოკლულ პლასტუნს“. ¹⁴¹ იმავეს ადასტურებს აპოლონ გუნთაიშვილი: „...იმ ერთმა კაცმაც ძალით მოახკლია თავი იმით, რომე კეტარ კაზაკს ფეხზედ ახალი ჩექმა დაუნახა და იფიქრა, რომ ამ კაზაკს ამ ჩექმას ნავადრობ ფეხზედ და სახლში წავიღებო, მაგრამ როდესაც კაზაკს ფეხზედ ძრობა დაუნყო, მეორე კაზაკი ყოფილიყო დაჭრილი და... ესროლა დაჭრილმა კაზაკმა და იმ მკვტარს მიაწვინა გულზედ...“ ¹⁴²

წითელრაზმელებში საბრძოლო მომზადება რომ მაღალ დონეზე იდგა, ამაზე მეტყველებს იმავე ლაზარენკოს ქუთაისის გუბერნატორისადმი გაგზავნილი პატაკი: „...ჩვენ დავათვალიერეთ მთელი ნასაკირალის გადასასვლელი და აღმოჩნდა,

¹⁴¹ თ. ჟღენტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 87

¹⁴² ა. გუნთაიშვილი, რეველი N 2

რომ აჯანყებულებს საუცხოოდ მოეწყობოთ საფრები: მწვერვალზე გაეჩეხათ ტყე... მაგრამ ისე ოსტატურად, რომ გზატკეცილზე შესაძლებელი ყოფილიყოს ტყვიის დაშენა ყოველი მხრიდან... გარდა ამისა, ყველგან ამოთხრილი იყო პატარ-პატარა თხრილები მსროლელთა დასამალავად, მთავარი პოზიციებიდან მოყოლებული გზატკეცილამდე..."¹⁴³ აჯანყებულებს იქვე სპეციალური კარვები ჰქონდათ გაშლილი, „სადაც ხდებოდა სასწრაფო პირველადი დახმარების ჩატარება, ხოლო სოფელ ბახვში და შემოქმედში მონყობილი იყო დაჭრილთათვის სათანადო თავშესაფარი". 1906 წელს ტერორისტები თავს დაესხნენ ლაზარენკოს, ის და მისი რაზმი განაიარაღეს, თვით ლაზარენკო კი ბელელში გამოამწყვდიეს. ლაზარენკომ ბელლიდან რალაცნაირად თავი დააღწია და ოზურგეთიდან საერთოდ გადაიკარგა. ნასაკირალის ბრძოლის შემდეგ გურიის კომიტეტის სამხედრო-რევოლუციური შტაბის გადანაცვეტილებით, ნატანებში წითელ-რაზმელთა ასეული რალაც დროის მონაკვეთში კონტროლს უწევდა მატარებელთა მოძრაობას, საჭიროების შემთხვევაში აჩერებდა, ჩხრეკდა და წასვლის ნებას არ აძლევდა.

ნასაკირალის მარცხმა განარისხა ხელისუფლება და ოზურგეთის მაზრაში ისევ გაგზავნეს გენერალი ალიხანოვ-აგარსკი. ქართველი საზოგადოება კვლავ აღდგა გურიის დასაცავად. ხელისუფლება კიდევ ერთხელ წავიდა დათმობაზე და გურიისკენ მიმავალი რაზმი გზიდან დააბრუნეს. მაგრამ გურია რეპრესიებს მაინც ვერ გადაურჩა: 1906 წელს ალიხანოვ-აგარსკის სადამსჯელო რაზმმა ოზურგეთის ცენტრი გადანვა და მოსახლეობა ააწიოკა. მაზრის უფროსის, კრილოვის, ბრძანებით დაიწყო სასტიკი რეპრესიები მოსახლეობის და, განსაკუთრებით, გლეხობის წინააღმდეგ. სოფლებს წვავდნენ, გლეხებს ფიზიკურად უსწორდებოდნენ, სიკვდილით სჯიდნენ, ქალებს აუპატიურებდნენ, მოსახლეობას უზარმაზარ გადასახადებს ადებდნენ. გურიის მოსახლეობის ნაწილი მთებში გაიხიზნა. საინტერესო ფაქტია, რომ როცა ალიხანოვ-აგარსკი 1906 წლის იანვარში გურიაში შემოვიდა, მან პირველ რიგში გუბერნატორი

¹⁴³ გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა გურიაში, გვ. 184

სტაროსელსკი და მისი მოადგილე ყიფშიძე დააპატიმრა და თბილისში გაგზავნა. ალიხანოვი აჯანყების სულისჩამდგმელად სტაროსელსკის მიიჩნევდა. ირკვევა, რომ ამისთვის მას საბაბი ჰქონდა: სტაროსელსკი თანაუგრძნობდა სოციალ-დემოკრატებს. უფრო მეტიც, სტაროსელსკი გუბერნატორობაზე მას შემდეგ დათანხმდა, რაც სოცალ-დემოკრატიული ორგანიზაციისაგან ნებართვა მიიღო. საქართველოდან წასვლის შემდეგ საიდუმლო პოლიციამ ეკატერინოდარში დააპატიმრა კონსპირატიული კრების მონაწილენი, რომელსაც სტაროსელსკი თავმჯდომარეობდა. მას სამი თვით ციხე მიუსაჯეს, მაგრამ მიიმალა, საზღვარგარეთ გაიქცა და პარიზში სილარიბეში გარდაიცვალა. როგორც ჩანს, ლუიჯი ვილარი სწორედ სტაროსელსკის შესახებ წერს: „პოპულარობა რომ მოეხვეჭა, მხარის გუბერნატორი საკუთარ თავს სოციალ-დემოკრატს ეძახდა. რევოლუციის ალით მოდებული ტერიტორიების რუს ხელისუფალთ შორის ეს ერთგვარ მოდად იქცა, რათა თავი დემოკრატიული პრინციპების გამტარებლებად გაესაღებინათ, რადგან იმ მომენტში იმ ტერიტორიაზე არ იყო არც საკმარისი ჯარი და არც ჟანდარმები.“¹⁴⁴

ცნობილი რევოლუციონერი, ტერორისტი და ბანკების მძარცველი ბაჭუა კუპრაშვილი მოგონებებში წერდა: „1906 წლის დასაწყისში მთელი საქართველო სამხედრო ბანაკს წარმოადგენდა: ტფილისში გრიანოვი, დასავლეთ საქართველოში ალიხანოვ-ავარსკი. გადამწვარ ქალაქებში საალყო ნესები, სოფლებში ეგზეკუციები. გაიმსო ციხეები მუშებით და გლეხებით; ამუშავდა საველე სასამართლოები, გაჩდა პროვოკატორები, რომლებიც გზას უკვლევდნ და მსჯელ რაზმებს რევოლუციაში მონაწილეთა აღმოსაჩენად, ხშირ შემთხვევაში დატყვევებულებს გზაში კლავდნ და არავინ ამაში პასუხს არ აგებდა“.¹⁴⁵ გურულებმა ალიხანოვ-ავარსკის გურიის ანოიკება არ აპატიეს: 1907 წლის 3 ივლისს ქალაქ ალექსანდროპოლში

¹⁴⁴ L. Villari, *Fire and Sword in the Caucasus*, 1906 წ., გვ. 97

¹⁴⁵ ბაჭუა კუპრაშვილი, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო ფონდი 8, აღწერილობა 2, ნაწილი 1, საქმე 28 გვ. 1

ალიხანოვი მეუღლესთან ერთად გურულმა ტერორისტმა ბომბით ააფეთქა.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხებისა და რეაქციის წლებში წითელი რაზმი ფაქტიურად დაიშალა, ზოგი ემიგრაციაში წავიდა, ზოგი იატაკქვეშეთში გადავიდა. ციხეები გაივსო პოლიტიკური პატიმრებით. ბაჭუა კუპრაშვილი ნეგატიურ შეფასებას აძლევს ყოფილ წითელრაზმელთა მოქმედებას: „რეაქციის დანყებისთანავე ბევრი რაზმელი, რომელიც რევოლუციის დროს იარაღ ქვეშ იდგა, იძულებული შეიქნა იარაღი არ დაეყარა, რომ კრავივით არ ჩაბარებოდა მთავრობას... პარტიზანული რაზმები, ტფილისში ეგრეთ წოდებული მთა-წმინდის ჯგუფი, ვერის ჯგუფი, ხარფუხის და სხვა. იმერეთში მერკვილაძის რაზმი, სამტრედია-ვანში წითელიშვილის, ქართლში გიორგი წერეთლის თავუნას (პატარა გოგია) ფორია და სხვ. გურიაში შევარდნაძე, კიკია მამულაიშვილი, მათითაშვილი და სხვ. ყველა ამ რაზმების მოქმედებებს დამოუკიდებელი ანარქისტული ხასიათი ჰქონდა, იარაღით თავს იცავდნენ, ხშირათ უმიზნო ტერორს ახდენდნენ, რეაქციას ამწვავებდნენ და სასარგებლო ვერაფერი მოქონდა მათ მოქმედებებს, თავის შენახვას და დაცვასაც კი ვერ ახერხებდნენ რიგიანათ“.¹⁴⁶

მიუხედავად მარცხისა და რეპრესიებისა, გურული რევოლუციონერები გურიის გარეთაც მიდიოდნენ რევოლუციური წესრიგის დასამყარებლად. გაზეთი „ისარი“ წერდა: „...კომიტეტის შტაბის გადაწყვეტილებით, გურიიდან მებრძოლი ძალები იგზავნებოდნენ ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიებში რევოლუციური მოძრაობის გასაძლიერებლად“. ქუთაისში როდესაც ჩავიდნენ, მათ ქალაქის მთელი პოლიცია შეაშინეს, ისინი მხოლოდ ქუთაისის გარნიზონის უფროსის თხოვნის შედეგად გაბრუნდნენ უკან. 1905 წლის დეკემბერში კი გურულთა ორი ასეული თბილისის მიმართულებით გაემგზავრა რკინიგზაზე და მის ახლობელ ადგილებში წესრიგის დასამყარებლად. მაგრამ ისინი იძულებულები გახდნენ, უკან დაბრუნებულიყვნენ, რადგან მთავრობა მათ დასახვედრად უკვე მომზადებულიყო – მცხეთის

რკინიგზა აყრილი იყო და ჯარი უკვე დასავლეთისკენ მიიწევდა. გურულები რომ არა მარტო გურიაში აწყობდნენ ტერაქტებს, ერთი ასეთი მაგალითიც მეტყველებს: როდესაც გურიის მაზრის უფროსი ტოლმაჩოვი თბილისში სამუშაოდ გადმოიყვანეს, მის მოსაკლავად გურულები ჩამოვიდნენ და თანაპარტიელებს განუცხადეს: „თქვენ არ მოკლათ, ჩვენ უნდა მოვკლათ, მაგისათვის ვართ გამოგზავნილიო“.¹⁴⁷ გურულებს არც მომდევნო წლებში დაჰქარგვიათ „მაგარი ბიჭების“ იმიჯი: 1917 წელს, თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, რუსეთის მსგავსად საქართველოს დედაქალაქიც ანარქიამ მოიცვა. „აღმასკომმა დაადგინა, სასწრაფოთ შეექმნა საკუთარი პოლიციური რაზმები და აღეკვეთა მაგარი ხელით კრიმინალური გამოსვლები. მივსწერეთ გურიის სოც.-დემ. კომიტეტს ასეთი ძალების გამოგზავნა. რალაც ორსამ კვირაში მოგვივიდა გურულების რაზმი ვლ. და კ. იმნაძეების მეთაურობით“, – წერდა ნოე ჟორდანიას.

1906 წლის 9 იანვარს, სისხლიანი კვირის წლისთავის აღსანიშნავად, ოზურგეთში თავი მოიყარა 10 000-ზე მეტმა კაცმა. დემონსტრანტები „ბერდენკის“ სისტემის შაშხანებით, სმიტ ვესონის იარაღითა და თვითნაკეთი ბომბებით იყვნენ შეიარაღებული. იქ იყო გურიის თითქმის ყველა წითელრაზმელი. მათ დროშებით და რევოლუციური სიმღერებით მთელი ქალაქი შემოიარეს და ხელისუფლებიდან ვერავინ ვერ გაბედა წინააღმდეგობის გაწევა.

მარქსისტულმა მოძღვრებამ და სოციალ-დემოკრატიულმა იდეებმა ვერაფერი შეება ვერ მოუტანა საწყალ გლეხებს, ისინი ძველებურად სიდუხჭირეში განაგრძობდნენ ცხოვრებას, მათთვის თითქმის არაფერი შეცვლილა, თუმცა მათში სწავლა-განათლების წყურვილი ვერანაირმა ძალამ ვერ ჩაახშო. გაზეთი „დასაწყისი“ 1908 წელს გვამცნობდა: „...შიმშილი ჩვეულებრივ მოვლენათ გადაიქცა. სხვადასხვა ავადმყოფობა დღითი დღე მატულობს, დაჭერა-გადასახლება გახშირდა, სხვადასხვა გადასახადები და ჯარიმები გაიზარდა, მდგომარეობა აუტანელი შეიქნა!.. ხალხის გაჭირვებას ბოლო არ უჩანს. იყო ისეთი მაგა-

¹⁴⁷ ა. ხინთიბიძე, 1905-07 წლების რევოლუციის და რეაქციის პერიოდის მებრძოლები, 1989 წ., გვ. 58-59

ლითი, როცა დედამ თავის გასათხოვარ ქალს არშინ-ნახევარი თმა გაკრიჭა და ფუთ-ნახევარ სიმინდში გაუყიდა ბაშვისთვის შკოლაში სახმარებელ წიგნისათვის“.

„...დღეს გურიაში ყაჩაღობის ნაცვლათ დადგა დრო და-ფიქრების და შეგნების. სინათლემ გურიაში შეაშუქა, გამოაღვიძა და გააკვირცხლა ისედაც კვირცხლი გურულები,“ – წერდა 1906 წელს გაზეთი „ძალა“. თუ რანაირად გააკვირცხლა გურულები, ეს კარგად გამოჩნდა მეორე ტალღის ფირალების – უბრალო, მშრომელი, გამრჯე კაცების მაგალითზე (ასე არიან დახასიათებული დათიკო შევარდნაძე, კიკია მამულაიშვილი და სხვები), რომლებიც ისტორიულმა ბედუკულმართობამ მკვლელობისა და ტერორის გზაზე დააყენა.

ირაკლი კალანდარიშვილი

ირაკლი კალანდარიშვილი ნაკლებად ცნობილ ფირალთა რიცხვს განეკუთვნება, რომელიც უამრავი იყო იმდროინდელ გურიაში და რომელთა სახელი მეხსიერებას არ შემორჩა. ამიტომაც გადავწყვიტე მისი ბიოგრაფიის, როგორც მაგალითის, გამოქვეყნება. კალანდარიშვილი ბევრი სხვა თანამოძმისგან განსხვავებით, ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა.

ირაკლი კალანდარიშვილი 1883 წელს დაიბადა. სრულიად ახალგაზრდა ირაკლი ნათლიამ ბათუმში წაიყვანა და მიაბარა ერთ მედუქნეს. კალანდარიშვილმა მზარეულობა შეისწავლა და შემდგომ სასადილო გახსნა ლანჩხუთსა და ბარცხანაში. როგორც ბევრი სხვა ახალგაზრდა, ისიც ჩაება რევოლუციურ მოძრაობაში. კომიტეტის დავალებით, მან ერთ რუს ჟანდარმს ესროლა. ის მართალია, გადარჩა, მაგრამ კალანდარიშვილი ბათუმის ციხეში ჩასვეს და კატორღა მიუსაჯეს. მაგრამ ერთი მდიდარი სომეხი ვაჭრის დახმარებით, ის ციხიდან გაიქცა და ფირალად გავარდა. კომიტეტის დავალებით, კალანდარიშვილი ბანკებსა და ფოსტას ძარცვავდა. გადმოცემით, ის სხვა წითელ პარტიზანებთან ერთად, ნასაკირალის ბრძოლაში მონაწილეობდა.

ერთხელ კომიტეტმა პრისტავ მიქიაშვილს სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა. სადამსჯელო ოპერაციიდან წამოსულ მიქიაშვილს და რუს ჯარისკაცებს აცანის გზაზე ჩაუსაფრდნენ ირაკლი კალანდარიშვილი, ალექსი ფირცხალაიშვილი, ბესარიონ ორაგველიძე, ივანე აფხაძე და სხვები. ატყდა სროლა, რომლის დროსაც მიქიაშვილი კალანდარიშვილმა გამოასალმა სიცოცხლეს. მასთან ერთად ერთი რუსი ჯარისკაციც მოკლეს. მეორე დღეს ადმინისტრაციამ ძალით მორეკა ხალხი ჯარისკაცის გასვენებაზე, ქალებს კი პროცესიის მსვლელობისას ატირებდნენ.

ერთი ქალი, გვარად ნაკაშიძე, თურმე ასე ტიროდა: „ძმავ რუსო, ძმავ რუსო, რა გიტურო, რომ არ მსურსო“.

1909 წლის 20 ნოემბრით დათარიღებულ პატაკში ოზურგეთის მაზრის უფროსი, პოდპოლკოვნიკი ზაკუსოვი, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორს მოახსენებდა: „მიმდინარე წლის 16 ნოემბერს, ღამის 11 საათზე, ლანჩხუთის უბნის სოფელ ნიგოთში, ამავე უბნის მამასახლისმა ალექსანდრე ჩიტაიამ, რომელიც მიემართებოდა უბნის კანცელარიისკენ, 40 ნაბიჯის დაშორებით დაინახა ორი უცნობი პირი. მამასახლისის შეძახილზე – „შეჩერდით, ვინ ხართ“ – უცხო პირებმა რამდენჯერმე გაისროლეს რევოლვერი და ორ ადგილას დაჭრეს მამასახლისი. როგორც სათანადო კვლევამ ცხადყო, პირები, რომლებმაც სასიკვდილოდ დასჭრეს სოფლის სტრაჟნიკი, იყო საშიში მემამბოხე, სოფელ ნიგოთის მკვიდრი პავლე გაბრიელის ძე ნილოსანი და ირაკლი ივანეს ძე კალანდარიშვილი. მიღებულია ყოველგვარი ზომები მათ შესაპყრობად“.¹⁴⁸

კალანდარიშვილს ვერაფერი რომ ვერ მოუხერხეს, დაიქირავეს მკვლელი, ვინმე იაკობაი გოგიჩაიშვილი, მაუზერისტი, ნახირის ქურდი და შპიონი (გოგიჩაიშვილმა თავის დროზე გასცა ფირალი დომენტი კვაჭაძე, რისთვისაც „იაკობმა დიდი მადლობა მიიღო... და მეორე დღეს სტრაჟნიკად დააყენენ და პაგონები დააკრენ მხრებზედ...“¹⁴⁹ ეს იაკობა ერთხელ მოკვლას უპირებდა მოხუც კაცს. ამ ამბავს შეესწრო აპოლონ გუნთაიშვილი და სასტიკად სცემა, ხანჯალი აართვა და მოკლავდა კიდევაც, ამხანაგები რომ არ ჩარეულიყვნენ. ამის გამო გუნთაიშვილი დააპატიმრეს კიდევც). კალანდარიშვილს ეს აცნობეს და ის დათუნაიშვილთან ერთად მკვლელს ჩაუსაფრდა. აცანის გზაზე დასასვენებლად ჩამომჯდარი გოგიჩაიშვილი განაიარაღეს, დათუნაიშვილი მის მოსაკლავად იწევდა, მაგრამ კალანდარიშვილმა არ დაანება, სამაგიეროდ, მაუზერის ტყვიები მოსთხოვა. მართლაც, გოგიჩაიშვილი შემდეგ რეგულარულად უგზავნიდა სამალავში ტყვიებს.

¹⁴⁸ ე. გოგუაძე, გურია მაზრის კვლევა-ძიების შედეგები, კრებული III, 2001 წ., გვ. 160

¹⁴⁹ ა. გუნთაიშვილი, რეული N 3

ფირალობის დროს ის და მისი ამხანაგი ხანდახან ქალის ტანსაცმელში გამოწყობილები დადიოდნენ. ერთხელ პოლიციისთვის მათი ადგილსამყოფელი სულ შემთხვევით პატარა ბიჭის წყალობით გახდა ცნობილი, რომელსაც მეზობლისთვის უთქვამს: „ჩვენთან იმფერი ქალებია, ფეხზე დამდგარი რომ ფსამენო“. ბოლოს მთავრობისაგან შევიწროებული კალანდარიშვილი გადავიდა ჯერ ზემო აჭარაში, შემდეგ თურქეთში, მაგრამ იქაური ჰავა ვერ აიტანა და ისევ აჭარაში დაბრუნდა. ის სამი წლის განმავლობაში ცხოვრობდა ერთ გავლენიან და მდიდარ კაცთან, ესე წილოსანთან. დაახლოებით, 1911–12 წლებში ის დაბრუნდა გურიაში. გადმოცემით, წასვლისას წილოსანმა მას ერთი ქისა ოქრო უფეშქაშა. გურიაში ის კვიტაიშვილების ოჯახში, ოდის გვერდით მდებარე გომურში იმალებოდა. სახლის პატრონს საჭმელი ღამით მიჰქონდა. ეს ერთხელ შეამჩნია სტუმრად მყოფმა მასპინძლის დამ და ყველაფერი თავის ქმარს შეატყობინა, რომელსაც რაღაც მაღალი პოსტი ეკავა ადმინისტრაციაში. მისი მეოხებით, ირაკლი ჩაბარდა მთავრობას. ის ჩაიყვანეს ოზურგეთში, სადაც გუბერნატორს თურმე უთქვამს: ამდენხანს რას ფირალობდი, არაფერი დანაშაული არ გქონია ჩადენილიო. მთავრობამ ირაკლი კალანდარიშვილი შემოირიგა და ის ღრმა მოხუცებული 1971 წელს გარდაიცვალა.

მელქისედეკ გუნთაიშვილი

1945 წელს სოჭში ქართველ მეცნიერებთან შეხვედრისას სტალინს უთქვამს, რომ მას ძალიან უყვარს გურული სიმღერები, გაუხსენებია მომღერალი სიმონიშვილი და აგრეთვე კარგი მომღერალი და ვაჟკაცი გუთნიაშვილი, „რომელიც სამნუხაროდ, ვერ შევინარჩუნეთ და ჩვენ პერიოდში მოკლესო“, – უთქვამს სტალინს. ანზორ ერქომაიშვილის ვარაუდით, „ეს გუთნიაშვილი... უნდა იყოს მელქის გუნთაიშვილი. ალბათ, დაბეჭდვის დროს დაუშვეს შეცდომა, თორემ გვარი – გუთნიაშვილი გურიაში არ არსებობს“. ¹⁵⁰ არსებობს ცნობა, რომ ერთ კრებაზე რომელიც გაიმართა ვლადიმერ ერქომაიშვილის ოჯახში, დაახლოებით, 1904-05 წლებში, მელქისა გუნთაიშვილს იქ მიუყვანია სოსო ჯულაშვილი. კრებას ასევე ესწრებოდნენ ფილიპე მახარაძე, ჭოლა ლომთათიძე, დიომიდე შილაკაძე და სხვები. ¹⁵¹

მელქისედეკ გუნთაიშვილი დაიბადა 1873 წელს. პირველად ფირალად გავარდა 1889 წელს (ფირალებს შორის ის ყველაზე მეტხანს იყო ტყეში გავარდნილი). მელქისედეკს ჰყავდა ბიძა სიმონა, რომლისთვისაც ბატონს ცოლის შერთვის ნება არ მიუცია, სიმონას ბევრი არ უფიქრია, შუბლში ტყვია დააჭედა და ტყეში გაიქცა. შემდეგ ქობულეთში გადავიდა, მონახა სახლიკაცები, დასახლდა და იქვე გარდაიცვალა. 18 წლის მელქისედეკი ბათუმში მანთაშევის ქარხანაში მუშაობდა. იმავე წლებში დაქორწინდა. 20 წლისამ შეიძინა იარაღი და გავარდა ფირალად. მისი ძმის გადმოცემით, აჭარაში ის ებრძოდა ხოჯებს და ბეგებს. იგი შეიპყრეს და გადააგზავნეს ქუთაისში, სადაც მას 12 წლიანი კატორღა და სახალინზე სამუდამო გადასახლება მიუსაჯეს. ამის შესახებ არის ნათქვამი ლექსში (გადმოცემით, გუნთაიშვილი ლექსებს თვითონ წერდა):

¹⁵⁰ ა. ერქომაიშვილი, მივალ გურიაში, მარა... 2006 წ., გვ. 64-65

¹⁵¹ ა. გუნთაიშვილი, რვეული N 1

„პირველი ჩემი შემთხვევა,
გონი თქვენც გაქვთ მონასმენი,
კატორღით რომ დაბოლავდა
სუდით ჩემი განაჩენი...
რაფერ შემძულდა სიცოცხლე,
რომ გითხრა, გაგიკვირდება,
უბრალოთ რომ ვიტანჯები,
ცეცხლითაც ეს მეკიდება,
ციხეში ვზივარ სანყალი,
დამსუსტებია მუხლები,
დარწმუნდით, ჩემო ძმანებო,
ამ ტანჯვას ვერ გადურჩები“.

სახალინზე მან ოთხი წელი გაატარა და 1904 წელს გამოიქცა. ერთხანს აზერბაიჯანში იმალებოდა, შემდეგ სოხუმში აღმოჩნდა, სადაც ტერაქტების სერია მოაწყო და 17 სტრაჟნიკი მოკლა. სოხუმში გუნთაიშვილის დაჭერისათვის ხელისუფლებამ ჯილდო – ხუთი ათასი მანეთი დაანესა.

აფხაზეთიდან ის ეპისკოპოსის ანაფორით, პარიკითა და წვერით შენიღბული გამოიპარა. თურმე გემზე მას, როგორც მაღალი რანგის სასულიერო პირს, დიდი პატივით ეგებებოდნენ. მშობლიურ სოფელ კვირიკეთში დაბრუნებისთანავე ის ჩაება ტერორისტულ საქმიანობაში და მონაწილეობდა პოლიციელებზე თავდასხმაში და იარაღის გატაცებაში. მთავრობამ ისევ დაუწყო დევნა, მისი შეპყრობისთვის აქაც ჯილდო დაწესდა.

ფირალი რომ ვერ მოიხელთეს, დედამისი და მისი ძმა აპოლონი დააპატიმრეს. განრისხებულმა გუნთაიშვილმა მაზრის უფროსის მოკვლა გადაწყვიტა, მაგრამ ამხანაგებმა არ დაანებეს – ყველას ააწიოკებნო. მაშინ მელქისმა წერილი მისწერა: რას კადრულობ, მოხუც ქალს რომ ციხეში აგდებო. თუ ასეა, მაშინ შენ ცოლ-შვილს მოვიტაცებ და ტყეში წავიყვანო. მაზრის უფროსმა ეს წერილი მიიღო და მესამე დღეს დედამისი ციხიდან გამოუშვა.

გუნთაიშვილი ერთხანს ცნობილი ქართველი ლოტბარის, ანზორ ერქომაიშვილის დიდი ბაბუის, გიგოს ოჯახში იმალებოდა. ამ ოჯახს სხვადასხვა დროს თურმე სტუმრობდა სისონა

დარჩია, დათიკო შევარდნაძე, გოგია ღლონტი... გუნთაიშვილი დღისით ოდის სახურავზე იმალებოდა, ღამით კი ჩამოდიოდა და სამზადისში ძმებ ერქომაიშვილებთან ერთად ქეიფობდა და მღეროდა. მელქისას იმდენად კარგი ხმა ჰქონდა, რომ ერთხელ მისთვის არტემ ერქომაიშვილს უთქვამს: „შენ რომ მთავრობა შეგირიგდეს, აუცილებლად ჩემს გუნდში ჩაგრიცხავდიო“.

...ერთ საღამოს გიგოსთან აღელვებული მოვიდა აღფეს თოიძე. მან თქვა, სტრაჟნიკები ამაღამ მაკვანეთში მოდიან... როგორც ჩანს, საიდანღაც გაიგეს, რომ მელქისი თქვენთან აფარებს თავსო. გიგომ სწრაფად აფრინა ბავშვები და მომღერლები მოაყვანინა. ამასობაში ძმები ერქომაიშვილები მელქისთან ერთად ტყეში გავიდნენ... მთელი ღამე იარეს და გამთენიას სოფელ გომში მივიდნენ ერთი თავიანთი მეგობრის ოჯახში.

ერთი საათის წასული არც იქნებოდნენ მელქისი და ძმები ერქომაიშვილები, რომ სტრაჟნიკებიც მოვიდნენ, მაგრამ მათ დახვდათ რამდენიმე მომღერალი, რომლებიც სამზადში ქეიფობდნენ და არაჩვეულებრივად მღეროდნენ. პოლიციის უფროსი მათ სიმღერებს მოჟადოებული უსმენდა: – უკაცრავად, ბატონო გიგო, ამისთანა მომღერლებთან ყაჩაღებს რა უნდა, – თქვა მან, მერე სუფრას მიუჯდა და დილამდე იქეიფა. სამშვიდობოს გასულმა გუნთაიშვილმა ძმებ ერქომაიშვილებს მადლობის ნიშნად ლექსი მიუძღვნა:

„იცოცხლეთ, ძმებო, სამთავემ, ლხინში ჩასწმინდეთ ყელები,
დასჭექეთ ქართულ ენაზე სიმღერა ძველთა ძველები,
ლხენით დაატკბეთ ჩაგრული ძმები, სიმართლის მცველები,
ბანს შემოგძახებთ ღიმილით სამშობლოს მთა და ველები,
თქვენს ერთად იყოს დღეგრძელი, ვინც თქვენ დღემდე განეტრა,
გიგი, გიორგი, მომლხენნი მოხუცნი წვერებჭალარა,
ჭირში და ლხინში ქებულმან, ვინც თქვენ აქამდე გატარა,
მათაც მივუძღვენ საღამი და მასთან ლექსი პატარა“.

ამ ლექსზე არტემ ერქომაიშვილმა სიმღერა შეთხზა, რომელსაც ძველი მომღერლები დღესაც მღერიან.

გუნთაიშვილი, სხვა ცნობილ ტერორისტებთან ერთად, გაერთიანებული იყო წითელ რაზმში და მათთან ერთად, რო-

გორც უკვე აღვნიშნე, მონანილეობა მიიღო ნასაკირალის ბრძოლაშიც. მას ბევრი ტერორისტული აქტი აქვს მოწყობილი, მათ შორის, ორი სარკინიგზო ეშელონის გაძარცვა და პოლკოვნიკ კრილოვის მოკვლა (იმ კრილოვისა, გურულებს „ვინტოვკების“ ჩაბარება რომ მოსთხოვა), ასევე უხდებოდა „მივლინებებში“ წასვლა რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ადგილებში: ირკუტსკში მან გენერალი მიშლევსკი მოკლა, 1905 წელს კომიტეტმა გუნთაიშვილს ბათუმში ვინმე ალექსეიევის მოკვლა დაავალა. მელქისი მას ბაზარში დაესხა თავს, დაჭრა, მაგრამ ალექსეიევი ხალხმრავლობამ იხსნა, თუმცა, ამ ინციდენტის შემდეგ ის საქართველოში აღარ გამოჩენილა. აზერბაიჯანში მელქისი და კოლია შავიშვილი „საქმეზე“ იყვნენ წასულები, მაგრამ ისინი გასცეს, დააპატიმრეს და გურიაში გამოაგზავნეს. მაგრამ დაპატიმრებულებმა ნატანების სადგურში გაქცევა მოახერხეს. გუნთაიშვილი ისეთი ავტორიტეტით სარგებლობდა, რომ ყოველი ახლად გამოჩეკილი ფირალი მასთან მიდიოდა: „...თუ ხალხში როგორი ზრდილობა იყო საჭირო, ორგანიზაციაში როგორ უნდა მუშაობა, მტერს როგორ უნდა მოქცევა და ნამუსი და თავმოყვარება, ესენი ყველა უნდა მელქისის ესტავლებია...“¹⁵²

ერთხელ მაზრის უფროსმა მახარაძემ კრება მოიწვია, იქ მოსული ქალი და კაცი უშვერი სიტყვებით აგინა და კიდევ ერთხელ დაემუქრა ფირალების მფარველებს. ასევე წარადგინა ფირალების ხელშემწყობთა 30 კაციანი სია. გუნთაიშვილი, თავის ამხანაგებთან ერთად, რომელთა შორის იყვნენ დათიკო შევარდნაძე, სიმონ ბურჭულაძე, კოლია შავიშვილი, კიკია მამულაიშვილი, ღამით მაზრის უფროსს წამოადგა სახლში. მახარაძეს სუფრა გააშლევინეს, იქეიფეს, შემდეგ გამოატანინეს სია და ბუხარში დანვეს, თან დაემუქრნენ: „თუ კიდევ ასთები გაბედე, იცოდე, მოგკლავო, ვერსად დამემალეზიო...“¹⁵³

1905 წლის რევოლუციის ჩახშობის შემდეგდროინდელ რეპრესიებს ის გადაურჩა, მაგრამ ფირალობას ისევ განაგრძობდა.

¹⁵² ა. გუნთაიშვილი, რეუელი N 5

¹⁵³ ა. გუნთაიშვილი, რეუელი N 4

1918 წელს თურქეთმა ოზურგეთი და გურიის ნაწილი დაიკავა, ჯარი ძარცვავდა და აწიოვებდა მოსახლეობას. გუნთაიშვილმა სხვებთან ერთად პარტიზანული ბრძოლა გააჩაღა თურქების წინააღმდეგ და, როგორც ამბობენ, დიდი ზარალი მიაყენა. „თურქეთის მთავარსარდალმა იკითხა... ყოველ ფრონტზედ სიმწყნარე მაქვს და აქანა ვინ არის ასეთი... სულ სროლა არის ყოველდღე და ღამე, რაში არის საქმე, აღარ ვიცი. ამდენი ხალხი, ფრონტიდან მოვდივარ და, არ დამკარგვია. მაშინ უთხრენ თურქეთის მთავარსარდალს, რომე ამ ადგილას ცხოვრობს მეღქისი გუნთაიშვილი, 40 წლის, ძველი ნიკოლოზის მთავრობას ებრძოდა და რამოდენი ხალხი დაუწყვიტა... ვინ იცის, ძალოვანი ძალას ხმარობდნენ, მაგრამ ვერაფერი დააკლენო...“ თურქებმა თურმე მოლაპარაკება გამართეს გუნთაიშვილთან და ჯარი ორი კილომეტრით უკან დასწიეს.¹⁵⁴

გასაბჭოების შემდეგ გურიაში „წითელი“ ტერორი მძვინვარებდა. მისი სულისჩამდგმელი იყო ცნობილი ჩეკისტი საშა ობოლაძე, რომელიც პარტიის დავალებით იყო გაგზავნილი ოზურგეთის მაზრაში მენშევიკ ბანდიტებთან საბრძოლველად. „ერთმა ჩეკისტმა, გვარად ობოლაძემ, გურიაში მრავალი სოციალ-დემოკრატი გლეხი დააჭერინა და დაახვერტინა, როდესაც ის დღისით, ღეხოურიდან, სადაც მრავალ სახლს, მისი განკარგულებით, ცეცხლი ჰქონდა წაკიდებული, ასი შეიარაღებული მხედრის ამაღლით ოზურგეთში ბრუნდებოდა, ეტლში შეუვარდა ყოფილი გვარდიელი გოგია ლლონტი, რომელიც ცოლით ტყეში იყო გავარდნილი, მოკლა ობოლაძეც და მის გვერდით მჯდომი ოფიცერიც და უვნებლად მიიმალა“.¹⁵⁵ აპოლონ გუნთაიშვილის თქმით, ლლონტმა, რომელმაც თავის დროზე შეუთვალა ობოლაძეს – „დატოვე ოზურგეთი და წადი, თორემ ცოცხალს არ გაგიშვებო“, ჩეკისტი რაზმთან ერთად შეიტყუა და „...დახტენ ბუჩუქის ახლოს პირას და მოხკლენ ფაიტონში მჯდომი ობოლაძე და... კიდევ აფიცერი სანიკიძე, რომლებსაც ახლთა რაზმელები ოთხმოცი კაცისა არანაკლები...“¹⁵⁶

¹⁵⁴ ა. გუნთაიშვილი, რეეული N 8

¹⁵⁵ ჟურნალი „მნათობი“, 1989 წ., N 1

¹⁵⁶ ა. გუნთაიშვილი, რეეული N 9

საშა ობოლადის მკვლელობის შემდეგ სასტიკი რეპრესიები დაიწყო, მკვლელებს ვერ მიაგნეს (გოგია ლლონტი, მეუღლესთან ერთად, საფრანგეთში გაიქცა). ობოლადე შეცვალა ტალახაძემ, მის დროს ე. წ. „ტროიკები“ ჩამოყალიბდა, რომელთაც შეეძლოთ, ნებისმიერი ადამიანისათვის სასიკვდილო განაჩენი გამოეტანათ და მაშინვე შეესრულებინათ. „...ყველა წამიობით იხვრიტებოდა ათი, ხან თუთხმეტი და ერხელ 25 კაციც დახვრიტენ ერთ ლამეს, თორემ ორს და სამს ყოველ ლამეს ხრეტდენ... და ყრიდენ მიწაში...“¹⁵⁷

მათ საქმიანობას უამრავი უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა. „ტროიკის“ ერთ-ერთი წევრი იყო ვინმე თავართქილაძე, რომლის ბიძაშვილი, გვარდიელი, დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში ოზურგეთის ბაზარში ჩხუბისას მელქისას ძმას, სამსონს შემოაკვდა. თავართქილაძემ გადაწყვიტა სამაგიეროს გადახდა. სამსონი დაიჭირეს და დახვრიტეს. ამის გამო თავართქილაძე ციხეში ჩასვეს, მაგრამ გავლენიანი ნაცნობ-მეგობრების დახმარებით მან მალე დაიხსნა თავი. მაშინ გაიგო, ვისი ძმა დახვრიტა, და ძლიერ შეშინდა. გასაბჭოების შემდეგ მელქისედეკ გუნთაიშვილი ქობულეთში კომისრის თანამდებობაზე მუშაობდა. თავართქილაძემ მშვენივრად იცოდა, რომ გუნთაიშვილი მას ცოცხალს არ დატოვებდა და განიზრახა, დაესწრო მისთვის. მაგრამ მელქისმა ამხანაგები გააფრთხილა, რომ თავართქილაძე არავის მოეკლა და ერთ დღეს საკუთარი ხელით გამოასალმა სიცოცხლეს.

ამის შემდეგ გუნთაიშვილმა ისევ აიღო ხელში თოფი და ძველ პროფესიას – ფირალობას – დაუბრუნდა. მას ამჯერად საბჭოთა მილიცია დასდევდა. ერქომაიშვილებთან ყოფნისას გუნთაიშვილს უთქვამს: „მე მთავრობას ცოცხალი არ შევურიგდები. კობა (სტალინი) იმდენად ჭკვიანი კაცი იყო, რომ ვერ დავიჯერებ, ეს ყველაფერი იცოდეს, რაც დღეს ჩვენთან ხდება. ნეტავი ერთი შემახვედრა და მასთან გულახდილად მასაუბრაო...“¹⁵⁸

მელქისედეკ გუნთაიშვილი და მისი მეგობარი ფირალები,

¹⁵⁷ იქვე.

¹⁵⁸ ა. ერქომაიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 65-66

შამილ დარჩია და ჯამბულეთა ლლონტი, თურქეთის გავლით საფრანგეთში აპირებდნენ გაქცევას. ისინი ოზურგეთთან ახლოს ერთ ოჯახში აფარებდნენ თავს, მაგრამ ლლონტმა ისინი გასცა. მათ თავს მილიციონერთა დიდი რაზმი დაესხა. ორმხრივი სროლის შედეგად გუნთაიშვილი დაიჭრა, შამილს მისი დატოვება არ სურდა, მაგრამ მელქისედეკმა აიძულა, წასულიყო. დაჭრილი ბოლომდე იგერიებდა მტერს, მაგრამ მაინც ჩაიგდეს ხელში, ცხენის ძუაზე გამოაბეს და მანამდე ათრიეს, სანამ არ მოკვდა. ეს მომხდარა 1929 წელს (სხვა მონაცემებით, 1933 წელს). დარჩიამ და ლლონტმა კი ოზურგეთთან მდებარე ექადიის ტყეს შეაფარეს თავი, სადაც ლლონტმა მძინარე შამილ დარჩია მოკლა, გვამი კი მილიციას ჩააბარა.

დათიკო შევარდნაძე

დათიკო შევარდნაძე დაიბადა სოფელ ასკანაში, 1875 წლის 9 ივნისს. გადმოცემით, „შევარდნაძე ლომი იყო... ვისაც არ ყავდა ნახული და უცბათ ნახავდა, იფიქრებდა, რომ აგი იქნება შევარდნაძე“.¹⁵⁹ სკოლის დამთავრების შემდეგ ოზურგეთის პროგიმნაზია დაამთავრა, შემდეგ კი სამი წელი მუშაობდა ნოვოროსიისკში პორტის მუშების უფროსად. მან ბრწყინვალედ იცოდა რუსული, სხვადასხვა დროს ბასილეთის, ლიხაურის, ასკანის, ჩოხატაურის საზოგადოების მწერლად მსახურობდა. შევარდნაძე პოეტური ნიჭითაც ყოფილა დაჯილდოებული და ლექსებსაც კი წერდა. აი, მისი ერთი ლექსი, სახელწოდებით „ამხანაგებს“:

„მტარვალეების ტლანქმა ძალამ
გადმომავდო მინდორ-ველად,
მოდო, ძმებო, და ვიბრძოლოთ
ანწყო დროის შესაცვლელად.
ხალხს უსურვოთ, რომ შეიგნონ,
რომ არეინ ყავს მას მაშველად,
გარდა ერთი თავის თავის,
გამომსვლელი ბრძოლის ველად.
საჭიროა შეერთება
ჯალათების შემმუსვრელად,
ძირს, ძირს დავსცეთ მუქთა-ხორა,
ჩვენვე დავდგეთ ჩვენდა მცველად“.

მოგვიანებით კი საკუთარ ცოდნას კომიტეტს ახმარდა – ხან ყალბ პასპორტებს აკეთებდა, ხან კიდევ სხვადასხვა საჭირო საბუთებს.

როგორც ამბობენ, შევარდნაძე შესანიშნავი ჩუბინი იყო: „აბრეშუმის ძაფს არტყამდაო“. მას მაუზერით შეეძლო ტელეგრაფის მავთულის განყვეტა. არსებობს ერთი მოგონება: ბავშ-

¹⁵⁹ ა. ხინთიბიძე, გურული ფირალები, 1938 წ., გვ 105

ვები თურმე ტელეგრაფის მავთულს ესროდნენ და ვერ ახვედრებდნენ. ეს დაუნახავს დათიკოს და უთქვამს: თუ გინდათ, რომ მოარტყათ, ქვედა მავთულს უნდა დაუმიზნოთო. ეს თქვა, დაადრო მაუზერი და ერთი გასროლით განყვიტა მავთული (მაუზერი რუსეთის იმპერიაში XX საუკუნის დასაწყისში შემოიტანეს. ის მაშინვე იქცა გურული ფირალების საყვარელ იარაღად). შევარდნაძე საგანს ერთხელ შეხედავდა და ხელუკუღმა მიზანში არტყამდა. მისი ცოლი იხსენებდა: „ერჯელ დამთვრალიყო და დამაჩემდა: დადექი ეზოში, კვერცხს დაგადოფ თავზე და ტყვია თუ მუახვედრო კვერცხსო... ვარი არ გამივიდა. დაზომა სამოცი ფეხის ნაბიჯი, დამადვა თავზე კვერცხი, ესროლა ტყვია და კვერცხი თავიდან გადააგდო“. ¹⁶⁰

ხალხში მის შესახებ ლეგენდები დადიოდა: შევარდნაძე მონუსხულია, მას ტყვია ვერაფერს დააკლებსო. ერთხელ გაიგეს, რომ ბახმაროში იმალებოდა და მის ასაყვანად პრისტავი სტრაჟნიკებთან ერთად წავიდა. გზაში მათ შევარდნაძე დახვდა და შესძახა: გაგწყვიტავთ ყველასო. შეშინებული სტრაჟა კუდამოძუებული უკან გაბრუნდა. ოზურგეთში მისვლისას კი თავის მართლება დაიწყეს: „...თავს ხომ არ მუაკლიებდით იმ გადარეულსო... გაგწყვეტთო, პირში ზარბაზანი ქონდავო“. ხალხში ამის შესახებ ხმა დაირხა და ყველა დათიკოს ეხუმრებოდა: „ბიჭო, პირში ზარბაზანი რუმ ქქონდა, რა უყავიო. დათიკომ ამაზე მთელი წელიწადი იცინა“. ¹⁶¹ მის შესახებ ჭაბუა ამირეჯიბი წერდა: „...გამიგონია, გურიის ერთ-ერთ სოფელში გლეხკაცს სახლში ყაჩალი შეეჭრა, გაძარცვა და თვალწინ ცოლიც გაუუპატიურა. ფირალმა დათიკო შევარდნაძემ – ბატონი ედუარდის პაპის ძმამ – ის ყაჩალი შეურაცხყოფილ გლეხკაცს ხელებგაკოჭილი მიუყვანა, რევოლვერი გაუნოდა და უთხრა, ესროლე ამ ძაღლისშვილს, მკვლელობას ჩემს თავზე ავიღებო. გლეხკაცმა უპასუხა, კაცის მოკვლის ცოდვას ვერ დავიდებ, ღმერთმა მიუზღოსო“. ¹⁶²

¹⁶⁰ იქვე, გვ. 101

¹⁶¹ იქვე, გვ. 98

¹⁶² ჭ. ამირეჯიბი, მუდმივი კავშირის სამყარო, N1, 2000 წ.

თენგიზ ჟღენტი იხსენებდა, რომ სოფელ ბასილეთში შევარდნაძეზე უშედეგო თავდასხმის შემდეგ პოლიციის სამმართველოში, სადაც მას და სამსონ კალანდაძეს პოლკოვნიკი შჩებელსკი ჩვენებას ართმევდა, შემოვარდა ვინმე ქავჭარაძე და ხმამაღლა დაილაპარაკა: „შევარდნაძისთანა რომ ხუთი კაცი გვყავდეს, ყველა სოციალ-დემოკრატებს გავანადგურებდით“.¹⁶³

შევარდნაძეზე გურიის რევოლუციურმა კომიტეტმა სამჯერ მოაწყო ტერაქტი, მაგრამ ის სამჯერვე გადაურჩა სიკვდილს. ეს იყო ერთადერთი შემთხვევა, რადგან, როგორც წესი, კომიტეტის მიერ მიზანში ამოღებულ მსხვერპლს ვერაფერი შველოდა – ის უნდა განადგურებულიყო. მასზე ნადირობა ხან კომიტეტისაგან, ხან კი ხელისუფლების მხრიდან მუდმივად გრძელდებოდა. ერთხელ ასკანაში მას სტრაჟნიკი ჩაუსაფრდა, მაგრამ შევარდნაძემ დაასწრო და ის მოკლა.

ასკანის მამასახლისის, ივანე მეგრელაძის, გადმოცემით: „ასკანაში ეგ ზეკუცია იყო ჩამოყენებული. მთავრობის მამასახლისი ჭვანელი თათარი, გვარად ქათამაძე რეშიდა. იმას ახლდა ოთხი სტრაჟნიკი. ამგენს ჯამაგირს აძლევდა საზოგადოება. ამით დაშტრაფული იყო. ესენი ცხოვრობდნენ კანცელარიაში. ეძებდნენ შევარდნაძეს. გვაბრათს დუქნები იყო. ხალხი იყო დუქნის წინ. სტრაჟნიკი ერთადერთი იყო. სხვები სადღაც-სადღაც წასული. დათიკო მოდის თურმე ზეიდან, ეს ფირალი, ფეხით. სტრაჟნიკი ვერ იცნობს დათიკოს. ვილაცამ დაიძახა, „დათიკო შევარდნაძე მუაო“. კლასს აქეთ დუქანია, დათიკომ მიაღწია კლასს. გაუპირისპირა. თათარმა დაინახა, პლაში ჰქონდა მოხურული. დუქნის წინ ჭა იყო. ამ თათარმა თოფს მოკიდა ხელი და უნდა ჭის თავთან ჩაუსაფრდეს დათიკოს. დათიკომ მოასწრო, ესროლა და მოკლა იქვე.

მე ფიცი მიმალებინეს ოზურგეთში (როცა მამასახლისად აირჩიეს – ი.მ.), მაგ თათარი ვნახე მაშინ. მე იმ დროს შინ ვიყავი. სტრაჟნიკი მოკლა დათიკომო. საზოგადოება აიძრა. ხალხმა თავი მოიყარა. მთავრობის მამასახლისმა „ლაპორტი“ მისცა პრისტავს, – პრისტავმა „უეზდნი ნაჩალნიკს“ აცნობა. ასკანას

¹⁶³ თ. ჟღენტი, 1905 წელი გურიაში. 1924 წ., გვ 48-49

მოვიდა პრისტავი, მერე უეზდნი ნაჩალნიკი მისი ჯარით. ხალხი დაშტრაფეს 3000 მანეთით. კუბო გაგვაკეთებინეს, ხალხი გამოაწყვეს ნასასვენებლად. 3000 მანეთი 24 საათში მოიკრიფა. სულ ოქროებით მოვიდა. მე ჯაჭვი მომივიდა (მამასახლისად არჩევის დროს), მაშინ უეზდნი ნაჩალნიკმა მომიტანა. თათარი მამასახლისობიდან გაათავისუფლა. (სტრაჟნიკი) გაასვენეს, მiasვენეს გომში. გომს იქით პრისტავმა არ გაატარა ხალხი. სისხლი არ აიღონ მისიანებმაო. ჯარი ჩამოდგა. კანცელარიაზე დგას. იყო 2-3 დღეს და წავიდენ. იქნებოდა 40-50 კაცი, მისი ცხენებით. ხარჯი ხალხის იყო. შემდეგ მოვიდა სხვა პრისტავი 6 სტრაჟნიკით...“¹⁶⁴

ამის გამო სოფელში ეგზეკუცია ჩააყენეს და მოსახლეობას უზარმაზარი გადასახადი შეაწირეს. შევარდნაძე მოთმინებიდან გამოვიდა და პრისტავს წერილი მისწერა: „...აგი წერილი მიიღოთ თვარა, მაშინათვე დატიეთ ასკანა, თვარა სულყველას ამოგხოცავთ. თუ ჩემი შეხვედრა გინდებიან, პარასკევს ჩამუალ ჩოხატაურში და დამხთიო...“ პრისტავმა მიიღო თუ არა წერილი, იმავე დღეს გაიპარა ასკანიდან. შევარდნაძის, როგორც ცეცხლისა, რომ ეშინოდათ, ამაზე ერთი ფაქტიც მეტყველებს: მთვრალ შევარდნაძეს დუქნის ყაფანზე სძინებია. ჩამოუვლია ურიადნიკს რამდენიმე სტრაჟნიკთან ერთად. ნაბადზე წამოგორებული დათიკო რომ დაუნახავთ, უკანმოუხედავად გაქცეულან. გლეხებს დათიკო გაუღვიძებიათ – თავს უშველეო. ფირალს სტრაჟნიკებისთვის ერთი მაგრად შეუკურთხებია და მეორე მხარეს გადატრიალებულა. ერთხელ კი შევარდნაძე თავის ამქრებთან ერთად კანცელარიას დასხმია თავს. შეშინებული პრისტავი კალანდია ბუხარში დამალულა.

ჩოხატაურში ვინმე მახარაძე, კომიტეტის დავალებით, ტერორისტულ საქმიანობას ეწეოდა. მან მოკლა შპიონი შალიკაშვილი, რომელიც დათიკო შევარდნაძის ნათლია იყო. იმ პერიოდში შევარდნაძეს დავალებული ჰქონდა შპიონ ქამჯარაძის მოკვლა. შევარდნაძის ცოლის, გულიჩქას, მოგონებით: „...ერთ უქმე

¹⁶⁴ ივანე მეგრელაძის მონათხრობი ჩანერილი ასკანაში 1954 წელს დარეჯან მეგრელაძის მიერ.

დღეს დათიკო და გოგიტიძე წევიდა ეკლესიაზე ქამჯარაძის სასიკვდილოთ. ქამჯარაძე ვერ ნახენ...“¹⁶⁵ უკანა გზაზე მათ იქეიფეს და მთვრალეები სიმღერ-სიმღერით მოდიოდნენ. შევარდნაძეს მუსიკალური სმენა არ ჰქონდა, მაგრამ აჰყვდა გოგიტიძეს. გზაში მათ მახარაძე შეხვდათ.. სიმღერა რომ გაიგონა, გაეცინა: „რა კაი ხმა გამოდისო...“ გოგიტიძეს ეს ენწყინა და მახარაძეს წაეჩხუბა. ჩხუბი ურთიერთსროლაში გადაიზარდა: გოგიტიძე დაიჭრა, მახარაძე კი დაილუპა. მახარაძის მკვლელობა დათიკოს დააბრალეს, ყველა ფიქრობდა, რომ ეს ვენდეტა იყო. კომიტეტმა მას სიკვდილი დაუნიშნა.

სოფელ ბახვის გზაზე შევარდნაძეს ჩაუსაფრდა ორი ტერორისტი: პორფილე გოგიძე და ბასილია. ბასილიას დაუძახნია შევარდნაძისთვის: დაგვნებდიო. ის გაიქცა. ტერორისტები გამოეკიდნენ, მოულოდნელად შევარდნაძე მოტრიალდა, ბასილიას ესროლა და მკერდში დაჭრა. „27 სექტემბერს სოფელ ბახვში ერთი იქაური მცხოვრებთაგანი – ბასილია – ჩასაფრებია გზაზედ მომავალს სოფლის მწერალს დ. შევარდნაძეს, რომლის მოკვლაც სდომებია, მაგრამ შევარდნაძეს მოუსწვრია თოფის სროლა და ბასილია სასიკვდილოდ დაუჭრია“.¹⁶⁶

დაჭრილი იქვე მდებარე ბორცვზე აიყვანეს და დაანვინეს. ხალხი შეგროვდა, მოვიდა პრისტავიც. შევარდნაძეც იქვე ტრიალებდა. საქმის გაგების მიზნით პრისტავმა შევარდნაძეს გამოკითხვა დაუწყო. შევარდნაძემ უპასუხა: „მე არაფერი არ ვიცი, გზაში მოვიდოდი, ვინცხა დამხთა და სროლა ამიტეხა, მეც ვესროლე, მარა იგი გეიქცა და უცბათ ამ მართალ კაცს მოხთა ტყვია...“¹⁶⁷ პრისტავმა შევარდნაძეს დაუჯერა. როგორც ირკვევა, ჭრილობა სასიკვდილო არ ყოფილა და თავდამსხმელი გადარჩა (თუმცა, მოგვიანებით ბასილია, ყაჭვიშვილთან ერთად, ტუაფსეში ფოსტაზე დაცემისას მოკლეს). იმ საღამოსვე შევარდნაძე მისულა დაჭრილ ბასილიასთან და უკითხავს, რატომ მდევნიოთ.

¹⁶⁵ ა. ხინთიბიძე, გურული ფირალები, 1938 წ., გვ. 94

¹⁶⁶ გაზეთი „ივერია“, 1904 წ., N 231

¹⁶⁷ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., 1938 წ., გვ. 95

ერთხელ შევარდნაძეს ჩოხატაურის ბაზარში დაესხნენ თავს. „...ვიღაცებმა დაბა ჩოხატაურის ბაზარში თოფი ესროლეს დ. შევარდნაძეს და ორ ალაგას დასჭრეს – ხელსა და მკლავში. მსროლელთა ვინაობა ვერც გაიგეს... ამბობენ, შევარდნაძემ გაქცევით უშველა თავს, თორემ ცოცხალი არ გადარჩებოდა, ისე დაუშინეს თოფებით“. ¹⁶⁸ მან ეშმაკობა იხმარა და თავი ისე გადაირჩინა. „დათიკოს ნაბადი ქონდა და ამ ნაბადით გადირჩინა თავი. ნაბადი ფეხზე გააჩერა, თვითონ გაქრა და გეიქცა. დამხ-თურებს ეგონა ნაბადში იქნებავო და დუუშინეს ტყვია...“ ¹⁶⁹

ჩოხატაურში სპეციალურად გუბერნატორი ჩამოვიდა და შევარდნაძეს მოსთხოვა, გაეცა თავდამსხმელები, სანაცვლოდ, ჰპირდებოდა სამსახურს და ფულად ანაზღაურებას. ასკანისა და ჩოხატაურის სოფლებს გადასახადი დაუნესეს, რათა მათ დამხდურები გაეცათ. ამ ხერხმა ვერ გაჭრა და გუბერნატორი ოზურგეთში გაბრუნდა. შევარდნაძემ კი პრისტავს უთხრა, ამ ხალხს ტყუილად ნუ აწვალბებთ, მოხსენით გადასახადიო. გუ-ლიჩქა იხსენებდა: „... ამ ავადმყოფობის დროს უთხარი: რეიზა არ ჩივი შენი მკვლევლების სახელს მეთქინ... მე შპიონათ ვერ ავდგები, თოფის მსროლელს ვერ გავცემო“. ¹⁷⁰ კომიტეტმა ნახა, რომ შევარდნაძემ ისინი არ გასცა, მოსარიგებლად შეიდი კაცი მიუგზავნა. მას მადლობა გადაუხადეს და საკუთარი დანაშაული აღიარეს.

შევარდნაძე მომჯობინდა, მაგრამ გურიაში მისი გაჩერება აღარ შეიძლებოდა, და ის სამეგრელოში, სხვა ცნობებით – რაჭა-ლეჩხუმში გადავიდა და იქ გააგრძელა არალეგალური მუშაობა. მალე შევარდნაძე იქვე დააპატიმრეს და ქუთაისის ციხეში გადაი-ყვანეს. ერთხელ, ციხის ეზოში ყოფნისას, მოკლული მახარაძის ნათესავს მისთვის დაუყვირია: „მოლალატევ, ჯაშუშო, შენ კაცის მკვლევლოვო“. ამაზე დათიკოს გული მოსვლია, – „პრავაკაციას ნუ ავრცელებო“. ამ საქმეს ნათელი რომ მოჰყვნოდა, კომიტეტმა გამოძიება დანიშნა და შევარდნაძის სიმართლე დაამტკიცა.

¹⁶⁸ გაზეთი „ივერია“ 1904 წ., N 247

¹⁶⁹ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., 1938 წ., გვ. 95

¹⁷⁰ იქვე, გვ. 96

1905 წელს შევარდნაძე ციხეს ტოვებს. უცნობია, გაათავისუფლეს, თუ გაიქცა, ყოველ შემთხვევაში, მალე ის წითელი რაზმის ასისტენტად მოგვევლინა. „1904-ში წითელი რაზმი ჩამოყალიბდა. უნინ ტერორისტების ვორგანიზაცია იყო და იგი გადაკეთდა წითელ რაზმად. დათიკო წითელი რაზმის მეთაური იყო, ასისტენტი...“¹⁷¹ უნინ დევნილი შევარდნაძე სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას შეუერთდა და მისი ყველაზე განთქმული და საშიში წევრი გახდა.

როგორც ზევით აღვნიშნე, შევარდნაძე ერთ-ერთი გამოჩენილი მეთაური იყო ნასაკირალთან გამართული ბრძოლისა. ოზურგეთის რაიონის წითელრაზმელთა ბიუროს თავმჯდომარე ბესარიონ რუსიძე აღნიშნავდა: „ვიცნობ ამხანაგ დათიკო ერდიშელის ძე შევარდნაძეს 1904 წლიდან. მან 1905 წელს მიიღო აქტიური მონაწილეობა ნასაკირალის შეტაკებაში პლასტუნებთან, სადაც ამხანაგ საშა ობოლადესთან ერთად ჰყავდათ მუშათა რაზმები და აწარმოებდნენ ბრძოლას“.¹⁷² შევარდნაძე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა რაზმის წევრების გაწვრთნა-მომზადებაში. რაზმელებს კვირაში ორჯერ ასწავლიდნენ საბრძოლო იარაღის ხმარებას, სროლას და უტარებდნენ ტაქტიკურ მეცადინეობას.

1906 წლის ბოლოს შევარდნაძე, როგორც რევოლუციური მოძრაობის ყველაზე აქტიური და თვალსაჩინო წევრი, მონაწილეობას იღებს წითელრაზმელთა ერთიანი წარმომადგენლების კრებაში, რომელიც კახეთში გაიმართა.

როგორც თვითმხილველები აცხადებდნენ, შევარდნაძისა და კიკია მამულაიშვილის მაუზერს ვერავინ გაექცა. თუმცა შევარდნაძე ყოველთვის ვერ ახერხებდა კომიტეტის დავალების შესრულებას. ერთხელ სუფსის ნავთსაქაჩში შემოპარულ შპიონს გამოუტანეს სასიკვდილო განაჩენი. დათიკოს ის რკინიგზის სადგურში უნდა მოეკლა, მაგრამ შევარდნაძემ შპიონს ვერ მიუსწრო. შპიონს სდიეს „რეზერვში“ მყოფმა სხვა რაზმელებმა და სიცოცხლეს მაინც გამოასალმეს. სხვადასხვა წლებში შე-

¹⁷¹ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 97

¹⁷² ე. გოგუაძე, ხალხის ქომაგი გოგია ლლონტი, 1991 წ., გვ. 5-6

ვარდნაძემ სიცოცხლეს გამოასალმა ხიდისთავის მამასახლისი თავართქილაძე, შპიონი სიმონიშვილი, ანთაძე, სიამაშვილი, სტრაჟნიკების მეთაური, აჭარელი ქუცურ-ბეგი და სხვები. ეს უკანასკნელი მან ტერორისტ მათითაიშვილთან ერთად ბერე-ჟოულში ერისთავის სასახლის წინ მოკლა. ვეკილ სიამაშვილის შესახებ ხაზგასმითაა ნათქვამი შევარდნაძისადმი მიძღვნილ ლექსში.

„ვნუხვარ, სიამაიშვილმა,
თავი ძალით მომაკლია.
ჩემზე ძვირი ლაპარაკი,
შევეკითხე, ვინ გათქმია?
მან ბოდიშის მაგიერათ,
ცხვირში მუშტი გამოიქნია.
რადგან მეტი აღარ იყო,
მოთმინების ჩემგან ღირსი,
ჯერ პირადათ წაუკითხე –
ცდომილების პარაკლისი;
მერე ტყვიით გაუსწორე
დანაშაულობა მისი.
მთელ ჯაშუშებს შეემატოს,
მისი დღეი დანაკლისი!“

შევარდნაძის დაჭერისთვის ან მოკვლისთვის მთავრობას 800 მანეთი ჰქონდა დაწესებული. ჯილდოს მიღების ბევრი მსურველი გამოჩნდა, მაგრამ ვერავინ ვერ მოიხელთა განთქმული ფირალი. ერთხელ ის მოწამლეს კიდეც, მაგრამ გადარჩა. სახლში რომ მისულა, როგორც ლელვი გაგირჩევია, ისე სძვრებოდა თურმე კანი, – იხსენებდა მისი მეუღლე გულიჩქა.¹⁷³ მთავრობამ ბოლოს მაინც მოინადირა დათიკო შევარდნაძე. ორი ოჯახი – ჭელიძე და სიამაშვილი (ეს უკანასკნელი ხევისთავი იყო) ცდილობდა შევარდნაძის დაჭერას. შევარდნაძე გრძნობდა საშიშროებას და ბინას ბინაზე იცვლიდა. ერთხელაც ღამის გასათევად მოსე ჭელიძესთან მივიდა. იქ სუფრა გაიშალა და დათიკოს მოწამლული არაყი დააღვინეს.

¹⁷³ ა. ხინთიბიძე, 1905-07 წლების რევოლუციისა და რეაქციის პერიოდის მებრძოლები, 1989 წ., გვ. 27

„მეგონა, ვოტკა დავლიე,
ვერ მივაქციე თვალ-ყური;
სტაქანი რომ გამესინჯა,
მე არ ვიყავი დოხტური!“

ამის შესახებ საკუთარ მემუარებში ედუარდ შევარდნაძე წერდა: „...მახსენდება მამაჩემის ბიძაშვილი დათიკო (დავით) შევარდნაძე, რომელიც გურიის ერთ-ერთ სოფელში – ნა-საკირალში, 1905 წელს აჯანყებულთა რაზმს მეთაურობდა. ისიც ჭეშმარიტი გმირი იყო, მაგრამ დამარცხდა და თანამებრძოლებთან ერთად ტყვეს შეაფარა თავი, სადაც ერთ-ერთმა თანამებრძოლმა, მაშინდელი ხელისუფლების მიერ მოსყიდულმა პირმა, მონამლა.“¹⁷⁴ შევარდნაძე შეუძლოდ შეიქნა. დილით კი, წასვლა რომ დააპირა, ნახა, რომ „...ვინტოვკაში ხუთივე პატრონა უკულმა იყო ჩანყობილი. აგი ვინ ქნავო, იკითხა დათიკომ. აგი მე ვქენი, ვიმასხრევეო, უთხრა თურმე მოსეს მევორე ძმამ, ფენიე ჭელიძემ“.¹⁷⁵ მისი სახლში გაჩერება უნდოდათ, იცოდნენ, რომ პრისტავი, სტრაჟნიკებთან ერთად, უკვე ჭელიძის სახლისკენ მიიჩქაროდა. დათიკომ თავისი არ დაიშალა და გავიდა, ჭიშკართან კი ყვითლად ალებინა. მაშინ წარმოთქვა: ნამდვილად მონამლული ვარო. ის იმდენად იყო დასუსტებული, რომ თოფი თავის თანმხლებ პატარა ბიჭს გადასცა. თვითონ კი მოლზე დანოლას აპირებდა, რომ სული მოეთქვა. ამ დროს შეხვდა ბოქაულს და სტრაჟნიკებს. შევარდნაძემ თოფი მოიმარჯვა და უთხრა: მე არაფერს გერჩით, ჩაიარეთ, თავს ტყუილა უბრალოდ ნუ შემომაკლავთო. არც ჩვენ არ გერჩითო, – უპასუხეს სტრაჟნიკებმა და გვერდით ჩაუარეს. როცა შევარდნაძე გორაკს მოეფარა, მათ ფირალს ზურგიდან დააყარეს ტყვია. სასიკვდილოდ დაჭრილ შევარდნაძეს მაინც მოუხსნრია რამდენჯერმე გასროლა, ერთი ცხენი მოუკლავს და სტრაჟნიკი დაუჭრია.

„დათიკო შევარდნაძე ჩემი მამასახლისობის დროს მოკლეს – 1909 წელი ილეოდა. მთავრობას ებრძოდა, ტერორისტულ აქტებს

¹⁷⁴ ე. შევარდნაძე, ფიქრი წარსულსა და მომავალზე, მემუარები, 2006 წ., გვ. 37

¹⁷⁵ ა. ხინთიბიძე, გურული ფირალები, 1938 წ., გვ. 101

ასრულებდა პარტიის დავალებით. დევნილი იყო. იმალებოდა ტყეში, ოჯახებში.

...მე კანცელარიაზე ვარ... ერთ ნახევარ საათში ატყდა თოფის სროლა. თურმე ზეიდან (ვანისქედიდან) დათიკო შევარდნაძე მოდის მთვრალი. პრისტავი წინ მიდის, სტრაჟნიკები უკან. დათიკო რომ მიდის, პრისტავმა დაინახა, ტყის მცველი ეგონა (თოფი რომ დაუნახა). დათიკო რომ დაუახლოვდა პრისტავს – ბაჯელიძე იყო ბახველი¹⁷⁶ ერთი სტრაჟნიკი, იმან იყვირა: „დათიკოა შევარდნაძე“. სტრაჟნიკებმა დააყარეს ტყვია, დათიკო გადავარდა ლელეში, იმანაც სროლა ატეხა. ჩვენ რომ მივედით, დათიკო მოკლული დაგვხვდა. პრისტავი წინ დამხვდა, მითხრა: „მიდი და ნახე, ვინააო“. ვნახე, დათიკოა. პრისტავს გაუხარდა. „მიდი, ნახე, თუა მთლათ მკვდარიო“. აართვეს იარაღები. ჯიბეებიდან ქაღალდები ამოართვეს. ყარაული დააყენეს. ცნობა მისცეს ჩახატაურში პრისტავს, უეზდნი ნაჩალნიკს, გუბერნატორს. დათიკოს თოფი პრისტავმა გადაიკიდა. ჩვენ ვითომ გვიხარია. ჩვენც ვიცინით. პრისტავმა და უეზდნი ნაჩალნიკმა: – იქვე დამარხეთო. მოვიდენ ჩემთან და მთხოვეს ეკლესიაზე დამარხვის ნება. იქ მინა გააკეთეს ისე, ვითომ იქ იყო დამარხული. ყარაულს რომ დაეძინა, მოიპარეს და ეკლესიაზე დამარხეს. პრისტავი ასკანაში დარჩა. ფულებს კრეფენ. ვხედავთ, მოიძალა დათიკოს ამხანაგებმა (ლლონტი, მიქელაიშვილი, მამულაიშვილი). ისინი 6 სტრაჟნიკისა და პრისტავის განყვეტას აპირებენ. ვნახულობ მათ (პარტიაში ვართ და მეც პარტიის წევრი ვარ) და არ ვუშვებ. 6 სტრაჟნიკი რომ მოკლათ, დანვავენ ასკანას-თქო. პრისტავს უთხარი, ასეა საქმე და წადი და საქმეს მე მოვიყვან სისრულეში მეთქი...“¹⁷⁷

შევარდნაძის მკვლელობის გამო შურისძიებით ანთებული

¹⁷⁶ უცნობი ავტორი ბაჯელიძის შესახებ წერს: „(ნასაკირალის) თავდასხმის ხელმძღვანელებათ გამოდიოდნენ ესსერი სტუდენტი – ს. ბოლქვაძე, ს.დ-ში დათიკო შევარდნაძე, რომელიც ასკანაში მოჰკლა სტრაჟნიკმა ბაჯელიძემ, რომელი ნასტრაჟნიკალი და მკვლელი რევოლუციონერისა სამწუხაროთ ოზურგეთის ხაზინაში არის მოკალათებული და დღეს ფროფ/კავშირის ნევრად ითვლება“. უცნობი ავტორი შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო ფონდი 8 საქმე 242 აღწერილობა 2 ნაწილი II, გვ. 7-8

¹⁷⁷ ივანე მეგრელაძის მონათხრობი ჩანერილი ასკანაში 1954 წელს დარეჯან მეგრელაძის მიერ

კიკია მამულაიშვილი, ისაკი თოიძე და სხვები კანცელარიას თავს დაესხნენ და ორი სტრაჟნიკი მოკლეს. ცოტა ხანში მათ ფენიე ჭელიძეც მიაყოლეს. „20 დეკემბერს, კვირას ღამით... მოუკლავთ ჩოხატაურის სტრაჟნიკები – პლატონ კალანდაძე და ალანია. მკვლელობა მომხდარა ასკანის სასოფლო სამმართველოში. მოხსენებულ შემთხვევას, როგორც ამბობენ, აქვს კავშირი ამას წინათ დევნილი დათიკო შევარდნაძის მოკვლასთან“.¹⁷⁸ თავდასხმის შემდეგ რაზმი შევარდნაძის საფლავზე ავიდა, მარსელიეზა დააგუგუნა, ზალპი მისცა და დაიშალა. „მელქის გუნთაიშვილმა წაიყვანა მისი რაზმის ამხანაგები დათიკოს სასაფლაოზედ და რეჩი უთხრენ სამგლოვიაროთ და თოფები გაისროლენ მგლოვისათვის...“ გუნთაიშვილმა ლექსიც კი უძღვნა დალუპულ მეგობარს.

„ამხანაგებმა ვიხილეთ ჩვენი დათიკო მძინარე,
ამოუკოცნეთ თვალები და შევიქენით მტირალე...
ეხლა წავალთ და ნუგეშს ვსცემთ შენ მეუღლე გულიჩქას,
შემდეგ მოღალატენს ვნახავთ, აღარ გავუშვებთ ცოცხალსა“.

სტრაჟნიკების მკვლელობის გამო გუბერნატორი ჩავიდა ასკანაში, მოითხოვა მკვლელების გაცემა და სოფელი 6 680 მანეთით დააჯარიმა. შევარდნაძის ცოლი და დედა წაიყვანეს ოზურგეთში დაკითხვაზე, მაგრამ მალე გაათავისუფლეს.

¹⁷⁸ გაზეთი „მომავალი“, 1909 წ., N 99

კიკია (იასონ) მამულაიშვილი

როგორც სხვადასხვა წყაროებიდან ირკვევა, შევარდნაძის მოკვლის შემდეგ მამულაიშვილი – ჩუბინი, მაუზერისტი და ბომბისტა – გურიაში განხორციელებული ყველა ცნობილი ტერაქტის სულისჩამდგმელი ყოფილა. გურიის კომიტეტი მისი საშუალებით აშინებდა მოწინააღმდეგეებს, გეგმავდა მიზანში ამოღებული ადამიანების მოკვლას. გადმოცემის მიხედვით, ნასაკირალთან ბრძოლის დროს პირველი ბომბი სწორედ მამულაიშვილს უტყორცნია, სხვა ვერსიების მიხედვით, მიხაკო თალაკვაძეს ან პავლე ელიაძეს.¹⁷⁹ ვინ ისროლა პირველმა ბომბი, ამას დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, ბევრი ადამიანის წარმოდგენაში კიკია და სხვები ლამის დევგმირები იყვნენ.

კიკია (იასონ) მამულაიშვილი დაიბადა სოფელ დვაბზუში, 1881 წელს. მამამისი გადამდგარი ოფიცერი იყო, დედა – დიასახლისი. კიკიამ დაამთავრა სამოქალაქო სასწავლებელი და აპირებდა სოხუმის სამხედრო სასწავლებელში შესვლას, მაგრამ 1904 წელს მამის გარდაცვალებამ ხელი შეუშალა ამ მიზნის განხორციელებას. სასწავლებელში შესასვლელად კიკიას მისი ნათესავი, ცნობილი ქართველი მწერალი ლალიონი (არსენ მამულაიშვილი) ეხმარებოდა. საინტერესოა, რომ მწერალმა თავისი ნაწარმოები „ფირალი დავლაძე“ 1895 წელს გამოაქვეყნა და ამით თითქოსდა საკუთარი ნათესავის ბედი იწინასწარმეტყველა. რევოლუციური მოძრაობის გააქტიურებასთან ერთად, კიკია მამულაიშვილი აქტიურად ჩაება მასში. „მე არ ვყოფილვარ ჩამომავლობით და აღზრდით ყაჩაღი, მაგრამ იძულებული გავხდი,“ – ამბობდა ის.

მისი თანამედროვის გადმოცემით, „კიკიას დამცემ ფირალებთან აფერი საქმე არ ქონებია. ფირალები ვორ პარტიათ

¹⁷⁹ უცნობი ავტორი, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო ფონდი 8, საქმე 242, აღწერილობა 2, ნაწილი II, გვ. 8

იყვენ გაყოფილი. დათიკო შევარდნაძე, კიკიე მამულაიშვილი, ისაკი თოიძე ერთად იარებოდენ".¹⁸⁰ თანამედროვეები მას ასე ახასიათებენ: „...კაი ვაშკაცი იყო შეხედულათაც. არსენა ვოძელაშვილი რომ გაგიგონია, იმფერი იყო. ერჯელ თავზე დიეცენ ლანჩხუთში, გადმოხტა და დეინახა, რომ ვორი სტრაჟა ამოფარებოდა საღორეს და სროლილობდენ ტყვიას. კიკიამ ესროლა და მოკლა".¹⁸¹

მან სოფელ დვაბზუში დაჭრა მღვდელი იონა ღლონტი, როგორც ამბობენ, საკუთარი საცოლის მამა. აპოლონ გუნთაიშვილი ასე აღწერს ამ ინციდენტს: „...მღვდელ იონა ღლონტისთვის გოგო უთხოვნია კიკიას საცოლოთ და მღვდელ იონას გოგოს მიცემაზედ ვარი უთხრობია და მღვდელს თავისი შვილი კიკიესთვის არ მიუცია. ეს ამბავი კიკია მამულაიშვილმა არ იკადრა... თოფი ესროლა, მღვდელი სიკვტილს გადარჩა და კიკიამ კი ყაჩაღათ წავიდა და მელქისთან მივიდა რომე მელქის... კიკია მამულაიშვილისთვის მოეელო..."¹⁸² შესაძლებელია, რომ სწორედ ამ მღვდელთან ჰქონდა მას ძველი ანგარიში. „ერჯელ ეკლესიაში პაპიროზი მოწია. ღვდელმა გააჯავრა და კიკიე მისკენ წეინია. კიკიას თავი გაუტეხეს".¹⁸³ მამულაიშვილის ხელს კიდევ მრავალი საქმე ეკუთვნის. განსაკუთრებით კარგად გამოსდიოდა ქალბატონების „გასაღება". მან მთელი სოფლის თვალწინ „ჯაშუშობაში" ეჭვმიტანილი პეგასია თოიძე წამებით გამოასალმა სიცოცხლეს; მელქისედეკ გუნთაიშვილთან ერთად, სოფიო დოლიძე მოკლა, რომელსაც სიმონა დოლიძის და სხვა ფირალების გაცემა ჰბრალდებოდა. 1908 წელს კიკია მამულაიშვილმა სხვა წითელი ტერორისტების დახმარებით მოკლა ორგანიზაციის მიერ სიკვდილმისჯილი სანდრო გრეკოვი, რომელმაც თავის დროზე ოხრანკას „ბახვის საიდუმლო კრების" შესახებ აცნობა.

რევოლუციის შემდეგ მთავრობის რეპრესიულ ქმედებებს წითელი პარტიზანები ტერორით პასუხობდნენ. მათი სამიზნე,

¹⁸⁰ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., 113

¹⁸¹ იქვე, გვ. 114

¹⁸² ა. გუნთაიშვილი, რეული N 3

¹⁸³ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 113

ძველებურად, პოლიცია, ჯაშუშები, სამღვდელოების წარმომადგენლები და შავრაზმელები იყვნენ. „შავი რაზმი“ 1905 წელს გორელმა თავადებმა, გიორგი ამილახვარმა და ზუბიკო აბდუშელიშვილმა, ჩამოაყალიბეს. „შავი რაზმი“ იმერეთშიც არსებობდა. გურიაშიც იყო „შავი რაზმის“ შექმნის მცდელობა: ოზურგეთში ლომკაცი აბაშიძის სახლში შედგა ამის თაობაზე შეხვედრა, მაგრამ, რალაც მიზეზთა გამო, ეს გეგმა ვერ განხორციელდა.

„როგორც მოხსენებული გეჰონდა, ამ დღეებში სოფელ ბახვში (გურია) მოჰკლეს სამსონ ქიქოძე... ფიქრობენ, რომ ქიქოძე უნდა მოეკლას გავარდნილთ – მუხაშარიას, ბურჭულაძეს, მამულაიშვილს, კვაჭანტირაძეს, დოლიძეს და თაყაიშვილს. მოკლულ ქიქოძეს... ხუთი დღის წინათ პოლიციისთვის აღუთქვამს მამულაიშვილისა და მისი ამხანაგების საცხოვრებელი ბინის ჩვენება“. ¹⁸⁴ წითელი ფირალები დღისით-მზისით, შიშის გარეშე ახდენდნენ თავხედურ თავდასხმებს შპიონებსა და ადმინისტრაციის წარმომადგენლებზე. ძველი რევოლუციონერი და ტერორისტი ილარიონ დარაბხელიძე იხსენებდა: „...ამ დროს ხდება ურიადნიკ დიმიტრი მგელაძეზე თავდასხმა... დიმიტრას კიკია მამულაიშვილმა ხუთი ტყვია დაახალა. ეს დღე იყო წითელი პარასკევი... დიმიტრა ემზადებოდა სააღდგომოდ, გოჭს ყიდულობდა. ამ დროს მასთან კიკია მივიდა და ესროლა“. ¹⁸⁵ დიმიტრი მგელაძე იყო მეფის თავდადებით დამცველი კაცი, სიკვდილის არ ეშინოდა, არც კაცობის არ სწამდა, მხოლოდ სწამდა ძველი თვითმპყრობელობა...“ ¹⁸⁶ მამაულაიშვილმა და თეოფილე მუხაშარიამ მგელაძეს შვიდი ტყვია დაახალეს, მიუხედავად ამისა, დაჭრილი რევოლვერშემართული გამოეკიდა თავდამსხმელებს, მაგრამ ძალამ უმტყუნა და ის საავადმყოფოში გააქანეს. მგელაძე სასწაულებრივად გადაურჩა სიკვდილს, „მხოლოდ დაბრკოლება დაურჩა ცოტა...“ საინტერესოა, რომ მგელაძეზე თავდასხმისთვის გაასამართლეს არა მამულაიშვილი და მუხაშარია, არამედ არონიშიძე, ფირცხალაიშვილი და გალოგრე,

¹⁸⁴ გაზეთი „ახალი გზით“, 1910 წ., N 22

¹⁸⁵ ე. გოგუაძე, სახალხო განათლება, 1990 წ.

¹⁸⁶ ა. გუნთაიშვილი რეველი N 3

რომელთაც სიკვდილი მიუსაჯეს, თუმცა შემდეგ სასჯელი სამუდამო კატორღით შეუცვალეს.

„დაჭერა და ჩხრეკა თანდათან მატულობს. ამ დღეებში ქ. ოზურგეთში დაჭერილი ამოიყვანეს ორი კაცი და ციხეში გაგზავნეს. სოფელ დეაბზუში დასაჭერად დაეცენ კ. მამულაიშვილს, მაგრამ სახლში ვერ ნახეს. ამავე სოფელში გაჩხრიკეს გ. დათუნაიშვილის სახლი, მარა ვერაფერი იპოვნეს. სოფელ მაკვანეთში (შემოქმედის საზოგადოება) 29 სექტემბერს, ღამით დაეცენ დასაჭერათ ბ. ლლონტს, მაგრამ ვერ დაიჭირეს. ქ. ოზურგეთში ამავე დღეს დილით დაიჭირეს ალ. ლლონტი, ს. ქავუარაძე, ა. სალუქვაძე და კ. შევარდნაძე. აგრეთვე ეძებდნენ კიდევ რამოდენიმე პირს დასაჭერათ...“¹⁸⁷

1908 წელს კიკია პოლიციამ დააპატიმრა, მაგრამ მან ოზურგეთის ციხიდან თუ ეტაპიდან გამოქცევა მოახერხა. ამბობენ, ეს მას შემდეგ გააკეთა, რაც შევარდნაძის მოკვლის ამბავი გაიგო. თუმცა, სხვა ვერსიით, მაშინ დაპატიმრებული იყო წითელი პარტიზანი, ნასაკირალის ბრძოლის მონაწილე კალენიკე მამულაიშვილი, კიკია კი არასოდეს მჯდარა ციხეში.

სოფელ დეაბზუში მამულაიშვილის დასაჭერად იგზავნებოდა ეგზეკუციები. მისი თანასოფელი იხსენებდა: „საწყალი კიკიე თელი სოფლის საყვარელი იყო. მისი გულიზა ეგზეკუციას აყენებდენ. გვებგრავენ, მარა ხალხს მაინც უყვარდა. ერჯელ მამაჩემს თელი წლის ყაჭზე ნამუშიერი ხუთი მანათი წაართვეს და ასთე ყველა მოსახლიდან მოხიკეს ფული, კიკიას ინახავთო. კიკიამ მოვიდა და გვითხრა: ჩემი გულიზა გადაგახთიეს ხომ ფული, თელი წლის ნამუშიერი ხომ ჩემი გულიზა წაგართვესო! – ბიჭო არ ეჩივი, შენ იყავი ცოცხალი და მაგისანას ვოცდახუთს გადავიხდიო“.¹⁸⁸

„ბალკონზე იჯდა საწყალი,
მეტადრე ჩაფიქრებული;
ხალხის ტანჯვა აწუხებდა,
მეტადრე უძგერდა გული.

¹⁸⁷ გაზეთი „ეკალი“, 1908 წ., N 31

¹⁸⁸ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ 114-115

სურდა ხალხზე დახმარება,
ილუპებოდა გურია...”

თანამედროვეების გადმოცემით, მასზე დის სიკვდილმა ძლიერ იმოქმედა. სილოვან ცისკარიძე იხსენებდა: „კიკია ფირალობის დროს ჩემსას ხშირად დეიარებოდა. კიკიას დაი ხავდა მკტარი და იგი რუმ გაახსენდებოდა, ყველაფერი ავინყდებოდა. ერჯელ ჩემსას მოვიდა და ღამე გაათია. დილას ამდგარიყო და დიენყო ეძოში სიარული. რომ დევინახე, მივაშურე, ვუძახე, კიკიავ მეთქინ, მარა ისე გაშტერებული იყო, რომ ვერ გავაგონე, მერე მივარდი, ხელი მოვკიდე და მაშვინ დამინახა, ძვილა შვეიყვანე სახში. მერე მითხრა, რომ მკტარი დაი გამახსენდაო...”¹⁸⁹

მისი გარდაცვალების რამდენიმე თარიღი არსებობს: 1912, 1913, 1914 წელი. ცნობების მიხედვით, ეს მოხდა ივნისის თვეში. ფირალების მდევარ მახარაძეს აცნობეს კიკია მამულაიშვილის ადგილსამყოფელი. ის სოფელ ფამფალეთში იმალებოდა. ორმხრივი სროლის დროს მამულაიშვილს ტყვია გაეჭედა მაუზერში და ინგუშმა სტრაჟნიკებმა ის ადგილზევე დაცხრილეს. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეროვნული გმირი ვალოდია გოგუაძე კიკიას გარდაცვალების თარიღად 1913 წელს ასახელებს: „1913 წელს მე და კიკია მამულაიშვილი ვიყავით სოფელ ვაკიჯვარში ყაისარ გიორგაძისას. მამულაიშვილმა აიჩემა და მარტო მიდიოდა იორდანე მდინარაძესთან. მე დავუშალე, რადგან სოფელი სტრაჟნიკებით იყო სავსე. არ დაიჯერა და წავიდა. ორი საათის შემდეგ ცნობა მოვიდა, რომ კიკია მოკლესო... კიკია მამულაიშვილი არ იყო ფრთხილი კაცი და ასე უბრალოდ დაიღუპა...”

რუსული ჟურნალი „Огонек“-ი იუწყებოდა: „ცოტა ხნის წინ გურიაში დევნისას მოკლული იყო ადმინისტრაციის მიერ დიდი ხნის ძებნილი, მთიელებისათვის თითქმის ლეგენდად ქცეული კიკია მამულაიშვილი. ადმინისტრაცია მას ბრალს სდებდა მღვდელზე, სტრაჟნიკებზე თავდასხმაში და სხვა ტერორისტული აქტების ჩატარებაში“.¹⁹⁰

გადმოცემის მიხედვით, ოზურგეთის მაზრის უფროსმა არ

¹⁸⁹ ა. ხინთიბიძე, იქვე, გვ., 114

¹⁹⁰ ჟურნალი „Огонек“, 1914 წ., N 2

მოისმინა კიკიას დედის თხოვნა შვილის მშობლიურ სოფელში გადასვენების შესახებ და კიკია იქვე დამარხეს, საფლავს რამდენიმე დღით დარაჯები დაუყენეს. მაგრამ შემდეგ ამხანაგებს კიკიას გვამი მაინც თავის სოფელში გადმოუსვენებიათ და დაუსაფლავებიათ. მის საფლავზე კი ლექსი წარმოთქვეს:

„ცხოვრების უსამართლობამ
გაგიყვანა ბრძოლის ველზე;
ხელში გეპყრა ჩაგრულთ დროშა,
ილაშქრებდი ხალხის მტრებზე“.

სიმონა დოლიძე

სიმონა დოლიძე დაიბადა 1885 წელს სოფელ ამაღლებაში, ღარიბი გლეხის ოჯახში. სიმონას მამა წლების მანძილზე მუშაობდა ბათუმის ნავსადგურში მტვირთავთა ათისტავად. სოფლის ორკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ბათუმში სიმონაც გაემგზავრა, სადაც მამის მოულოდნელი სიკვდილის შემდეგ მის ადგილზე დაიწყო მუშაობა. სხვა ფირალების მსგავსად, მარქსისტულ ლიტერატურას დოლიძე ბათუმში გაეცნო და ჩაება რევოლუციურ საქმიანობაში. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ მას პოლიცია დასდევდა. სიმონა დოლიძე ტყეში ფირალად გავარდა და წითელ პარტიზანებს შეუერთდა.

„პოლიციამ შემოიძულა,
ოცი წლის რომ შევიქენი,
ხალხი ჩემგან იტანჯოდა,
მაგრამ კარგიც ბევრი ექენი“. ¹⁹¹

სიმონას ძმის, სამუელ დოლიძის, გადმოცემით: „ახალთაობის დროს რუსის ჯარი შემოვიდა და ოზურგეთი დაწვეს. ჯარი სოფლებში გეიფანტა. მაშინ აქანა სანინალმდეგო რაზმები იყო შემდგარი, მას მერე სიმონა დევნილი შეიქნა. ორგანიზაციაში გადაიყვანეს ამხანაგებმა, სახლში მუშაობას თავი დაანება და სხვა საქმეებზე მუშაობდა“. ¹⁹²

კომიტეტის დავალებით, მან მრავალი ტერორისტული აქტი და დავალება შეასრულა. ის მონაწილეობდა რკინიგზის ლიანდაგების აყრაში, ძარცვავდა ბანკებს, ფოსტებს და მატარებლებს. როდესაც დოლიძე მოკლეს, ერთი გაზეთი მის შესახებ წერდა: „...მოკლულია აბრაგი დოლიძე, რომელსაც რამდენიმე ცარცვა, მკვლელობა და მატარებლების აკლების მიზნით

¹⁹¹ ყაჩაღები სოფლად, ლექსი სიმონ დოლიძისა, 1915 წ.

¹⁹² ა. ხინთიბიძე, 1905-07 წლების რევოლუციისა და რეაქციის პერიოდის მებრძოლები, 1989 წ., გვ. 39

რკ. გზის ლიანდაგის გაფუჭება ბრალდება". სიმონა დოლიძემ სიცოცხლეს გამოასალმა მრავალი ჯაშუში და ბერ-ხუცესი, არა მარტო გურიაში, არამედ რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ადგილებში.

„რაც ყაჩაღათ გადავედი,
სულ ვიცოცხლე ექვსი წელი,
მოლაღატი-გაიძვერა
მოვაშორე ხალხსა ბევრი“.

მან მოკლა საკუთარი სოფლის ორი მამასახლისი: ჯერ წეროძე და შემდეგ მის მაგივრად დანიშნული კეკელიძე. როგორც ამბობენ, წეროძის გამო საზოგადოებას უზარმაზარი გადასახადი შეანერეს. კეკელიძემ კი სიმონას ცოლი დაიბარა, ქმრის გაცემა მოსთხოვა და თან შეურაცხყოფაც მიაყენა: სახეში სილა გაარტყა. ეს რომ გაიგო დოლიძემ, დღეობიდან დაბრუნებულ კეკელიძეს გზაზე დახვდა და მოკლა. მის თანმხლებ მცველებს კი დაუყვირა, წადითო. ხელისუფლებას რომ მისი ეშინოდა, ამაზე ერთი ფაქტი მეტყველებს: ერთხელ ამალლების მამასახლისის გაეგო, რომ სიმონა საკუთარ სახლში დაბრუნებულა. წამოიყვანა სტრაჟნიკები და მიადგა ჭიშკარს. სიმონამ ისინი დაინახა, გადმოიღო თოფი და ფანჯრიდან მამასახლისის დაუმიზნა, მაგრამ შემდეგ სროლა გადაიფიქრა: სოფელს დაანოკებენო. მამასახლისმაც ვერ გაბედა ეზოში შესვლა, მხოლოდ სიმონას დედას დაუძახა: სიმონას გადაეცი, გაფრთხილდეს, თავს ნუ მომაკვლევიანებსო, და ამ სიტყვებით დატოვა იქაურობა. მამასახლისის სიმხდალეზე სიმონა დოლიძემ თურმე მთელი დღე იცინა.

სიმონა, გადმოცემის მიხედვით, ყოფილა საშუალო ტანის, მსუქანი, ლამაზი სახის, თეთრი და ჭრელთვალება.¹⁹³ თანამედროვენი მას ახასიათებდნენ, როგორც უაღრესად გულკეთილ, თავმდაბალ, „საწყალი გულის“ ადამიანს, „არაფერი გლახა მისგან არ წარმოდგებოდა, გაჯავრება რომ სდომებოდა, მაინც ლმობიერი სახე ჰქონდა“. მაგრამ თურმე უსამართლობას რომ ნახავდა, პასუხის გაუცემლად არ დატოვებდა. არავინ იცის, ამ

¹⁹³ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 47

ლმობიერი სახის პატრონმა ზუსტად რამდენი ადამიანი გაისტუმრა საიქიოს. მისი პორტრეტის განსხვავებული ნიშან-თვისებები ლექსშია წარმოდგენილი:

„მინდოდა, რომ დავსთხოვოდი
ღვინით და ოტკით თრობასა,
დავლევდი, ის მე მავნებდა –
გზებში ავსტეხთი სროლასა“.

პოლიცია მას ყველგან დაეძებდა, სოფელში იგზავნებოდა ეგზეკუცია, ხალხს ახდევინებდნენ ჯარიმებს. ამის გამო, ბევრი ტერორისტის მსგავსად, დოლიძემ გადანაცვითა, დაეტოვებინა გურია და ბათუმისკენ გასწავა. მას თან ახლდა მისი სახლიკაცი ანდრო დოლიძე (ლექსის მიხედვით კი – „ჩემი ანდრო ბიძაშვილი“) და მელქისედეკ ბურჭულაძე. მელქისედეკ ბურჭულაძე ცნობილი წითელრაზმელი იყო. ის ბავშვობიდან თბილისში მუშაობდა მღებავად. 1907 წელს ბურჭულაძე, სხვა ტერორისტებთან ერთად, თბილისში, ავჭალის ქუჩაზე, მსხვილ ტერორისტულ აქტში მონაწილეობდა. იგი დააპატიმრეს, მაგრამ 1908 წელს მეტეხის ციხიდან გაიქცა. ამის შემდეგ ის გურიაში საქმიანობდა, შემდეგ ისევ თბილისში დაბრუნდა, სადაც 1918 წელს ინგლისელებმა მოკლეს.

ნატანებში ისინი დასასვენებლად ერთ ნალიაში დაიმალნენ. სიმონას იმ დროს თურმე ფეხები აწუხებდა („ცოტა მუხლი მე მტკივოდა“), ანდრო დოლიძე კი საჭმლის მოსატანად გაგზავნეს.

„ჯაფარიძე ურადნიკსა
თქვენ იცნობდით გურიაში,
ამ ჩემს ანდროს შეხვთენოდა
სტრაჟნიკებით მერიაში.
მაშინვე მათ მოახსენა,
ყაჩაღი მყავს ყანაშიო,
ეხლა არის ნალიაში,
ვერ გადიან დღე კარშიო“.

დოლიძემ გასცა ფირალები და ჯარისკაცებმა პროპორშიკ ჯაფარიძის მეთაურობით ნალიას ალყა შემოარტყეს. თურმე ბურჭულაძე ნერვიულობდა და დოლიძეს უთხრა, ადგილი

გამოვიცვალეთ, მაგრამ ამ დროს გამოჩნდა ანდრო დოლიძე, რომელმაც ფირალებს სადილი მოუტანა.

„კვირას, 25 სექტემბერს, დღით 2 საათზე, სადგურ ნატანების მახლობლათ, სასიმიინდეში თავი შეუფარებიათ ორ უცნობს, როგორც უფიქრიათ, ისინი ყაჩაღები უნდა ყოფილიყვნენ. ეს ამბავი გაუგია ადგილობრივ ადმინისტრაციას და დარაჯთა რაზმი გაუგზავნია უცნობების შესაპყრობათ. დარაჯებს ალყა შემოურტყიათ სასიმიინდესათვის და მათ მოთხოვნაზე – „დაგვენბდითო“ – უცნობებს სროლით უპასუხნიათ. თავის მხრივ, დარაჯებსაც აუტეხიათ სროლა. ერთი უცნობთაგანი გადმომხტარა სასიმიინდიდან და გაქცევა დაუპირებია, მაგრამ ის დარაჯებს მოუკლავთ. მოკლული, როგორც ამბობენ, უნდა იყოს ამალლების საზოგადოების მცხოვრები ყაჩაღი სიმონ დოლიძე და მეორეს ვინაობა გაურკვეველია. დარაჯების მხრით მოკლულია პროპორჩიკი ჯაფარიძე“.¹⁹⁴

სტრაჟნიკების დანახვაზე სიმონამ თურმე ხელი დაავლო რევოლვერს, მაგრამ მის სახლიკაცს თურმე იარაღი დაეშალა. ნალიიდან პირველი სიმონა დოლიძე გადმოხტა, მას მიჰყვა ბურჭულაძე. ბურჭულაძემ მოახერხა გაქცევა, სიმონა ორივე ფეხში დაიჭრა, მაგრამ შეძლო ჯაფარიძის მოკვლა.

„ერთი ტყვია გავისროლე,
თან გემოზე გავიცინე;
ჯაფარიძე ურიადნიკი
ამ ჩემს გვერდში მივინვინე...“

გადმოცემით, დაჭრილ დოლიძეს მაუზერი თავდამსხმელებისთვის გადაუგდია. ჯაფარიძეს ეს რომ დაუნახავს, ბურჭულაძისთვის თავი დაუნებებია და მაუზერისკენ გამოქცეულა, სიმონას ის მეორე მაუზერით მოუკლავს. ცნობილია, რომ სიმონა დოლიძე ორ მაუზერს ატარებდა – კონდახიანს, რომელიც თოფის მაგივრობას უწევდა, და უკონდახოს. ასევე ხმარობდა თოფს და რევოლვერს.

¹⁹⁴ გაზეთი „კოლხიდა“, 1911 წ., N 147

ერასტი ჯორბენაძე

ერასტი ჯორბენაძე დაიბადა 1885 წელს ოზურგეთის მაზრის სოფელ გვინბალაურში. მიიღო ექვსი კლასის განათლება და მერე ზეინკლად მუშაობდა ბათუმის ნავთსახდელ ქარხანაში. სწორედ ბათუმში შეუერთდა რევოლუციურად განწყობილ მუშებს. 1905 წლის რევოლუციის დროს კი ბარიკადებზე იბრძოდა. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ მან ბათუმში არალეგალურად განაგრძო პარტიული ორგანიზაციების საგანგებო დავალებათა შესრულება. მან რამდენჯერმე ააფეთქა რკინიგზა, ერთხელ კი, სხვა ტერორისტებთან ერთად, სუფსასა და ჯუმათს შორის გააჩერა მატარებელი და მოხსნა იარაღიანი ვაგონი. ამის გარდა, მან, ორგანიზაციის დავალებით, ორჯერ გაძარცვა ბანკი. ფირალისადმი მიძღვნილ ბევრ ლექსში სინანულით არის აღნიშნული, რომ ყაჩაღობა და ფირალობა იძულებით გადადგმული ნაბიჯი იყო, ასეა ერასტი ჯორბენაძის მაგალითზეც:

„ყველამ იცის, საკაჩალოთ
არ ვიყავი გაჩენილი,
შპიონების მოკლისათვის
მომინია ტყეთ სირბილი“.

რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ჯორბენაძე გადადის თბილისში და აგრძელებს იატაკქვეშეთში რევოლუციურ მოღვაწეობას. ის დააპატიმრეს და მოათავსეს მეტეხის ციხის სიკვდილმისჯილთა საკანში. მასთან ერთად საკანში იმყოფებოდნენ ილიკო იმერლიშვილი და მელქისედეკ ბურჭულაძე, სიმონა დოლიძის ძმადნაფიცი. გადმოცემის თანახმად, ჯორბენაძე თავდებით გამოუშვიათ და ის გურიაში დაბრუნებულა, შემდეგ კი დაუსწრებლად მიუსჯიათ ათწლიანი პატიმრობა. მაგრამ არსებობს სხვა ვერსიაც. ჯორბენაძის ძმის, ვასოს, გადმოცემით, ერასტი იმერლიშვილთან და სხვა პატიმრებთან

ერთად გაიქცა მეტეხის ციხიდან, თუმცა, იმდროინდელ პრესაში ჯორბენადის შესახებ არაფერი არ არის ნათქვამი. გაზეთი „ცხოვრების სარკე“ წერდა: „11 მაისს, სალამოს, მეტეხის ციხიდან გაიქცენ შემდეგ ტუსალები: პავლე ფშაველიშვილი, მირიდათ ჩირიკაძე, სიმონ ბეღიაშვილი, ალექსი ქართველიშვილი, სერგო ტოკაიშვილი, ექვთიმე კუჩინი, ვასილ დათუნაშვილი, აკიმ დოროშენკო, ბარნაბ თოფურია, ალექსანდრე შაველიძე, ილია იმერლიშვილი, ოლანეზ ალაბოზიანცი, გიორგი ლოლობერიძე, გიორგი მაისურაძე, მელქისედეგ კორჩულაძე (უნდა იყოს ბურჭულაძე – ი. მ.), გაბო მისხელი და ზაქარია ტურნიანცი. გაქცევა ასეთ პირობებში მომხდარა: მეტეხის ციხესთან მისულა ვილაც უცნობი და ფანჯარაზე დაუკაკუნებია. მეკარე ეგნატე პალჩიკოვიჩმა ფანჯარა გააღო, უცნობმა სთხოვა, რომ მას გამოერთმია ტუსალ მაისურაძისთვის ცარიელი კალათი, რომლითაც მან მაისურაძეს რამდენიმე ხნის წინათ სურსათი მიუტანა, და მისთვის გადაეცა. პალჩიკოვიჩმა ტუსალ მაისურაძეს დაუძახა, და როდესაც ეს უკანასკნელი კარებთან მივიდა, ამ დროს საიდანღაც რამდენიმე სროლის ხმა გაისმა. უცებ წაიქცა სამი ტყვიით მძიმეთ დაჭრილი ჯარის კაცი იუზეფ ქრისტოფოსი... ამ დროს ზედიზედ ორმა ყუმბარამ იფეთქა, კალათის მომტანმა უცნობმა მაუზერის რევოლვერით სასიკვდილოთ დაჭრა ჯარის კაცი პეტრე დუკმასი და კედლის გარეთ მდგომი გოროდოვოი. ამ გვარათ, გაინმინდეს თუ არა გზა, ტუსალები მიაწყდნენ კარს, ძალით გააღეს და მიიმალენ. დაუყონებლივ გაჩნდა ჯარი, ახლო-მახლო ადგილები შეკრა, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ყოველივე ძებნამ უნაყოფოთ ჩაიარა.

გაქცეულ პირებს ბრალათ ედებათ: პავლე ფშაველიშვილს ილია ჭავჭავაძის მოკვლა; მ. ცირიკაძეს, ს. ბეღიაშვილს და ა. ქართველიშვილს უბნის ზედამხედველ მუსტიაცის დაჭრა; ს. ტოკაშვილს, ე. კუცინს, ბ. დათუნაშვილს, ა. დოროშენკოს, ბ. თოფურიას, ა. შავაძეს, ი. იმერლიშვილს, ო. ალაბოზიანცს და გ. ლოლობერიძეს ბეიუქსიაკისში მატარებელზე თავდასხმა; გ. მაისურაძეს და მ. ბურჭულაძეს საკანდიტეროს პატრონ ალიხანოვის მოკვლა და პატრიოტ პიორიშკინზე თავდასხმა...“¹⁹⁵

¹⁹⁵ გაზეთი „ცხოვრების სარკე“, 1908 წ., N 17

ერასტი ჯორბენაძის როლის შესახებ ამ გაქცევასა და ბეიუქსიასში მატარებლის გაძარცვის მცდელობაში ნათელი სურათი არ იხატება. ანტონ ხინთიბიძის წიგნში მოთავსებული მოგონებებიც ურთიერთგამომრიცხავია. 1907 წელს ორგანიზაციის დავალებით მოეწყო თავდასხმა მატარებელზე, რომელსაც მილიონი მანეთი გადაჰქონდა, მაგრამ ვილაცამ ისინი გასცა და ჯარმა ტერორისტებს შეიარაღებული წინააღმდეგობა გაუწია, შემდეგ კი თითქმის ყველა მონაწილე დააპატიმრეს. რევოლუციონერ ი. ლელაშვილის მოგონებით, დაპატიმრებულთა შორის „ერთი გურული იყო – ჯორბენაძე, მაღალ-მაღალი, წითური“.¹⁹⁶ იმავე წიგნში ჯორბენაძის აღწერისას მითითებულია, რომ ჯორბენაძე შავთმიანი ყოფილა (არ არის გამორიცხული, რომ ისინი სხვადასხვა პიროვნებები იყვნენ). იგივე ლელაშვილის მონაყოლით, ყველა დაპატიმრებულს ჩამოხრჩობა ელოდა, ამიტომ გადანყდა მათი განთავისუფლება. შემუშავდა კიდევაც გეგმა – ლეგენდარულმა კამომ მუყაოს „ხალასტოი“ ბომბებიც კი გააკეთა, რათა ციხის ეზოში მყოფი ჯარისკაცები დაეშინებინა, მათი დახოცვა გეგმაში არ შედიოდა.¹⁹⁷ სინამდვილეში კი ამ გაქცევას, როგორც გაზეთის სტატიიდან ირკვევა, უამრავი ადამიანი ემსხვერპლა – ორი გაქცეული ავლაბარში მოკლეს, ბომბებიც „ხალასტოი“ არ ყოფილა. გაქცევის შემდეგ ილიკო იმერლიშვილი და ჯორბენაძე გურიაში შეუერთდნენ წითელ პარტიზნებს, ისინი თითქმის ყოველთვის ერთად ასრულებდნენ თავდასხმებსა და ტერორისტულ აქტებს.

1910 წლის 10 ივლისს ერასტი ჯორბენაძე ცნობილი მოჯირითის, ლუკა ჩხარტიშვილის, სახლში მოკლეს. „ნახევარი საათის განუწყვეტელი სროლის შემდეგ ირკვევა შემდეგი: დაბის ბოლოს (დაბიდან 100 საჟენზე), ლუკა ჩხარტიშვილის სახლში, (თვითონ ამერიკაშია) ბოქაულს და 7 დარაჯს შეუმწყდევია სახლში სამი ყაჩაღი, ლამობენ მათ დამორჩილებას... თითქმის ორი საათის ბრძოლის შემდეგ ყაჩაღები სახლიდან გადაიპარენ – გასვლის დროს მოჰკლეს სტრაჟნიკი შაფათავა... სახლი

¹⁹⁶ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 58

¹⁹⁷ იქვე, გვ. 59

სახურავიანებ სულ დაცხრილულია (დახვრეტილია)... ოთახში ერთი ახალგაზრდა ქალია თავში ტყვიით გაკანრული. სახლის უკან ერთი მკვდარი და ერთიც სულმობრძავი ცხენი გდია..."¹⁹⁸ გაზეთის თქმით, ყაჩაღი სულ სამი ყოფილა, დანამდვილებით ცნობილია, რომ იმერლიშვილიც იქ იყო, ხოლო მესამის ვინაობა უცნობია, თუმცა, ხინთიბიძეს ოთხი კაცის სახელი და გვარი მოჰყავს – მათ შორის, კიკია მამულაიშვილი და სიმონა დოლიძე (სხვა საბუთებით ეს არ დასტურდება). ამავე დროს ავტორს აღნიშნული აქვს, რომ რეაქციის პერიოდში, რეპრესიების შედეგად, წითელპარტიზანული მოძრაობა ფაქტობრივად რომ დაიშალა, გადარჩენილები პატარ-პატარა ჯგუფებად დაიყვნენ: შევარდნაძე, მამულაიშვილი და ისაკი თოიძე ერთად იყვნენ, ხოლო ჯორბენაძეს და იმერლიშვილს „თითქმის ხუთ წელიწადს უხდებოდათ ერთად ყოფნა“.¹⁹⁹ თვითმხილველის თქმით, სტრაუამ მორეკა ადგილობრივი მოსახლეობა, დაახლოებით, 300-400 კაცი და ფარად გამოიყენა, ხოლო როდესაც ფირალები სახლიდან გამოიქცნენ, მათ ძებნას აიძულებდნენ. სროლის დროს ჯორბენაძე მკლავში დაიჭრა. ამას მოგვითხრობს მის შესახებ შეთხზული ლექსი, თუმცა, ოფიციალურ წყაროებში ეს ფაქტი არსად არ არის აღნიშნული:

„საჭმელს ხელი რომ მიეყავით,
აქეთ-იქით დაგვცხეს ზალპზე,
ძელში ტყვია არ დამაგრდა, –
იმათ ბედზე მომხდა მკლავზე“.

სისონა დარჩიას ძმის მკვლელობასთან დაკავშირებულ ლექსში კი ასეთნაირი სტროფია:

„ძელმა ტყვია არ იმაგრა,
ვასილას მოხთა ფხარშია“.

ფირალებთან დაკავშირებული მრავალრიცხოვანი სასიმღერო ლექსი „ფირალის ეპოსის“ სახელითაა ცნობილი. ეს ლექსები წყობით წააგავს ერთმანეთს, განსაკუთრებით ეს ეხება პოპულარული ფირალებისადმი მიძღვნილ გადმოცემებსა და

¹⁹⁸ გაზეთი „ახალი გზა“, 1910 წ., N 19

¹⁹⁹ ა. ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 61

ლექსებს. ხშირია შემთხვევები, როცა ერთი ფირალის ლექსს მეორეს მიაწერენ, არეულია სათაურები და ა. შ., მაგრამ მიუხედავად ამისა, ეს ეპოსი ხალხური პოეტური ფოლკლორის ძვირფასი ნიმუშია და, ამასთან ერთად, იძლევა ფირალების თავგადასავლის, ბევრ საინტერესო მომენტს, რომელიც არსად არ არის აღწერილი.

ჯორბენაძემ თურმე 15 ჭრილობა მიიღო და სტრაჟამ ხალხი სისხლის კვალს გააყოლა. „...მახლობელ მეზობლის ორლობზე ყოფილა მიყუდებული აბრეშუმის ჭიის ჩაფარა და ჩაფარას ქვეშ დამალული მეტეხის ციხიდან განაქცევი ერასტო ჯორბენაძე (ლექსის მიხედვით, „ავადმყოფს და დასუსტებულს“ ფირალს გონება დაეკარგა – ი.მ.). ეს დაუნახავს ადგილობრივ ვაჭარ კოლია რეშეტნიკოს და დაუყვირია, აქ არისო. ჯორბენაძეს მოუსწრია და უკრავს მისთვის მაუზერის ტყვია თავში. რეშეტნიკოვი სასიკვდილოთ დაიჭრა. ჯორბენაძე იქვე მოკლეს...“²⁰⁰ რეშეტნიკოვი ჯორბენაძის ნათესავი იყო ცოლის მხრიდან. 1905 წელს მან გასცა ის საიდუმლო სახელოსნო, სადაც ჯორბენაძე მუშაობდა, მაშინ გამცემიც და გაცემულიც სიკვდილს გადაურჩა. მიუხედავად ამისა, ლექსიდან ირკვევა, რომ რეშეტნიკოვი ფირალს ხშირად ეხმარებოდა:

„კოლია რეშეტნიკოსა
ვენდობოდი, ხელს გვინყობდა,
ტყვიეფს გამოგვიგზავნიდა,
ჩვენ მოსლას რომ შეიტყობდა“.

თუმცა, გაზეთი კი აცხადებდა, რომ ჯორბენაძე მოკლეს, გადმოცემის მიხედვით, ერთ ჩაფარს დაუტრაბახებია კიდეც, მე მოვკალიო. სინამდვილეში მან თავი მოიკლა. სიკვდილის წინ კი „არალეგალური ქაღალდები რაც ჰქონდა, დალეჭა და შეჭამა“.²⁰¹ საინტერესოა, რომ სროლისას სტრაჟნიკებს ტყვია-ნამალი შემოაკლდათ, აფრინეს კაცი და ძლივს თავი მოუყარეს 40 პატრონას. მთლიანობაში კი სტრაჟნიკებმა დახარჯეს 1000-მდე ტყვია. ნატყვიარები დღესაც კი ამჩნევია ეზოში შემორჩენილ

²⁰⁰ გაზეთი „ახალი გზა“, 1910 წ., N 19

²⁰¹ ა. ბინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 61

ჭას და ფოტოებს, რომლებიც კედელზე ეკიდა. იმ კვირადღეს, 10 ივლისს, სახლის პატრონი ლუკა ჩხარტიშვილი მასაჩუსეტის შტატის ქ. ბედფორდში იმყოფებოდა და სხვა გურულებთან ერთად ჯირითობდა მილერ ბრაზერს შოუში. არსებობს რევოლუციონერ გიორგი კომახიძის მოგონება, რომელშიც ის ჯორბენაძის სიკვდილის ამბავს აღწერს: „...ბოქაული კუხალეიშვილი დღისით სადილობის დროს ჩაფრებით დაესხა თავს ერასტო ჯორბენაძეს ჩხარტიშვილის სახლში. ჯორბენაძემ მოასწრო მონინალმდეგეების მიმართულებით ბომბის გადაგდება, რითაც მოჰკლა ერთი და დასჭრა რამოდენიმე ჩაფარი, შემდეგ იატაკი აჰყარა და შეეცადა გარემოცვის გარღვევას და გაქცევას, რომლის დროსაც მოკლულ იქნა ჩაფრების მიერ გასროლილი ტყვიით“.²⁰² როგორც ხედავთ, აქ ბრძოლის სხვაგვარი ინტერპრეტაციაა მოყვანილი, ბომბის შესახებ არც ერთ სხვა წყაროში არაფერი არ არის ნათქვამი.

ამ ამბავს გაზეთები მომდევნო დღეებშიც ადევნებდნენ თვალყურს და, როგორც გაირკვა, დაჭრილი ქალი ყოფილა იმნაძის ქალი, რეპეტიკოვი მეორე დღეს გარდაცვლილა, ხოლო ჯორბენაძეს თავი მოუკლავს. გაკვეთისას ძუძუს მიდამოებში პატარა ნატყვიარი აღმოაჩინეს, გასროლა მაუზერიდან მიბჯენით მოხდა. გაკვეთამ ასევე აჩვენა, რომ ის ვენერიული სენით ყოფილა ავად და დიდი ხნის სიცოცხლე ისედაც აღარ ეწერა.

ბოქაულმა კუხალეიშვილმა ხალხს აღუთქვა, რომ მათ არაფერი არ ემუქრებოდა, მაგრამ ჯორბენაძის მკვლელობის შემდეგ ყრილობას ყრილობაზე იწვევდნენ და ხალხი ხატზე დააფიცეს, რომ ფირალებს სოფელში აღარ შემოუშვებდნენ. შემდეგ მაზრის უფროსის თანაშემწე მოვიდა და ლანჩხუთის მცხოვრებლები 500 მანეთით დააჯარიმა. უამრავი ლანჩხუთელი დაპატიმრეს, მათ შორის, მამასახლისიც, რომელსაც ჯაჭვი და იარაღი აჰყარეს, მაგრამ ბრალდება არავითარი წაყენებული არ ყოფილა. ცოტა ხანში ყველა გაათავისუფლეს. დაპატიმრებულთა შორის იყო ერასტი ჯორბენაძის ძმა – ლადიკო, რომელიც

²⁰² გიორგი კომახიძე, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო ფონდი 8, აღწერილობა 2, ნაწილი II, საქმე 60, გვ. 11

ციმბირში გადაასახლეს. ის ხარკოვის ციხიდან გამოქცეულა, მაგრამ დაიჭირეს და მალე ციხის საკანში ჩაქუჩით მოიკლა თავი.

„ჩხარტიშვილის ოჯახი, სადაც გადავარდნილი კაცები მოჰკლეს, უპატრონოთ მიტოვებულია. ყველაფერი გაპარტახებულია“.²⁰³ ჯორბენაძის გვამი ჩხარტიშვილის სახლის წინ დამარხეს, იქვე დამარხეს ცხენებიც, რომლებიც თურმე საშინლად ყარდნენ. ეს ყველაფერი კეთდებოდა ხალხის დასასჯელად და დასაშინებლად. თუმცა, „ამბოზენ, ბოქაულს ყაჩაღებისგან მუქარის წერილი მიუღიაო, სთხოვენ იარაღის დაბრუნებას, ჯორბენაძის მოთხრას და ჭირისუფალზე გადაცემას, წინააღმდეგ შემთხვევაში აფეთქებით იმუქრებიანო“.²⁰⁴ ფირალობის მთელი ისტორიის მანძილზე მსგავსი მუქარის წერილები ფირალების ამქრებისაგან ხშირად იგზავნებოდა. „დროება“ მკითხველს მოუთხრობდა სოფელ ბაილეთში მომხდარი ორმაგი მკვლელობის შესახებ, როცა საკუთარ დუქანში მოკლეს ახალგაზრდა ვაჭარი ახმედა ქეჯერ-ოღლი და მისი „პრიკაშნიკი“ ა. დარჩია. მკვლელებმა თან წაიღეს 500 მანეთი და სხვადასხვა საქონელი. გაზეთი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ: „...გამომძიებელი ბ. შედლოვსკი ძლიერ გულგრილად ჰკიდებს ხელს გამოძიებას, რადგან ამ დღეებში ვილაცამ წიგნი შეუგდო სახლში ავაზაკების მაგიერ ამ სიტყვებით: „გაჩერდი, მაგრად ნუ ჰკიდებ ხელს გამოძიებას, თორემ კარგს არ დაგმართებთო“.²⁰⁵

ერასტი ჯორბენაძის მოკვლის შემდეგ ილიკო იმერლიშვილი ტოვებს გურიას. იქამდე კი ჯორბენაძის გამცემების სისხლის აღება სდომებია.

„დამჩა ქურდი იაკობაი
და პირშავი ანტონაი,
და აფხანაკ იმერლიშვილს
ჩავაბარე მათი თავი“.

მაგრამ ამის გაკეთება, მოსალოდნელი რეპრესიების შიშით,

203 გაზეთი „ახალი გზა“, 1910 წ., N 32

204 იქვე.

205 გაზეთი „დროება“, 1880 წ., N 153

ჯორბენაძის ძმას, ვასოს, გადაუთქმევინებია. იმერლიშვილი კიდეც ოთხ წელიწადს გაურბოდა პოლიციას. 1914 წელს ნაძალადევში ერთ სახლში პოლიცია თავს დაესხა იმერლიშვილს და ცნობილ წითელ ტერორისტს, ქართლელ ვანო ფარესიშვილს. ყაჩაღებმა ცეცხლი გაუხსნეს პოლიციას და მოკლეს ბოქაული, მისი თანაშემწე და დაჭრეს 14 კაცი. ტერორისტებმა პოლიციის დაბნეულობით ისარგებლეს და სახლიდან გამოცვივდნენ. ფარესიშვილი მოკლეს, იმერლიშვილი კი გაიქცა. როდესაც იმერლიშვილის ოჯახი ამოსაცნობად მიიყვანეს, იმ იმედით, რომ თავს დაანებებდნენ, მათ მოკლული იმერლიშვილად გამოაცხადეს. „სახალხო გაზეთის“ 1914 წ. 26 იანვარის ნომრის სურათებიან დამატებაში სათაურით „ყაჩაღები ტფილისში“ მოთავსებული იყო ორი ფოტო. პირველ სურათზე გამოსახული იყო ორი შეიარაღებული ადამიანი და წარწერა: „ვ. ფარესიშვილი, ი. იმერლიშვილი“, მეორე სურათზე კი კედელზე მიყუდებული მკვდარი კაცი, წარწერით „იმერლიშვილი (მოკლული)“. სინამდვილეში, მოკლული ვანო ფარესიშვილია, ხოლო პირველ სურათზე, იმერლიშვილის გვერდით, ჩაქურდასა და ყაბალახში გამოწყობილი ერასტი ჯორბენაძე დგას. როგორც ამბობენ, შესაძლებელია, ეს ფოტო მოკლულ ფარესიშვილს ჰქონოდა ჯიბეში და პოლიციამ აქედან გამოიტანა დასკვნა, რომ სურათზე გამოსახული იყვნენ ფარესიშვილი და იმერლიშვილი.

ამ შემთხვევის შემდეგ იმერლიშვილმა დატოვა თბილისის მიდამოები და დუშეთის მაზრის ტყეებში მოქმედ წითელ პარტიზანებს შეუერთდა. 1914 წელს ტყეში ილიკო იმერლიშვილს შემთხვევით ხელში ბომბი აუფეთქდა და გარდაიცვალა.

ბიბლიოგრაფია:

- აბაშიძე, გ., ილია ჭავჭავაძე ცხოვრება და ღვაწლი, 2005 წ.
ბიბინიშვილი, ბ., კამო, 1935 წ.
გლახთა მოძრაობა გურიაში, 1904 წ.
გოგუაძე, ვ., დაბრუნება, მოგონებები 1992 წ.
გოგუაძე, ე., ხალხის ქომაგი – გოგია ღლონტი, 1991 წ.
გუნთაიშვილი, ა., დღიურები
გურია, მხარის კვლევა-ძიების შედეგები, 1996 წ.
გურია, მხარის კვლევა-ძიების შედეგები, კრებული, II, 1997 წ.
გურია, მხარის კვლევა-ძიების შედეგები, კრებული, III, 2001 წ.
ერქომაიშვილი, ა., მივალ გურიაში, მარა... 2006 წ.
კელენჯერიძე, ა., გურჯები, ქართველები ირანის 1905-11 წლების რევოლუციაში, 1975 წ.
მახარაძე, ფ., 1905 წელი ამიერ-კავკასიაში, 1932 წ.
მირცხულავა, ი., 1905–1907 წწ რევოლუცია საქართველოში, 1975 წ.
ნინოშვილი, ე., თხზულებათა სრული კრებული, 1954 წ.
ჟორდანიას, ნ., ჩემი წარსული, 1990 წ.
ჟღენტის, ს., გურული კილო, 1936 წ.
ჟღენტის, თ., 1905 წელი გურიაში, 1924 წ.
სანადირაძე, ა., ცხრაასხუთელი პარტიზანები, 1957 წ.
საქართველოს ისტორია, ლექსიკონი, 1979 წ.
საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი VI, 1972 წ.
საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი V, 1970 წ.
სახოკია, თ., მოგზაურობანი, 1985 წ.
სიხარულიძე, ვ., გლახთა რევოლუციური მოძრაობა გურიაში, 1958 წ.
ტულუში, ზ., მოგონებები ნინოშვილზე, გურული ლექსიკა, 2008 წ.
ურატაძე, გრ., საზოგადოებრივი მოძრაობა საქართველოში 1821–1921, 1939 წ.
ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VII ტომი, 1962 წ.
ქიქოძე, გ., თანამედროვის ჩანაწერები, 2003 წ.
ღლონტი, ალ., გურული ფოლკლორი, 1937 წ.
ყაჩაღები სოფლად, ლექსი სიმონ დოლიძისა, 1915 წ.
ყაჩაღები სოფლად, დათიკო შევარდნაძე, 1913 წ.
შავიშვილი, თ., მეფის კატორღა, 1970 წ.

შევარდნაძე, ე., ფიქრი წარსულსა და მომავალზე, მემუარები, 2006 წ.
ჩიქოვანი, მ., მარქსისტული ენამეცნიერებისათვის, ფირალის ეპოსი
გურიამი, 1934 წ.

ცინცაძე, კ., როგორ ვიბრძოდით პროლეტარიატის დიქტატურისათვის,
1927 წ.

ცეციტიშვილი, ნ., ფირალის ეპოსიდან, მაცნე – საქართველოს სსრ მეც-
ნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების
ორგანო, 1967 წ.

ხაჭაპურიძე, გ., გურიის აჯანყება 1841 წელს, 1931 წ.

ხინთიბიძე, ა., გურული ფირალები, 1938 წ.

ხინთიბიძე, ა., ფოლკლორული მასალები არსენა ოძელაშვილზე, 1968 წ.

ხინთიბიძე, ა., 1905-07 წლების რევოლუციისა და რეაქციის პერიოდის
მებრძოლები, 1989 წ.

ჯავახიშვილი, ი., ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2002 წ.

Большая Энциклопедия Петербург т-ва Просвещение, ტომი VII, 1905 წ.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона Петербург, ტომი IX,
1893 წ.

Villari, Luigi, Fire and Sword in the Caucasus, 1906 წ.

ჟურნალები:

მოგზაური;

მნათობი;

რევოლუციის მატჩანე;

Огонек.

გაზეთები:

ახალი გზა;

ახალი გზით;

დროება;

ეკალი;

ივერია;

იმედი;

კვალი;

კოლხიდა;

მომავალი;

სავეჭრო გზა;

შინაური საქმეები;

ცხოვრების სარკე;

ცნობის ფურცელი;

Кавказ.

გურული მოლაშქრეები

ფირალი კვაჭაძე

ნიკოლოზ მეხუზლა და
სისონა დარჩია

სიმონ გუგუნავა ოჯახთან ერთად

ჯასულ დადეშკელიანი

მარჯენიდან პირველი ზის ივანე ლუმბაძე

გენერალი ალიხანოვ-ავერსკი

1906 г. дивизия вступила
на карательный поход
(ИГАНОВ-АВЕРСКИЙ. Репортаж)

ალიხანოვ-ავერსკის მიერ გადაღებული ფოტოგრაფია

г. Озургети, разрушен-
ген. Алиханова.

ция и в подлинника).

ოზურგეთის ციხის პატიმრები 1906 წ.

გუბერნატორი სტაროსელსკი

სულთანი კრიმ-გირეი

გურულების დელეგაცია კრიმ-გირეისთან

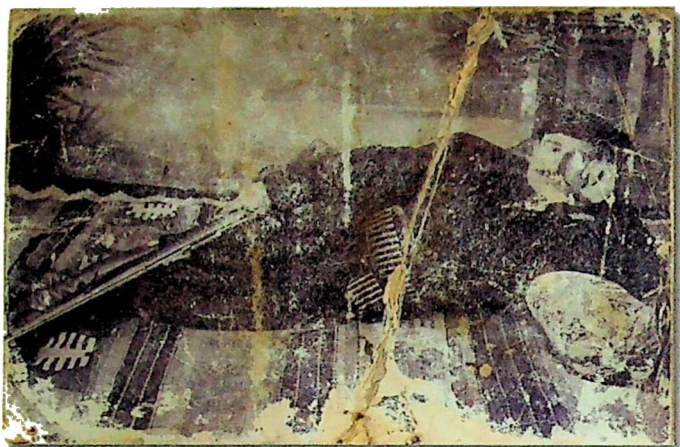

აპოლონ ნულაძე

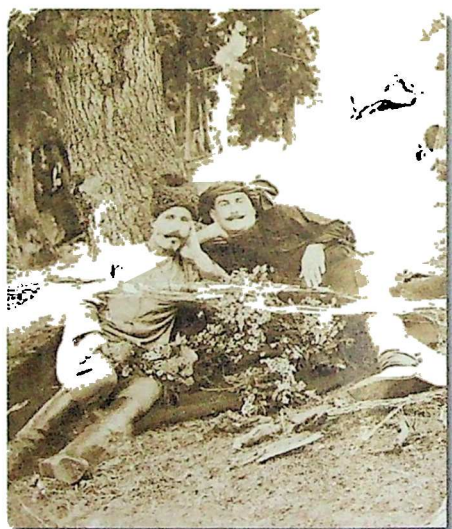

მელქისედეკ გუნთაიშვილი

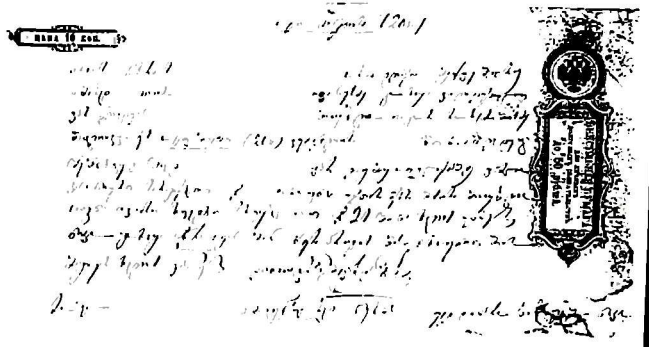
ირაკლი კალანდარიშვილი

ლავრენტი გობრონიძე და თეოფილე მუხაშავერია

დათიკო შევარდნაძე

დათიკო შევარდნაძის მიერ შედგენილი ვექსილი

• НАВКАЗСЬКИЙ РАЗБОЙНИКЪ ЖИКИА
МАМУЛАЙШВИЛИ.

Со звання, достатнього до «Орону»
С. Жермолан

კიკია მამულაიშვილი

სიმონა დოლიძე

ბენია წხიკეიშვილი

სხედან: ა. იმედაშვილი, მელქისედეკ ბურჭულაძე,
დგანან: თედორე ანდლულაძე, სიმონა დოლიძე

ერასტი ჯორბენაძე

ყაზალები ჭიჭილისში

1. ვ. ფაჩესიშვილი.

2. იმერლიშვილი

იმერლიშვილი (მოკლული).

„სახალხო გაზეთის“ 1914 წ. 26 იანვარის სურათებიანი დამატება

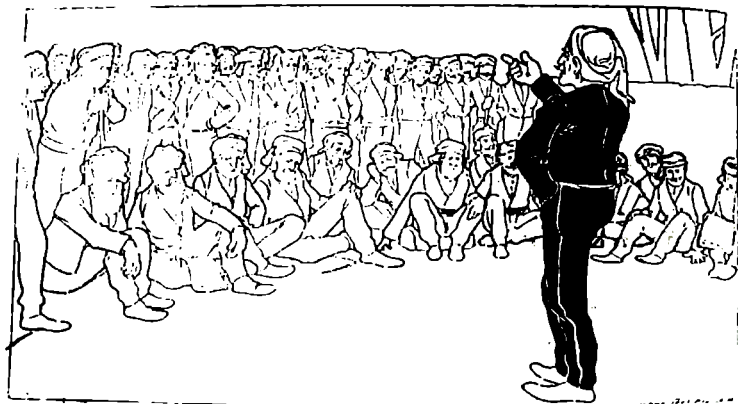

ლუკა ჩხარტიშვილი

ლუკა ჩხარტიშვილის ოდა, რომელშიც მოკლეს ერასტი ჯორბენაძე

გურიელები მოსაუბრეობენ თავიანთსა.

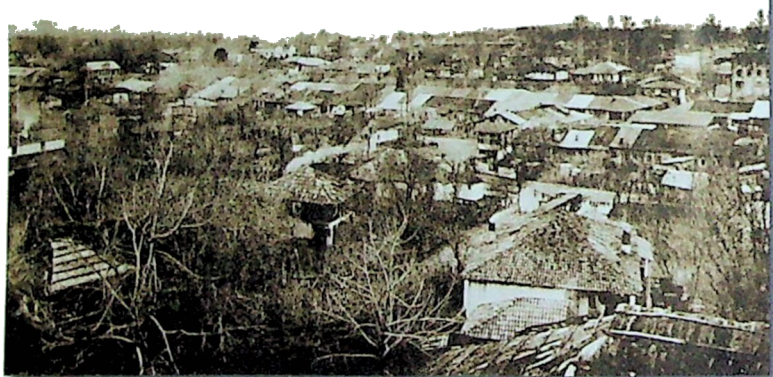

Самосознание. Из серии «Самосознание».

Издательство «Самосознание» Тифлиса.

Тираж 100 экз.

კრება გურიელები, ილუსტრაცია გაზეთიდან „Кавказский край“ 1905 წ.

ოზურგეთი